Tartalom

XLVI. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1992. MÁRCIUS

FARKAS ÁRPÁD: Véres havak; Jómadárdal; Egyszerű 3

TORNAI JÓZSEF: Az üres szoba; A moirákkal; Az idő kék őrülete; Ha nem igaz a zsoltár 6

KALÁSZ MÁRTON: Járás; Sztyepp 8

CSIKI LÁSZLÓ: Visszaút (Hangjáték) 9

VISKY ANDRÁS: Nem rejtőzhetem; Elhomályosult arccal; Aki voltál 20

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: „Száll a tavasz...”; Nászdal; Félsorok 21

SÁNTA GÁBOR: A lepkék kiáltása 23

ROTT JÓZSEF: Kelekótya Kis Miska; Fogadás bikára, halálra 28

HÁY JÁNOS: Elöljáró beszéd; A felügyelő és a hangyák; Jóslat Marionnak; Szentmise 38

JUHÁSZ ANIKÓ: Mozdulatok; Leviatán 42

HERCEG ÁRPÁD: A műszerfalon bogár mászik át (Alkalmi vers a szocializmus állásáról József Attilának, 1979—1989) 43

PÁSKÁNDI GÉZA: Vitaindító a Nemzeti Színház név és kifejezés jelzőjéről 50

NÉZŐ

SZONDI GYÖRGY: „Bolgár rövidek” (Tételek); Efrem Karanfilov, Ivan Metodiev, Rumen Sztojanov, Borisz Delcsev, Alekszandar Gerov, Szvetlozar Igov, Malina Tomova (Szondi György fordításai) 60

TANULMÁNY

PÉCSI GYÖRGYI: A Bárányka meg a Ló (Új jegyzetek Kányádi Sándor régi verseiről) 67

KRAUSZ TIVADAR: „Csinálj magadnak bárkát" (Pomogáts Béla Noé bárkája c. könyvéről) 80

SZEREDI PÁL: „Leírt" törekvések (A Petőfi Párt történetéből) 88

KRITIKA

ERDŐDY EDIT: Nádas Péter: Az égi és a földi szerelemről 96

ZSÉLYI FERENC: „A szeretet nemtelen kegyelme" (Nádas Péter: Az égi és a földi szerelemről) 98

SZAKOLCZAY LAJOS: Ezerkilencszázötvenhat, te csillag (A forradalom és a szabadságharc olvasókönyve) 102

MÁK FERENC: Az önpusztítás küszöbén (Burány Nándor: Margit-híd) 106

MŰVÉSZET

BANNER ZOLTÁN: Alföldi festészet — kelet és nyugat szorításában 110

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

SCHÉNER MIHÁLY rajzai a 7., 19., 27., 37., 49., 59., 66., 95. és a 109. oldalon.

FARKAS ÁRPÁD

Véres havak

Havat ettem az éjjel, fuldoklón,
véres havat. Mondtátok, színezi majd
a torkomból feltörő vinnyogásokat;
ez itt a Duna jege, foncsora nincs még,
csak színe a földieperé, s az ott,
ki fej nélkül úszkál, pisztácia.
Nem ily ötórai teára hívtál,
kurva madonnám, s tálalni Dél-Európát
nem ily lavórban! Ez itt egy szerb láb,
ott horvát kar, magyar
szemgolyó. Nem ily békére vágytunk
hetvenegy nyarán, midőn Csurgón
harsogattuk fogunk közt a vérpiros
dinnyét annyian, furcsa nevűek,
nem ily Duna-medencét,
rég kidöglött palicsi tóval, eszéki
halászlét sok vérvörös laskával;
ott, hol volt még hely, „hol fölolvashatol",
rom már csak a vers és a város; s hullabűz!
Dicső avangárdjaim, ím, időtök eljöve!
Nyelv, mint kocsonyába való,
kitépve immár. Nem kell rágódni többé
„modern" emberi beszéden:
géppuskák makogják dalaitokat.
Csak a szegények, legyenek parasztok,
költők, némulni sem tudó színészek,
kik hanyatt vágódnak most, tudják,
mily szertartás szerint temettetik őket el.
Lázasan, a legmélyebb alázattal
nyelem a véres havat, torkom fölsebzi
egy-egy csontszilánk, de nem az fojtogat:
Nyugat kellett nékünk, Új-Bizáncban?
Tessék, itt a friss hó, terítve kés-villa-géppisztoly,
villásreggelizzetek e pimaszul áruló-becsapó
tág és szép Európa ege alatt!

Sepsiszentgyörgy, 1992. január 1.

Jómadárdal

Átszáll valaki fölöttem,
madárember tán, szárnya ring,
most veszítünk valakit el,
s nem lelünk helyébe
új, jó madarat megint.
Fölágaskodok utánanézni:
mérete koponyányi,
ki elkelne még e szűk szorosban,
megnézni: nőtt fülek szárnyán
koponyák mint szállnak el.
Verdessen hát diadal-röpte
a krumplifészkekből sömör
kobakokként is mindük tovaröppenő
Nagy Értelem, tömör Dac,
míg csecsemő-ábrándok sírnak
venyige-pokrócok alatt.
A „nagyság" átka eget kér
töppedtségünk csak vállingetek;
vállingben, büszke férfiak,
kik tudják azt is: a halak
mikor rakják ikráik le . . .
Valahol majd ikráztok-e?
Tudom, a bősz nagy semmiség
sem jegyzi, hogy meg vagyunk,
minthogy nem törődik azzal sem:
koponyank — tulajdonunk.
Holtakból lepkédzik megannyi
kis nyüvenc; s épkézláb tét alig liheg.
Lenne-e rés még átkelni itt
erdélyiből Minaenségnek?
Ha nem, hát nem. De az sem
mindegy, mint esznek
körön kozül. Gondoltam,
hogyna lázadunk még,
legalább lányom idvezül
építésztanoncként — Kolozsvárott,
hol gyertyát gyújt épp a holtakért;
s mert építeni nincs mit itt tovább,
úszuljatok rá, rajta! vén
kutyák!; vinnyantásaitokat
meghallni ő még itt marad,
csupán szép sörénye,
s kobakja ring majd tova el,
város-óljaitok
kihunyó fényjeleivel.

Egyszerű

Mert kebledre betegen mentem,
s találtalak még betegebben,
megvirradt lázban égő orcád,
óvlak hát, kicsiny Magyarország.

Mennyi bigottság; s mennyi átkot
ont abroszodra külkocsmátok,
hol lumpol, rabol, vagy csak szájt tát
csökött néped, kis Magyarország.

A Nagy Söntésben sokan állnak,
s tán szíved sorsán muzsikálnak,
de ginre, koncra les a zsebrák,
szánlak, ó, kicsiny Magyarország.

S kik éldelnek csak csirkelábon,
azok lesik fönn merre álom-
kószál a jövő-menő jószág.
Gyötörlek, árva Magyarország.

Ha éhes voltam, ennem adtál,
ha fáztam, hittel betakartál,
de takarómat elloptátok,
s majdnem e kis Magyarországot.

Erdélyi volnék, malomkő van
nyakamban, úszni így tanultam,
s világtengerén vérem átráng,
véled, te tutaj-Magyarország —

Sepsiszentgyörgy, 1991. dec. 24.

TORNAI JÓZSEF

Az üres szoba

Mindenki meghal: akiket szerettem
s akiktől csak szenvedtem, azok is,
rothadt szőnyegen, üres szobában fekszem,
a mennyezeten becsöpög a víz.

Szerelemből démon lett: belopódzik
s mellémcsúszik, mint valami dög.
Ki hinné el, hogy még ember vagyok, míg
csak fuldoklok fekete ajkai között?

Hívjatok, halottaim, a földből,
többen vagytok már, barátaim, rokonaim, odalent,
mint akik itt nyitott szemmel, naponta elölről
kezdjük habzsolni-köpködni a végtelent.

Néha álmodom dongós rétekről, folyókról,
hol énekel a nap, sárga a nyár köténye,
de ha fölébredek, egy kígyó visszacsókol
ide az üres szobába, reszketésbe.

A moirákkal

Ne a szerelmed foszfor-testére gondolj,
de a sötétségre, honnan vele együtt kiszakadtál,
a hullámtalan űrre, a moirákra,

paradicsommadárra lestél,
de csak reves kígyó tekeredett rád,
sáros zsombékká fagyott szívem;

ne a szerelmed arcából szemedbe záduló fényre gondolj,
hanem a fekete szélre, az örök zokogásra;

mondd a ravatalos éjnek: veled akarok virrasztani!
és a tenger-harapta földnek:
már a csillagködökkel beszélgetek,
a csikófej-forma csönddel, a moirákkal.

Az idő kék őrülete

Ülni késő éjjel a hegy kertjében
(kövekkel körülrakott pázsit, székek,
faasztal, olaj- és fügebokrok).
A bor majdnem földre dönt. Jól látni
szeptember csillagképeit: itt a sas
áll, ott a Nagy Medve lebeg.

Mit csináljak, ha isten nem súg semmit?
A tücskök egyre szőnek valami
kivehetetlen színű zene-hálót.
A sötétség denevér-szíve lüktet. Az idő kék
őrülete elönti irgalmával az agyamat.

Ha nem igaz a zsoltár

A kettős érzés, kettős látomás,
hogy minden vér-moslékos dráma itt,
de közben semmiség, amit,
ha észrevettünk, már leszakad az emberi
hús rólunk — naponta megtör.
Átdöfnek létezésünk fény-szigonyai
s egy zárójelbe tett lény árnyék-fogalmát
rágom, tépem csócsálva, mert
ki vagyok én, ha nem
igaz a zsoltár, hogy „erős vár az én Istenem?"

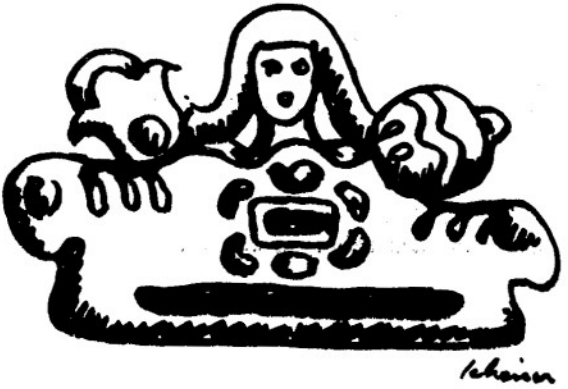

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

KALÁSZ MÁRTON

Járás

CSORBA GYŐZŐNEK

a dombon túl újabb domb, még újabb, azon túl
semmi, papírvékonyka hó, október óta
itt van, tart, csikorogna, ha talp járna rajta
papírvékonyka kék ég a dombok fölött
metropoliszokban napszelte üvegfalakra, sötét anyagból
madármintákat kéne ráilleszteni, hogy a zúduló szárnyas nép
hirtelen nekiröpülve össze ne törje
magát rajta, nincs itt eleven madár, nem kell semmilyen jel
a csapás, amit épp hagyunk, se csapás, ez a néhány
fura keréknyom tovavész, mintha lóhorkanás
hallatszanék, a motor s hallucináció, még a szél fúj
időnként, omlik le ránk csípős hajként, alkonyat felé
a megfagyott határfolyón a férfi, hatalmas üvegből
kortyolunk, körben, ahányan vagyunk, mongol esteli csillag
csúszkál előttünk fönt, mi az áradás jegén lent, a férfi
csigás kucsmába múlik, ködbe tart, kár is dünnyögni, volt, nincs

Sztyepp

kétszer elmetélni egy ország
valamennyi bölcselő elméjét, üszkös kolostor
romjaiba mészárolni a maradékot
ezután ott csak a sötét madár jár
e gyér fa rész-névben vérzi be lombját
a kő, mint a láncmorgás, oromra mutat
hol eleven tépőinye gányadozik
s ne essék ránk írásos napsugár
a romnak is úgy essék fordítani hátat
hogy a porkát fölkavarja szüntelen valami
a lyukakban az áhítat ürme föl nem fakad
bent kérgében gonosz harákol
a mozdíthatatlan métely még idelát
alig bevonja téboly a szemét

CSIKI LÁSZLÓ

Visszaút

(Kolozsvár főtere 1991 őszén)

HANGJÁTÉK

Ez a történet nem a jelenkori Erdélyről tudósít. Inkább az emlékezés természetéről szól. De a kolozsvári főtéren játszódik (játszódhatna), 1991 őszén.

A rendező, az olvasó a háttérbe képzeljen idegen, érthetetlen hangokat.

A csapongó beszélgetéseket, amelyek a szereplők egymáshoz való viszonyából, és a mindent elváltoztató időből fakadóan hol szószátyárak, hol a feszélyezettség miatt töredékesek, ismétlések és külső hangok tagolják, belátás és szükség szerint többször is, mint ahányszor a szövegben jeleztem.

A történet lényege talán az, hogy valakik igazat mondanak hamis helyzetben, és emiatt minden féligazsággá változik.

A többi mese.

1991. december 5.

HANGOK

Péter	***Dan Duläu***
Imre	***Asszony***
Józsi bácsi	***Naccsága***
Újságárus	***Több járókelő***

IMRE: Látod, Péter, a templomot?

PÉTER: Nézem.

IMRE: Ne azt nézd. Az utat nézd. Meg Józsi bácsit.

PÉTER: Józsi bácsinak a templom felől kell jönnie.

IMRE: Azt mondod, boldog akar lenni az öreg...? Elég hülye ehhez?

PÉTER: Halála előtt látni akarja a szülővárosát.

IMRE: Vakoknak való látvány.

PÉTER: Segíts nekem. Hazudj.

IMRE: Miért legyen boldog éppen ő? Mivel érdemelte ki? A háború után megpucol innen, és ránk hagyja a szart. Most abból rakjak neki várat?

PÉTER: Az öreg azt mondja, negyvenvalahány éven át csak álmában látta a kincses Kolozsvárját, de aztán megtörtént most a fordulat...

IMRE: És te nem világosítottad fel?

PÉTER: A rádiónak sem hisz, nemhogy nekem.

IMRE: Vagyis ő vállalja a boldogabb részt, mi pedig érjük be a többivel. Ő viszi a maga boldog emlékeit Szabolcsba vagy Pestre, mi meg maradunk a boldogtalanabbik felével. Amiből még az emlékeit is kivonja.

PÉTER: Ennyit igazán megérdemel. Annyit álmodozott róla...

IMRE: Öregem, ha az álmokat napi értéken beváltanák, itt mindenki milliomos lenne.

PÉTER: Szegények.

IMRE: Azt hiszem, már te is úgy vagy ezzel, mint az emigránsok többsége: összekevered az álmaidat az emlékeiddel.

ÚJSÁGÁRUS: Adevărul! România Liberă! Azi!

IMRE: Remélem, süket az öreg.

PÉTER: Se nem süket, se nem vak.

IMRE: Akkor vége van.

PÉTER: ...Csak járni nem tud. Azért hozatja magát ide, a régi New York elé.

IMRE: Continental. Nem New York, hanem Continental. Már akkor Continental volt, amikor te elmentél innen.

PÉTER: Magasan van a felirat. Józsi bácsi nem fogja látni. Merev a nyaka.

IMRE: Milyen merevség az? Elvi? A ludovikás tiszti keménygallértól van? Vagy Don-kanyari reumától? Netán egy recski marjulás?

PÉTER: Neked mindegy, mi?

IMRE: Én csak csodálom. A felemelt fej filozófiájának alapja a merev nyak. Magyarán: a dac s a büszkeség beteg dolog.

PÉTER: Imre! Mindössze arról van szó, hogy idejön egy öreg ember, és halála előtt látni szeretné a városát.

IMRE: És nem látja meg. *(Kétségbeesett.)* Mit mutassak neki? Az emlékeit is eltörölték, az álmait is átépítették. De én itt élek, és nekem nem az emlékeimet változtatják át, hanem az életemet. Miért szerezzek örömet egy álmodozó vénembernek, amikor magamat is utálom?

PÉTER: Majd én körbevezetem. Én már tudok hazudni, ha kell.

IMRE: Jó neked. Neked volt kihez menned. Ott volt Józsi bácsi az egész Magyarországgal. Most majd, hálából, megmutatod neki Kolozsvár főterét. Jó boltot csináltál. Örökölsz is utána, hogy így pátyolgatod?

ASSZONY: Fiatalúr, van forintja?

PÉTER: Mit akar ez?

ASSZONY: Veszek forintot, ha van.

IMRE: Hallod. Új hang, de érted.

PÉTER: Nincs eladó forintom.

ASSZONY: Akkor meg mit keres maga itt?

IMRE: Tényleg, mit keresel te itt?

PÉTER: Várom az öreget...

IMRE: ... Aki halála előtt látni akarja a szülővárosát. Csakhogy éppen a valutázók helyén állsz. Elfoglalod a tisztességes feketézők helyét.

PÉTER: Ilyen nyíltan csinálják?

IMRE: Jól csinálják.

PÉTER: És a törvény?

IMRE: Mikor dobbantottál te innen, öregem? Hat éve? Hét? Akkor minden világos.

PÉTER: Mindenesetre, az utazási és a pénzbeváltó iroda helyén akkor még hangszerbolt volt.

IMRE: Most még csak azt kell mondanod, hogy a város serdült fiatalsága azokban a régi szép időkben itt vásárolta meg élete első szájharmonikáját.

PÉTER: Fegyelem volt legalább.

IMRE: Most még a valutáját sem a hangszerboltban veszi, csak hogy tudd. Hanem a flaszteron. Bent harminc lej a különbség a vételi és az eladási ár között, itt meg tíz. Sőt, odabent délire elfogy a valuta, itt kint éjfélkor is kapsz, ha kell. Ne bántsd tehát a derék üzéreket.

PÉTER: Te meg ne irigyeld.

IMRE: Egyébként is, mit kezdene a dolgozó fiatalság egy szájharmonikával? Az egy árulkodó szerkezet. Minden sóhajtás hallatszana. Száz márkával már tudnak mit kezdeni. Felsétálnak oda, sré vizavi a bank első emeletére, és vesznek egy vasúti jegyet külföldre. Vagy folyószámlát nyitnak.

PÉTER: Ott dolgozott az anyám.

IMRE: Az állam meg le van ibirkálva.

PÉTER: Rég hallottam ezt a szót.

IMRE: Itt még tudnak magyarul. Nem azt mondják, hogy le van szarva.

PÉTER: Gyakran kellett ide jönnöm, a bankba. Gyerekkoromban, persze. Főleg olyankor, ha a papa nem került elő. Olyankor eljöttem a mama elé, és elvittem sétálni vagy moziba, mindegy hova, csak a papának legyen ideje hazaérni. Minden rendőrt ismertem. De csak látásból. Úgy tettek, mintha nem látnának, amikor bemegyek. Pedig ki volt írva: Idegeneknek tilos a bemenet!

IMRE: Milyen nyelven van ez? „Bemenet."

PÉTER: Magyarul. Volt. Helytelen, de akkor is a miénk.

IMRE: Kezdünk túlságosan mélyértelműek lenni, Péterem. Mint akiknek nincs mondanivalójuk. Józsi bácsi hányra ígérkezett?

PÉTER: Déli kettőre.

IMRE: Melyik időszámítás szerint?

PÉTER: Nem akarok többet politizálni. Egyfolytában politizálunk. Miért nem beszélünk valami emberi nyelven? Miért nem kérdezed meg például, hogy vagyok? Hogy van a feleségem?

IMRE: Hogy van a feleséged?
PÉTER: Nincsen. Elment.
IMRE: Román asszony volt, ugye?
PÉTER: Nem politizálok!
IMRE: És a gyerek?
PÉTER: Magával vitte. Román asszony volt, és magával vitte a kislányomat Németországba. Most mind a ketten németek. Meg vagy elégedve?
IMRE: Hát te? Nem akarod véletlenül leinni magadat?
PÉTER: Le akarom. De nem iszom le. Várom azt az idióta Józsi bácsit, és megmutatom neki...
IMRE: Ő neked! Ő majd elmagyarázza mindkettőnknek, milyen is ez a város. Hogy Báthori Gábor fejedelem urunk arról a helyről nézte a karóba húzást, ahol most a Someşul vendéglő áll. A fránya összeesküvőket pedig nagyjából a Mátyás-szobornál nyársalták fel. A lényeg az volt, hogy minél tovább éljenek a póznán. Bizony, Józsi bácsinak a történelem még érv ahhoz, hogy jogokat kérjen, és kapjon. Józsi bácsi azt hiszi, hogy ha az őseit itt húzták karóba, akkor neki is joga van itt élni.
PÉTER: Nem politizálok!
IMRE: Nem iszol, nem politizálsz — akkor mivel szórakozol?
PÉTER: Józsi bácsit ápolom. Nehogy azt hidd, hogy az albérlője vagyok. De nem ám. A fogadott fiának nevez.
IMRE: Vagyis elszedi a pénzedet. Apám is ezt csinálta az öcsémmel.
PÉTER: Tényleg, az öcséd mit csinál?
IMRE *(gúnyosan)*: Hogy van a feleséged? Öcsém egyébként politizál. Legalábbis fizetett alkalmazott az RMDSZ-nél.
PÉTER: Miből fizetnek ezek?
IMRE: Ahhoz képest, hogy a Cár alatt az öcsém sofőr volt a Duna-csatornánál, barakkban lakott, és csak olyankor mosdott, amikor hétvégeken jutalomból levitték őket megnézni a tengert...
PÉTER: Amíg ki nem derült, hogy a Duna nem akar hegynek felfelé folyni.
IMRE: Szóval, ahhoz képest jól van. Látod a kirakatot?
PÉTER: Látom az egészet.
IMRE: Az Egyetemi könyvesbolt kirakatát.
PÉTER: Még mindig Aragon Kommunisták-ját árulják magyar könyvként?
IMRE: A párkányt nézd csak. Látszik még a gyertyák nyoma. Az elesettek emlékére gyújtottak gyertyákat, 1989 karácsonyán. Itt lőtték le őket. Innen, ahol állsz. Most is meghaltak emberek, nem csak Báthori Gábor idején. Az öcsém barátja volt az egyik.
PÉTER: Mit lehet ilyenkor mondani?
IMRE: Éljen a szabadság! Azt kellene mondani, de már senki nem mondja. Néha elmegyek annak a gyereknek a szüleihez. Az apja gyárában két hónapra ha van nyersanyag. Úgy, hogy már most részidőben dolgoznak. Fele pénzért. Amikor egy kiló karaj 600 lejbe kerül! Igaz, az öreg kap majd valamennyit a fiáért.
PÉTER: Mennyibe van errefelé egy hősi halott?
IMRE: A múltkor vittem nekik egy szappant. Hónapok óta nem lehetett kapni. Rózsaszín mosószappan volt. Mindenki rózsaszín lett tőle. Befestette őket a szappan, ami tisztára kellett volna, hogy mossa.
PÉTER: Jelképes.
IMRE: Rossz. Rossz minőségű szappan volt, nem jelképes. Megfogta az ünneplő fehér ingeiket, blúzaikat is. Az anyja ide jár misére. Itt imádkozik.
PÉTER: A hősi halottakért.
IMRE: A fiáért. Talán meglátod. A görög katolikusok vasárnaponként a Mátyás-szobor előtt tartják a misét. Szabad ég alatt. Ácsolnak egy kis tribünt, felhúznak föléje egy kék baldachint, kiraknak két hangszórót, és imádkoznak. Nem kapják vissza a templomukat.
PÉTER: Úgy, hogy azért imádkoznak, hogy legyen, ahol imádkozzanak.
IMRE: És kik nem adják vissza nekik?
PÉTER: A magyarok. Nyilván.
IMRE: A saját ortodox véreik.
PÉTER: Jézusom! Már a bűnbakszerepünktől is megfosztanak. Semmi jogcímünk nem lesz az ittlakásra, ha már bűnbaknak sem vagyunk jók.

IMRE: A mi templomunkba mégsem jönnek be misézni, pedig felajánlottuk nekik.

PÉTER: Ez azért egy erdélyi dolog, nem? Ez a sajátosság. Hogy a közös föld jobban összeköt embereket, mint a nemzeti érzés.

IMRE: Ez nem sajátosság, hanem illúzió. Csak messziről látszik sajátosságnak. Onnan, ahol te vagy, és a Józsi bácsi szemével nézel.

PÉTER: Az ott ki?

IMRE: Köszönöm, a feleségem jól van.

PÉTER: Az a sánta pasas.

IMRE: Lehet, hogy Józsi bácsi.

PÉTER: Ne bántsuk egymást, Imre.

IMRE: Nem sánta, hanem szekus. Az a pasas.

PÉTER: Tudtam, hogy valami hibája van.

IMRE: Ez reggel héttől este tízig minden nap sánta. Hivatali kacskaság. Egy-egy műszakra ő az áldozat. A forradalom hőse, azaz a szeku áldozata.

PÉTER: De hát, ha mindenki tudja róla, hogy kicsoda...

IMRE: Te nem tudtad. Nem tudják sem a visszatérők, sem az újonnan betelepülők. A vinilinkalaposak. Nehogy azt hidd, hogy a vinilinkalap a divat. A divat az az ember, aki ilyen kalapot visel. Na, az nem tudja. Sem azt, hogy Gogu szekus, sem azt, honnan nézte Báthori Gábor a kivégzést. Úgy, hogy a földre szemetel. Egyszer majd, ha ásatást végeznek itt a régészek, tökmaghéjat és nejlonszatyrot találnak a kultúrrétegben. Alább háborús aknák és érvényüket veszített pesti oklevelek, azok alatt rozsdás fringiák, még lennebb római kori agyagmécsesek — de legfelül csak tökmaghéj és söröskupak.

PÉTER: Erre jön. Ne beszélj így, erre tart a szekusod.

IMRE: A, Gogule, szervusz. Bine că te văd, vreau să-ţi spun ceva. Bocsáss meg, öregem, egy perc az egész. *(Imre Goguval halkan beszélgetve távolodik.)*

PÉTER *(beszél valaki máshoz)*: Én? Ne integessen nekem, nem vagyok én se rendőr, se kurva. Jöjjön ide maga, ha valami baja van.

DULĂU *(suttogva)*: Elnézést kérek a zavarásért. Szeretnék kérdezni öntől valamit. Meghívhatom egy kávéra?

PÉTER: Itt várok valakit.

DULĂU: Szeretném, ha egy csendes helyen válthatnánk néhány szót.

PÉTER: Nem értettem a becses nevét.

DULĂU: Dulău. Dan Dulău. Magyarul: Véreb. Nem tehetek róla. Megmutassam az igazolványomat?

PÉTER: Miért mutatná?

DULĂU: Régóta figyelem önt. Ne haragudjon. De nem vagyok titkosrendőr. Igazán nem. Igen, önnek igaza van. Minálunk manapság bármilyen igazolványhoz hozzá lehet jutni. De az enyém valódi, tessék elhinni. Látja, magyarul is milyen jól beszélek.

PÉTER: Látom, hogy beszél, csak azt nem értem, mit mond.

DULĂU: Muszáj itt? Esetleg ön meglátogathatna a lakásomon. Megadom a címem. Kérem, én nem besúgó vagyok, hanem egyetemi tanár. A régi rendszerben. Lehettem volna. De letartóztattak, még mielőtt megkaptam a kinevezésemet. Persze, én azóta is egyetemi tanárnak tekintem magam.

PÉTER: Megegyeztünk. Mostantól én is egyetemi tanárnak tekintem önt.

DULĂU: De hiszen mondtam, hogy nem vagyok egyetemi tanár. Igaz, lehetnék. Éppen arról van szó, ugyebár, hogy önök most egyetemet akarnak indítani. Vagy a régit újra, vagy egy újat, ugyebár. Tudom, az amerikai kongresszusban is sok támogatójuk van. Mindenesetre több, mint nekünk.

PÉTER: Nem vagyok az amerikai kongresszus tagja.

DULĂU: Rövid leszek. Majd otthon, nálam, bővebben... Van francia konyakom, a nővérem küldi, ilyen alkalmakra. Most csak annyit mondok önnek, és kérem, gondolkodjék délutánig rajta, hogy én felajánlom a szolgálataimat önöknek. Ha megalakul az egyetemük. Ezek meg fognak pukkadni. Tetszik érteni, hogy egyebek mellett mekkora propagandaértéke van, ha alkalmaznak egy ellenzékit, aki...

IMRE: Helló, Dan, te mit keresel itt? Misére jöttél vagy kocsmába?

DULĂU *(Péterhez)*: Kérem, kezelje bizalmasan. Én megyek is. Délután várom, ott a címem a névjegyen. Házinyomdán készült, de...

IMRE: Szervusz, Dan. Kihűl a söröd.

PÉTER: Ki a fene volt ez?

IMRE: Be akar szállni a kft.-nkbe. Jó szimata van az ürgének. Kiszúrta, hogy a németekkel közösen összehoztunk valamit. Tőkeerős. Ez jó szó, mi? Csak azt nem tudja a szerencsétlen, hogy mi kizárólag magyarokat veszünk be az üzletbe. Állandóan mondom, szart sem ér ez az egész nemzetiségi politizálás, ha nincs kellő gazdasági alapunk. Magyar vállalatokat kell alapítani. Persze, ezt nem mondtam neki, ha nem jött rá magától.

PÉTER: Ezt tényleg Dulăunak hívják? Vérebnek?

IMRE: Én Goguról beszélek.

PÉTER: Egy házi guminyomdán nyilván mindenki azt nyomtat ki, amit akar. De miért éppen Véreb?

IMRE: Ja, te a Kutyusról beszélsz? Ez egy lecsúszott tojásfej. Még a régi uraknak sem kellett. Az igazság viszont az, hogy ennek a Gogunak rengeteg kapcsolata van. Ami jól fogna egy ilyen üzetben. Éppen csak szegény feje...

PÉTER: Tudom már: szekus.

IMRE: Többségi.

PÉTER: Akkor keressetek magatoknak egy magyar szekust a kft.-be.

IMRE: Tudod, azt mondta valaki, akkor lesz itt nyugalom és stabilitás, amikor minden szekusnak megvan a maga butikja, a magas állása. Akkor aztán őrzi már az államrendet. Jut eszembe, az előbb megvádoltál valamivel.

PÉTER: Csak levontam egy logikus következtetést. Magyar seggbe magyar lófasz.

IMRE: Naná. Átjössz ide a francia nadrágodban, az amerikai dzsekiddel és az anyaországi dölyföddel, s máris jobban tudod, mi a teendő, mi a logikus következtetés. Te is többségi vagy már, úgy gondolkodol. Ne adjatok ti nekünk tanácsokat. Ez itt a Balkán, ennek mások a törvényei.

PÉTER: Ez nem a Balkán!

IMRE: Nézz körül.

PÉTER: Az előbb még utáltad.

IMRE: Most is utálom. De itt élek.

PÉTER: Elfogadod.

IMRE: Itt élek, mondom.

PÉTER: De *így* élsz.

IMRE: Próbálj másképpen. Gyere vissza, próbáld meg. Ez a te Józsi bácsid nem milliomos véletlenül? Beszállhatna a boltba. Ne csak a hazafias érzéseit hozza, hanem egy kis tőkét is.

PÉTER: Józsi bácsi az én boltomba száll be.

IMRE: Oké. Akkor neked ajánlom fel: kössünk üzletet. A bizalom, a barátság megvan, már csak egy kis pénz kellene.

PÉTER: Józsi bácsi egy másfél szobás kültelki lakást hagy rám. Ennyi az egész.

IMRE: És te mit szedtél össze?

PÉTER: Gyomorfekélyt.

IMRE: Ezért kár volt elmenned. Gyomorfekélyt itthon is kaphattál volna.

PÉTER: A tetejébe, minden félretett pénzem rámegy erre az utazásra.

IMRE: Szerintem jó befektetés. Az öreget biztosan megüti a guta, vagy infarktust kap a régi városától. Megöröklöd a lakását. Az is valami. Mit ér ma egy ilyen lakás felétek?

PÉTER: Egy fél Józsi bácsit.

IMRE: Hagyjuk ezt abba, jó? Félek, úgy járunk mi is, mint a Józsi bácsid. Szerintem neki már látatlanban megszakadt a szíve. Elég volt, ha csak idegondolt, és máris: puff! Én is olyanokat álmodom mostanában, hogy reggel késsel a kezemben ébredek. Aztán csak állok a hideg szobában, és ekkora hasadások vannak a szívemen, né! A segélyekkel hozott gyógyszer meg elfogyott. Vagy ellopták. Elvégre demokrácia van. Mindenkinek kell az, ami a miénk.

PÉTER: Kedves feleséged hogy van?

IMRE: Megvan.

PÉTER: Az is valami. Nekem meg nincs.

IMRE: Megvan magának. Sokszorosít.

PÉTER: Sok vagy te nekem egy példányban is.

IMRE: Elcsípett annak idején a holland segélyszállítmányból egy má-

sológépet. Elmagyarázta a hollandusoknak, hogy ő az egyháztól van. Annyi elég is volt nekik: még haza is szállították a berendezést. Úgy, hogy ha meglátogatsz, és miért ne látogatnál meg, láthatod az ajtónkon, egy sárga táblán, hogy mi másolóiroda vagyunk. Mindenféle rongyos telekkönyvi kivonatot, meg papírzacskóra írt szerződést másolunk. Kell a csóróknak a kártérítéshez meg a privatizáláshoz. Harmincszázalékos.

PÉTER: A haszon, vagy a feleséged harmincszázalékos?

IMRE: A privatizáció. Mi most egy sajtgyárat akarunk megvenni, négyen. Jó kis üzem, szinte világhírű. Egy bökkenő van csak. A sajtokat a hegy oldalában, egy barlangban erjesztik, van ott levegő, meg nemes penész, meg minden. Igen ám, de az egyik partner szerint az egy „dák barlang". Szerintünk meg nem dák, hanem karszt. Nem a dákok vájták, hanem a víz.

PÉTER: Látod, nem a történelem, hanem a természet.

IMRE: Látod: ha ebben nem tudunk megegyezni, kútba eshet az egész.

PÉTER: Nem láttam még barlangot kútban. Ráadásul hideg lesz a tél.

IMRE: Megbukik a kormány.

PÉTER: Nem politizálok.

IMRE: Ha most tartanának választásokat, még rászavaznak. Nem egyébért, csak mert nincs, aki másra. De ha végigdidergik, -éhezik a telet, akkor megbuktatják a kormányt. Jöhet a helyébe akárki, csak ez menjen.

PÉTER: És ki jön akkor?

IMRE: A fecskék.

PÉTER: Lehetséges, hogy a természeti változásokat követik a társadalmiak. Ráadásul, többnyire együtt jár a forradalom és a földrengés. Rendszerváltozásokkor mindig földcsuszamlás történik, vagy árvíz jön.

IMRE: Frontérzékenyek az emberek. Idegesebbek lesznek, ha földrengés készül. Csökken a tűrőképességük.

PÉTER: Aztán minden összeomlik.

IMRE: Te is Józsi bácsi szemüvegén át nézed a dolgokat. Neked is minden változás: romlás. Felépítettek egy új üzletházat, erre te azt mondod: lebontottak egy történelmi épületet.

PÉTER: De ha lebontották!

IMRE: De ha felépítették! Azt elismerem a kedvedért, hogy ronda. Azt főleg, hogy koszos. Még azt is, hogy nincs benne áru. De kérlek, hagyd már, hogy én bánkódjam ezért az országért, ne aggódj te helyettem. És ne mondd mindenre: szebb volt.

PÉTER: Szebb volt.

IMRE: Csak te voltál fiatalabb. Lehet, hogy a szemed romlott el, nem a világ.

PÉTER: Józsi bácsi ősöreg, és ő is úgy tartja: szebb volt.

IMRE: Hát ez az. Józsi bácsi. Annak húzzák a nótát, aki fizet.

PÉTER: Józsi bácsi tiszta ingyen hülye.

IMRE: Jó, cserébe elismerem: szebb volt. Nem tudom, milyen volt. Most ilyen.

PÉTER: És neked jó így.

IMRE: Sőt, szeretem.

PÉTER: Ez az erdélyi szellem központja volt.

IMRE: Ma is az erdélyi szellem központja. Csak a szellem más. Mit akarsz te ötven év éhezés után? Hogy ne egyék le a paradicsomkert gyümölcseit? Kitörtek az elfojtott indulatok, és így van ez rendjén. Rombolni fognak. Természetesen. Ez hozzátartozik a katarzishoz. Nézd meg az országnak azokat a részeit, ahol nem lőttek le embereket 1989 telén, ahol nem haltak meg ártatlanok. Ott nem is történt semmi. Vagy csak *mintha* történt volna. Mintha, szinte. Örvend a nép — csakhogy a román mondás szerint: „Az urak bukása a bolondok öröme." Igenis, át kell esnünk ezen. Persze, bele fogunk halni. Így igaz. Ez azonban csak annyit jelent: nem volt szerencsénk, vagyis mi voltunk az áldozati nemzedék. El kell tűnnünk. Lehet, hogy egyenesen ki kell irtanunk egymást. Mi már nem vagyunk jók az új világra. Ezt kellene megértenetek nektek is, odaát. És fütyülök az összes neves báróra, országépítőre, tudósra, amikor a saját életemről van szó.

PÉTER: Mégis csak ők a példa, a megtartó erő.

IMRE: Meghalni viszont én fogok. *(Csend után)* Jöhetne már Józsi bácsi. Nem őt tolják ott?

PÉTER: Az az én volt földrajztanárom. Hogy vigyázott magára, s most mégis tolókocsiban ül! Szegény öreg, az egész földkerekségről tanított minket, kivéve egy országot.

IMRE: Annyira azért nem tiltották.

PÉTER: Mondom, hogy kímélte magát. Vagy nem akarta, hogy megismerjük. Hiszen csak annak az elvesztése fáj, amit ismerünk. Vagy annak az elérhetetlensége. Menjek oda hozzá?

IMRE: Csalódást okoznál neki. Hiszen te eljutottál arra a nem létező földre. Őt meg itt helyben tologatják. Lehet, féltékeny volt az öreg. Nem akarta, hogy ti átéljétek azt, amit ő.

PÉTER: Álmaiban.

IMRE: Meg amire emlékezett. A háború előtti időkből. Egy nagyobb országból. Mondom neked, hogy ez egy Józsi bácsi.

PÉTER: Most meg ő az egyetlen ismerősöm, akivel itt találkozom. Egy meddő földrajztanár. Legalább egy órája itt állunk, és senki nem köszön rám.

IMRE: Jónapot kívánok, Péter öcsém. Hogy és mint?

PÉTER: Istenem, nekem ez a város...

IMRE: Nekem is az volt.

NACCSÁGA: Tinere! Caut strada Petofi.

PÉTER: A Petőfi utcát tetszik keresni? Tessék itt szemben felmenni az Egyetem utcán, a Házsongárdi temető felé. A saroktól balra kezdődik a Petőfi utca. A volt Szent Jóska kollégium mellett. Azzal szemben áll a ház, ahol megszállt Petőfi Sándor, emléktábla is van rajta.

IMRE: Még.

NACCSÁGA: Ce tot vorbeşti, domnule?

IMRE: Azt kérdezi, mit hablatyolsz össze-vissza.

PÉTER: Csak annyit kérdezett: mit mondok? Mit beszélek?

IMRE: És a hangja? A hanghordozás? De azért jól elmagyaráztad neki. Az életben nem találod.

PÉTER: Miért nem magyaráztad el neki te? Ismered a nyelvét.

IMRE: Én, miért?

PÉTER: Hogy ne csak a visszhangot játszd itt nekem.

IMRE: Öregem, én itt békésen várom Józsi bácsit a kedvedért...

PÉTER: A márkádért. Ne aggódj, behozza. A lúdtalpbetétje is csupa márka. Ki van tapétázva valutával a Józsi bácsi. Kár, hogy nem tudja, mit visel a kabátjában, értékesebbnek tartaná magát. Úgyhogy kitartás. Szerintem mondj valamit.

IMRE: Kár, hogy már nincs feleséged. Megkérdezném, hogy érzi magát. Hogy bír téged elviselni?

PÉTER: Azt felelném, hogy boldog. Te is azt mondtad a feleségedről.

IMRE: Miért bántjuk mi egymást, Péter?

PÉTER: Talán, mert mi meg is tudunk bocsátani egymásnak. Vagy mert másokat nem merünk bántani. Ez egy ilyen hely. Éppen csak túlságosan sokan járkálnak itt.

IMRE: Keresnek valamit. Úgy jönnek-mennek, mint akik keresnek valamit. Azt sem tudják talán, hogy mi az. Az egyik a régi városát keresi, a másik a helyét. Az otthonát keresi ebben az új városban. De egyiknek sem jó ez a mostani.

PÉTER: Én úgy képzelem, hogy egy óriási bendőben bolyonganak. Valami erjedő, koszos űrben. Félig már meg vannak emésztve ők maguk is. Ez se nem az eredeti, se nem a végterméke.

IMRE: A folyamat viszont egyirányú. Visszafordíthatatlan.

PÉTER: Az Istenbe! Ne fogadd el. Sőt, ne hidd el.

IMRE: Tudod, az a baj, hogy már elképzelni sem bírok mást. A legrémesebb álom az, ha valóságosat álmodunk. Olyankor aztán mindegy, ébren vagyunk-e vagy sem.

PÉTER: Józsi bácsi!

IMRE: Bizony, ez olyan. Illetve az ellenkezője.

PÉTER: Megérkezett Józsi bácsi. Ott, abban a sárga kocsiban, a hosszú hajú srác mellett. Integessünk neki.

IMRE: A tied.

PÉTER *(kiáltva)*: Húzz ide, Jimmy. Ide! Farolj be. Rá se ránts, majd félreállnak. Dudálj csak nyugodtan. Imre, kérlek, ne hagyd, hogy lerohanják ezek a valutájukkal meg a hülyeségeikkel. A végén tényleg infarktust kap tőlük. Előbb hadd akkomodálódjon egy kicsit. Lökd már odébb azt a füstös képűt. Jól van, Jimmy. Szusszanjatok meg, mielőtt kiszálltok. Na, Józsi bácsi, milyen volt az út?

JÓZSI BÁCSI: Péterkém, mi van itt, hogy ennyien vannak az utcán? Ezek megint tüntetnek?

PÉTER: Csak zajlik az élet.

JÓZSI BÁCSI: De akkor ki dolgozik ilyenkor?

PÉTER: Szusszanjon meg, Józsi bácsi, nézzen körül egy kicsit. Aztán elmegyünk ebédelni, a New Yorkba. Ne tessék kiszállni addig. Jimmy majd odafuvarozza.

JÓZSI BÁCSI: Te Péter, a Biasini az ott?

PÉTER: Imre kérlek, a Biasini az ott?

IMRE: Nem, az ott nem a Biasini.

PÉTER: Az nem a Biasini, Józsi bácsi. A Biasini nem látszik. A Biasini odább van.

JÓZSI BÁCSI: Na és a szobor? Előbb a szobrot akarom látni. De nem látom a szobrot.

PÉTER: A kocsiból nem is látszik.

JÓZSI BÁCSI: Hallottam már régebb, hogy ezek eladták az olaszoknak. Szerencsére, szokás szerint ezt sem szállították le. De lehet, hogy ebben a nagy szabadságban már odaadják, ha jóba akarnak lenni velük.

PÉTER: Nincs itt még olyan rend meg fegyelem, Józsi bácsi.

JÓZSI BÁCSI: Na jó, ne töltsük itt az időt hiába. Hajtsunk körbe a főtéren szép csendesen. Holnap aztán körbejárok lassan.

PÉTER: Bírni fogja, Józsi bácsi?

JÓZSI BÁCSI: Ezért jöttem, nem igaz? Ötven éve készülök ide.

PÉTER: Talán nem éppen ide.

JÓZSI BÁCSI: Idefigyelj, Péterkém. Megfogadtam, hogy az életben egyszer eljutok még a szülővárosomba.

PÉTER: Kolozsvárra, nyilván. Látja a Mátyás-szobrot, Józsi bácsi?

JÓZSI BÁCSI: Mondom, hogy nem látom.

PÉTER: És a Biasinit?

JÓZSI BÁCSI: Azt mondod, nincs is Biasini.

PÉTER: Itt éppen nincs Biasini. És a Bánffy-palotát sem tetszik látni. Ott meg, az a kőfal, az tényleg egy templom fala. De nem *azé* a templomé.

JÓZSI BÁCSI: Itt valami tévedés van, Péterkém. Én kívülről ismerem ezt a várost, akár a himnuszt. De ez a himnusz falsul van énekelve.

PÉTER: Jimmy, Jimmy, hová hoztad öreg barátodat? Kisöcsém, te legalább húsz kilométert tévedtél.

IMRE *(halkan)*: Meg egy fél századot.

PÉTER: Józsi bácsi szülővárosa fél napi járással odább van, Jimmy. Sebaj, majd oda is eljutunk. Előbb pihenünk itt egy kicsit. Józsi bácsi megnézi ezt a várost. Rendkívül érdekes. Hogy úgy mondjam, történelmi kísérletnek sem utolsó. Tulajdonképpen a régi Kolozsvár mintájára építették. Hát, hogy *nekik* is legyen egy Kolozsvárjuk. A Cluj-Napoca.

JÓZSI BÁCSI: Az volt kiírva.

PÉTER: Nagyjából felhúzták a jellegzetesebb kolozsvári épületeket, a főtér alaprajzát is megtartották úgyahogy. A kintebbi részeknél ez már nem sikerült.

JÓZSI BÁCSI: A széle bizony elég ronda.

PÉTER: Na szóval. Építettek nagytemplomot, egy New-York-szerű szállodát, még egy szobrot is tettek a közepére. De, láthatja Józsi bácsi, az egész jóval kisebb. Kisebb és jelentéktelenebb. Mintha rosszul emlékeztek volna az eredetire. Olyan ez, mint mikor az ember szembekerül a gyerekkori emlékeivel. Kiderül, hogy minden kisebb, és nem pontosan azon a helyen áll. Meg hát koszos is egy kicsit. Omlik is imitt-amott. Ezek az újfajta építőanyagok hamarabb romlanak, mint a régiek. Az időjárás jobban megviseli. Az egész város beázott. Úgyhogy ez a Cluj-Napoca megelőzte a leromlásban a százados Kolozsvárt. Igazam van, Imi?

IMRE: Valóban, kedves József bácsi, a romlásban itt mi nagyon elöljárunk.

JÓZSI BÁCSI: Megállj, Péterkém, megállj. Én Kolozsváron a hangszerboltban dolgoztam a háború előtt. Zongorahangoló voltam. Az a bolt ott szemben pedig éppen olyan...

PÉTER: Éppen, hogy éppen olyan. De nem *az*. Hasonlít, de nem azonos.

JÓZSI BÁCSI: Onnan vonultam be.

PÉTER: Mint karpaszományos honvéd, ha jól tudom.

JÓZSI BÁCSI: Most nem rólam van szó, fiam. Akkoriban csak az ilyen mozgósításokkor vagy nagyobb nemzeti ünnepekkor volt ekkora nyüzsgés, mint most itt.

PÉTER: Kolozsváron az úgy is lehetett. Az most is csendes város.

JÓZSI BÁCSI: Lakott a Magyar utcában egy gyönyörű asszonyka...

PÉTER: Itt meg nincs is Magyar utca.

JÓZSI BÁCSI: Egy ügyvéd felesége volt. Mi, fiatalemberek, mindig eljártunk az erkélyük alatt, akárhova mentünk. Néztük, ahogy fésülködik. Kint az erkélyen fésülte azt a gyönyörű vörös haját, csak hogy nekünk örömet szerezzen. Rendes asszony volt, nem?

PÉTER: Azt az erkélyt itt nem építették meg. Vörös hajú asszonyok azért még vannak.

JÓZSI BÁCSI: Olyanok biztos nincsenek. Román asszony volt. A mócoktól hozta a férje. Egy zsidó ügyvéd. Képzelheted! A zsidókat még elfogadták úgy-ahogy, de a mócokat... Szerencséje annak az asszonynak, hogy olyan szép volt. Őt mindenki látni akarta. Hanem a bátyja! A bátyja, egy csóró falusi tanító, az belépett a vasgárdába...

IMRE *(kajánul beleszól)*: Most megint megjelent a lapjuk. A Garda de Fier.

JÓZSI BÁCSI: Kolozsváron?

PÉTER: Dehogy Kolozsváron. Itt.

IMRE: El lehet olvasni újra a Zelea Codreanu szövegeit.

JÓZSI BÁCSI: Olyan volt az, Péterkém, mint nálunk a Szálasi.

PÉTER: Ami volt, elmúlt, Józsi bácsi.

JÓZSI BÁCSI: Hallod, hogy megjelent a lapjuk.

IMRE: Megvegyem neked? Azt írja, mindenért a zsidók a felelősek.

JÓZSI BÁCSI: Hát...

IMRE: Jó vicc. Az egész országban tizenháromezer zsidó van, azok többsége is csak azért maradt itt, mert olyan öreg már, nem tud kivándorolni.

PÉTER: Akkor most mit marháskodsz?

IMRE: Ácsi. A vasgárdista lap azt írja, az utóbbi időben hárommillió zsidó települt be Romániába.

PÉTER: Melyik „utóbbi időben"? És: be?

IMRE: A fő az, hogy megvan a bűnbakjuk.

PÉTER: Látja, Józsi bácsi, milyen hülye viccei vannak a barátomnak... Jaj, be sem mutattam. Ő, Józsi bácsi, őslakos ebben a városban. Nagyjából a születése évében kezdték építeni. Imre látta, ahogy kialakul ez a város, és ahogy romlik. Ez a másolat.

IMRE: Ilyen leromlottnak építették. De tényleg.

JÓZSI BÁCSI: Ne haragudj, Péterkém, annyi mindent beszéltek itt össze-vissza, azt se tudom, hol áll a fejem. Azért kérdezd meg a barátodat, mit szólnak ők, a románok a székely autonómiához?

PÉTER: Mi a helyzet a székely autonómiával, Imre?

IMRE: Az a baj vele, hogy én nem kerülök bele, ha meglesz.

JÓZSI BÁCSI: Te, az ott nem a városháza mégis?

PÉTER: Melyikre tetszik gondolni?

JÓZSI BÁCSI: Az ott, a banktól a második, tetején Kolozsvár címerével. Az a vaskapus.

PÉTER: Én nem látok se címert, se vaskaput.

JÓZSI BÁCSI: Annak az erkélyéről beszélt negyvenben a...

PÉTER: Imre, te látsz ott házat vaskapuval meg szónokkal?

IMRE: Az mozireklám. Ilyen nagy moziplakát. Valami történelmi film.

JÓZSI BÁCSI: Mivel foglalkozik ez a te román barátod?

PÉTER: Imre?

JÓZSI BÁCSI: Egész jól beszél magyarul. Habár azért használ idegen szavakat. Mi, régiek, mind ismertük egymás nyelvét. De azért meglátszott, ki kicsoda. Úgy is kell az.

Mindenkinek vállalnia kell azt, aminek született. Ez a barátod rendesnek látszik. Kedves öcsém, örvendek a találkozásnak...

IMRE: Mit mond? Ez beszél, vagy csak jár a szája?

JÓZSI BÁCSI: Péterkém, fordítsd le neki, kérlek, hogy szerintem ő egy rendes ember. De azért mondd meg, hogy az ő városa nyomába sem ér az enyémnek. Ezt is mondd meg neki, mert ez az igazság. Az én szülővárosom több század alatt épült fel, az övé meg csak a háború után. Ez a különbség közöttük. Mondd csak meg neki.

PÉTER: Mondja meg maga, ha olyan jól ismerték egymás nyelvét.

JÓZSI BÁCSI: Közöld vele, hogy én már elfelejtettem románul, és ezért elnézést kérek.

IMRE: Én magyarul fogok elfelejteni!

JÓZSI BÁCSI: Azt nem szabad. Azt ne tegye. Ki tudja, mi jön még, hogy fordul a dolog, még hasznát veheti.

IMRE: Oké. Adja ide a vénember a márkáimat, aztán mehet a maga Kolozsvárjába.

PÉTER: Józsi bácsi, kedves. Ki kellene szednünk a cipőjéből a lúdtalpbetétet. Van benne egy kis pénz. A barátom hálás, amiért áthozta neki.

JÓZSI BÁCSI: Pénzt akar, mi? Látod, fiam, ilyenek ezek. Érdek nélkül ők semmit, de semmit...

IMRE: Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen.

JÓZSI BÁCSI: De azok zsidók voltak, barátom, ne feledje.

IMRE: Rómaiak.

JÓZSI BÁCSI: A maga ősei, mi? Tőlük örökölte a hajlamot. Akkor azt is fordítsd le neki, hogy az őseim lófő nemesek voltak, három előnévvel. Azért is érdekelt a székely köztársaság.

PÉTER: Nem kellene inkább elindulnunk, Józsi bácsi? Ránk ne esteledjen.

IMRE: Maga most talán visszajönne székely királynak. A köztársaságba..

JÓZSI BÁCSI: A székelyeknek főkapitányuk volt, kedves barátom. Ez most talán nem időszerű. Péterkém, szerintem el kellene indulnunk, mert még ránk esteledik. Szeretném látni végre a szülővárosomat. Ki nem állhattam soha a másolatokat, hogy őszinte legyek.

PÉTER: Más is az. Ott zajlik az igazi magyar élet.

JÓZSI BÁCSI: Ne haragudj, nem akarlak kioktatni, de a magyar élet nem zajlik. A magyar élet csöndes, szívós. A munka és a tisztesség ilyen csöndes, soha nem hivalkodó.

PÉTER: Mondják, hogy ott most újraszerveződik minden. Az önkormányzat, sőt, az autonómia. Vannak már saját vállalataik. Még dalárdáik is vannak.

JÓZSI BÁCSI *(inkább csak magában)*: És a pestis-oszlop az Óvárban, a Ferenciek templomával szemben. Tudod, esténként mindig olyan kellemesen meleg volt a talapzata. Ott tanultam meg szájharmonikázni. Csókolózni meg a Fellegváron. A császári kaszárnyák mellett. Elöl meg, a Szamos felől valami barlanglakók éltek. A szegényebb emberek nagy lyukakat vájtak a lösszbe. Mert lösz az egész. Mondták is, hogy egyszer az egész Fellegvár beköltözik a Szamosba.

IMRE: A szőke Szamosba, hát persze.

PÉTER: Egy pillanat csak, Józsi bácsi. Mindjárt indulunk. *(Halkan)* Imre, kérlek. Ne vedd zokon. Ilyen, mit tegyek?

IMRE: Vidd el a városába. Oda, ahol minden szép és jó. Hadd haljon meg boldogan.

PÉTER: Úristen, tényleg, hova vigyem?

IMRE: A fő az, hogy elinduljatok. Aztán igyekezz nem odatalálni. Még mindig jobb, mintha megérkezne. Így majd ellesz az emlékeivel.

PÉTER: De meddig? Azt mondta, még életében utoljára látni akarja a szülővárosát. És hidd el, ez nem fog meghalni addig, amíg meg nem mutatom neki. Örökké élni fog...

IMRE: Esetleg fordítsd meg a sorrendet. Szóval... előbb... aztán majd meglátja a szülővárosát. Úgyis egy másik világon van az.

PÉTER: Jó, de meddig vigyem? Hordozzam körbe-körbe?

IMRE: Eleget látott már az életben. Egyforma neki minden, mi újat láthat?

PÉTER: Éppen, hogy nem az újat, hanem a régit akarja látni.

IMRE: Esetleg részletekben. Itt egy oromfal, ott egy vörös hajú nő...

PÉTER: Gondolod, hogy részletekből összerakja?

IMRE: Szerintem induljatok el. Menynyi ideig tarthat? Egy-két napig, ha bírja. Igazán szép tájak vannak mifelénk. Mindenesetre, boldogabb lesz útközben, ha nem jut el a városába, mint ha meglátja.

PÉTER: Hát, Isten áldjon, Imre. Ez azért hosszú út lesz. Nagyon-nagyon hosszú út.

IMRE: Szép út lesz. Nagyon szép út.

(A kocsi felbúg, majd távolodik.)

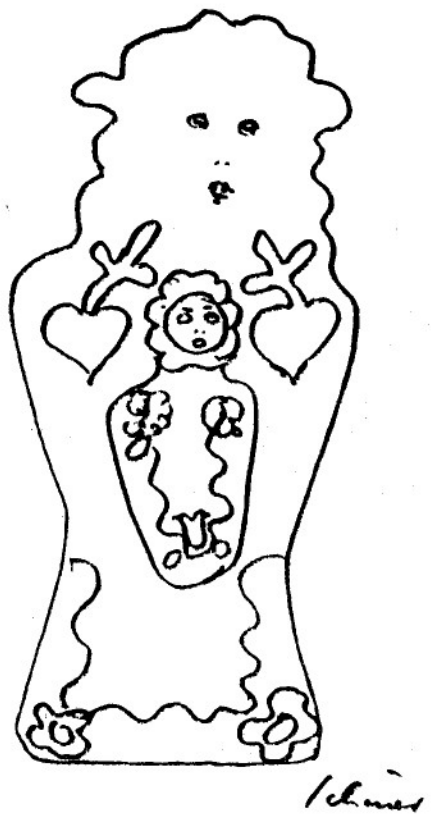

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

VISKY ANDRÁS

Nem rejtőzhetem

a zuhanó hópelyhek fényszórói végigpásztázzák
a házat, a szobát, az íróasztalt, egyenként a
rezzenetlen arccal szunnyadó betűket, sehova nem
rejtőzhetem, kitakarnak a gomolygó alanyi mondatok,
a nagy megtartó szimbólumokat leírni fáradt vagyok,
fáradt vagyok víg ditirambusokat és daktilusokat
kikopogni a lélek ajtaján, fáradt vagyok leírni: én,
s te, aki olvasod, önmagadat értsd alatta, a madarakat,
a füveket, a fákat, a csörgősipkás rovarokat és
galambokat az erkély párkányán, a könyvek behavazott
csatamezőin kiegyenesített kaszával összesereglett
betűket, fáradt vagyok végignézni magamban a vers
kámikázé akcióit, fáradt vagyok a mértéktartó
iróniára, aláhulló hajad alatt vacogok, kedvesem,
szemembe tűznek a zuhanó hópelyhek fényszórói, most
minden csak önmagát jelenti a versben, hó: hó,
ablak: ablak, fa: fa, fű: fű, fénylő arccal alvó
ólombetűk elpattant véredényei

Elhomályosult arccal

gőzölgő teától párás a szemüveged, mély,
forró ködökbe merül szemed, magára marad
tőled a világ, milyen leszek, ha majd újra
láthatsz amint itt ülök előtted a széken,
elhomályosult arccal, elszántelenedett
szemekkel, mint akit kapkodó mozdulatokkal
láthatatlan ujjak rajzolnak át a csend két
lélegzet közötti örökkévalóságában, hiába
integetnék vagy kiáltanék feldúltan, mi lesz,
ha már elfelejtem neved, mire szemeid éggel
határos tükrébe újra visszatérhetnék, ha
már nem ismer rád a nélküled gazdátlan
világ, ki vagyok neked, mire ismét felmegy
a függöny és kézre kerítenek a reám hulló
fények, idegen ruhákban állok előtted, forró
ködökbe merültél kedves, keselyűk köröznek
a porceláncsésze felett

Aki voltál

az vagy, aki voltál, újságpapír szárnyú
madarak a szélben, a kedves ikonarca a
havas ablakkeretben, az üvegen, halálos
csendben, jégvirágok kúsznak fölfelé, mire
is mennél a verssel, mit kezdhetnél most
a sorok periszkópjával és ezzel az áttetsző
fehér lappal, mely mögött házak, utcák,
lábukon alvó lovak, mint tűhegyre szúrt
menyasszonyfátylas lepkék, az vagy, aki
voltál, sajgó ólombetűkkel szívedben, a
belső látás mondhatatlan esélyével, mintha
visszavonulásod utolsó területeit védnéd
a sárkányrepülőkön érkező levelektől és
hétfejű hópelyhektől

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

„Száll a tavasz..."

Vézna ezüst zivatar rázza a fellegeket:
szétizegő nevetés rezgeti inged alatt
melled örök mosolyát. Száll a tavasz, citeráz
száz falevéllel a menny zengve alázuhanó
húrjain: érted

bomlik a rügy, gügyörész fecsegő pocsolyákban a pajkos
víz, szepeg érted a sár,
szisszen a tüskebokor, fütyörésznek a messzefutó fák,
érted ereszt gyökeret
réten a vándor eső, puha pára ha völgybe gomolydul,
érted omol lebegő
szőke folyókra: fitos buborék szaporáz a habokban —
érted inognak a lég

harmatozó tenyerén göndörödő sugarak...
Szirmokat áldoz a szél, míg kivirulnak az ing
átitatott mezején barna virágaid is:
megremegő nevetés leng: tovazáporozó
húrokon éled,

moccan a minden, igézget a semmi, magasztal a minden,
boldog a semmi — legyőz.

Semmi se győz le: a szél sokezernevü hangot idéz fel,
röppen a szirmos idő —
ágakon átsusogó üzenet, sokezernevü dallam:
lét, akadozva dalolt
végtelen egység . . . Szirmokat üldöz a szél . . . Vagy a szirmok
üldözik épp a szelet?

Fekszik a fűben a hegy, hallgat a fény, csak az ég
pördül a porszemeken . . . Vézna ezüst zivatar
rezzen az inged alatt: gömbölyödő nevetést
ringat a felleg, akár néma sugárpihe — száll
benned az élet.

Nászdal

Húzd le a gyűrűt,
vesd a kopár habokba:
lengve merüljön a mélybe,
fogadja örökbe a csend,
fogadja magába a mágnes
méhe — lebegjen a lélek
pillanatában,
fogadja halálod örökbe
a rend: az éjszaka
nyugtalan óceánja.

Villan a gyűrű,
keringve alászáll:
ékköve izzik a mélyben,
ékköve zárja a mindent
önmaga foglalatába,
ám ő maga semmi —
mert ami nincs, az örökre van, mint
holdfény lépte sötét füvön.

Süllyed a gyűrű,
kering a terekben:
ékköve lüktet a mélyben,
rejt lehetőt, lehetetlent:

önmaga foglalatába
zárja a minden esélyét,
ám ő maga semmi —
akárha vak ódák
dallama, tétova verdesése
a lant zenélő ketrecében. De
körkörös ott a remény: a költők
megzavarodva
rázzák az ének roppant rácsait.

Félsorok

kinek a folytonos
önfeloldozása
ez a véghetetlen
vacsora
ez a mindenható
kóma
ám aranyabb öntudat
minek is kell
kinek is kell
ez az érzéstelenítés
a tejút

egy injekcióstűben
ez a mindenség
csalhatatlan
ez a kétélű nyelv
ez a néma damaszkuszi penge
ez a bűnös
izzó nyelve alatt
szétolvadó
kék ostya
a föld

SÁNTA GÁBOR

A lepkék kiáltása

Az árok kicsi volt és kényelmetlen, ráadásul az utóbbi napok esőzései után még sáros is. Az oldala néhol magától omlott le a lövedékek sziszegő záporától, máshol Adrian (Adrian J. Shoddy, 6710-es számú közlegény) rongálta meg a kacskaringós lövészárkot, mikor az elesetteket elföldelte. Nem figyelte, hogy ki a néhai bajtárs, ki az ellenség — egy helyre temette őket. Halálukban kísértetiesen hasonlítottak egymásra: tépett egyenruha, alvadt vér, rövid, csapzott haj, meggyötört arc. Már akinél az arcot nem roncsolta szét valami iszonyú erejű lövedék.

Adrian nem törődött velük. S egyáltalán: szinte semmivel sem törődött. Felőle aztán heverhettek volna temetetlenül akármeddig. Hiszen már nem törhettek az életére, nem árthattak neki. S ez volt a legfontosabb. Azonban rövidesen legyek milliói lepték el a holttesteket, és főleg éjszakánként ilyen-olyan dögevők is megjelentek. Ezért, ha nyugalmat akart, el kellett kaparnia a halottakat.

A lövészárok e célra is tökéletesen megfelelt. Odahúzta őket, egymás mellé fektetve ismerőst és vadidegent. Mint a szardíniák, gondolta. De nem ábrándozot sokáig. Keresett egy gyalogsági ásót, és az árok oldalát rákaparta a hullákra. Ezzel olyanná vált ez az őserdei tisztás, mintha valaki egykor vízvezetéket kezdett volna a földbe fektetni, de aztán valami okból csak félig temette be a kiásott árkot.

Csupán az a néhány lábnyi árokrész maradt érintetlen, amelyre az ütközet közben az az átkozott fa zuhant. Egy gránát közvetlenül a törzsénél robbanhatott, mert a pálma egyenesen a gödörre, pontosabban az eszeveszett tüzelés után éppen a tárat cserélni akaró Adriánra dőlt. Olyan tökéletesen esett rá, hogy dúsan fejlett koronájával teljesen befedte az árkot. Ráadásul, a gödör két végét szinte ugyanabban a pillanatban tette használhatatlanná egy-egy nagy erejű lövedék.

Így, miután a csatazaj elült, az életben maradt hadnagy és a rádiós mit sem tudtak a fa alatt eszméletlenül heverő közlegényről. Végignézték az elesetteket. Bajtársaik mind meghaltak, csak az ellenséges katonák némelyike birkózott még a legyőzhetetlen közös ellenféllel. Velük — irgalomból — rövid úton végeztek. A holttestek eltemetéséhez azonban kettejük ereje kevésnek bizonyult; ők is sebesültek voltak. Csupán annyit tehettek, hogy összegyűjtötték a szanaszét heverő fegyvereket és az összes lőszert, majd felrobbantották az egészet. Aztán elindultak megkeresni egységeiket.

Adrian zúgó fejjel tért magához. Az ágak okozta véres karcolásoktól eltekintve sértetlen volt. Hunyorogva mászott ki a gödörből, és minden hullát külön-külön megvizsgált. A hadnagyék alapos munkát végeztek, mert fegyvert senkinél sem talált. Vagyis egyetlen átkozott lőszer sem állt a rendelkezésére. Tehát már az ütközet közben sem tudott volna tárat cserélni, hiszen a sajátjai közül is az utolsó töltényeket lőtte el. Éppen idejében zuhant rá a fa...

Hamarosan tudomásul vette a nyilvánvaló tényeket, és abbahagyta a keresést; belenyugodott mindenbe. Úgy döntött, nem megy innen sehová. Bevárja azt, aki előbb érkezik: ha az övéi, akkor jó és szerencséje van, ha pedig az ellenség jönne hamarabb — úgy is jó. Tökéletesen mindegy. És egyáltalán: az utóbbi időben már amúgy is teljesen feleslegesnek érzett mindent.

Nem testi fáradtság volt ez. Mióta egyedül maradt ebben az omladozó sárfészekben, eleget pihent. Igyekezett nem foglalkozni semmivel. Ült naphosszat, kezében — csak úgy megszokásból — az üres géppisztoly, és a jelent elfelejtve a „régi szép időket" próbálta felidézni. De ez valahogy sehogysem sikerült. Időnként beugrott ugyan egy kép, egy arc, egy név, de ezeket azonnal millió darabra zúzták az elmúlt évek átélt szörnyűségei. Az arcokhoz szinte mindig leszakított testrészek, a nevekhez szénné égett, bűzlő emberi maradványok fényképszerűen éles víziói járultak.

S ezektől még álmában sem szabadulhatott. A képek ugyanis makacsul visszatértek, és filmszerűen peregtek lezárt szemhéjának belső, éjsötét falán. Ettől lehetett az, hogy bár fizikailag pihentnek, egészségesnek érezte magát, mégis időről időre fásult apátia tört rá, és ilyenkor mindent feladva, a minden mindegy egyszerűségével azt várta, hogy az ellenség végre rátaláljon, és végezzen vele.

Meg akart halni, illetve, helyesebben: nem akart túlélő lenni. Ha erre gondolt, mindig az a ki tudja, mikor látott film jutott az eszébe, melyet a társadalomba visszailleszkedni képtelen veteránokról forgattak. Nem, ő nem akarja, hogy a családtagjainak — már aki életben maradt — előre kelljen szólniuk, ha valamiért a háta mögé akarnának lépni. Hogy őt is csak néhány méter távolságból legyen biztonságos felébreszteni, mert ha valaki szeretettel megérintené, akkor a felriadás első öntudatlan pillanataiban a jól bevált fogásokkal, néhány röpke másodperc alatt, akár végezni is képes lenne az illetővel. Istenem, gondolta most is, hányszor, de hányszor csináltam már végig... Állattá váltam, vadászó és védekező ragadozóvá. Az ösztöneim legalábbis biztosan olyanok, mint a vadaké. Nem tudnám elviselni, hogy csak a hozzám hasonló érzelmi nyomorékokkal tudjak kapcsolatot teremteni. Hiszen milyen kapcsolat lenne az?! Csupán a háború szüntelen újraélése. Nem más. Istenem, hogy én is csak a bajtársak nevét őrző márványfal előtt érezzem otthon magam! Ha ugyan lesz ilyen... Nem, nem... nem akarom, suttogta, és a kezébe temette arcát.

Ennél már az is jobb, ha végeznek vele. Védekezni, lőszer híján, még ha akarna, sem tudna. Persze, nem is akar. Az a kis tőr pedig, amely egy titkos

zsebben lapul tokjában, valahol a tarkója alatt, nos ez az aprócska játékszer nevetnivalónak tűnt az automata fegyverekkel szemben. Így emiatt sem izgatta magát. Inkább szeretett volna minél hamarabb túllenni a dolgon, mint afféle szükséges rosszon.

Felbontott egy konzervet, és enni kezdett. Még az első falatnál eszébe jutott valami. A zubbonya zsebében kezdett kotorászni; féltett kincseit tartotta itt: két magnókazettát. Ezekre nagyon vigyázott, hiszen az utóbbi időben már csak ez az egy dolog kötötte le igazán: a zene. A zene, mely elrepít, elgondolkodtat, vagy felráz, ha éppen az kell. A zene, mely minden körülmények között képes volt lefoglalni a figyelmét, mely attól függően, hogy milyen éppen a hangulata, mindig más oldalát mutatta, és ezért megunhatatlannak bizonyult.

Sohasem vált meg a szalagoktól. Hallgatásuk különösen az utóbbi hetekben vált már-már rögeszmeszerű őrületté. A zenehallgatást ugyan mindig is alapszükségletnek érezte, de mániaként azóta tört rá, hogy néhány héttel ezelőtt egy gyermekkori barátját repeszektől alaktalanná roncsolva, szörnyű kínok között látta meghalni. Sok mindent megélt már, de azt az állati nyüszítést és vinnyogást képtelen elfelejteni. Meg a tehetetlenséget, amit akkor érzett.

Akkor benne is megszakadt valami. Ugyanis az a felismerhetetlenné vált emberi lény volt az utolsó kapocs, mely e pokolban a múlthoz kötötte, melynek még sikerült elhitetnie vele, hogy ebből a valószínűtlen lázálomból fel lehet ébredni. Akkor maradt végleg magára, hiszen a többiekhez, az egymásrautaltságon kívül, semmi sem kötötte. Azon a végzetes éjszakán — szinte maga sem tudta, hogyan és miért — kiment egy elhagyatott helyre, és egy kis fejhallgatón keresztül végighallgatta az összes *Jimi Hendrix*-felvételét. Az arcán patakokban folyt a könny, és hogy ne üvöltsön, tehetetlen kínjában a zubbonya ujját harapta. A járőr eszméletlenül talált rá. Szigorú megrovást kapott, de már ez sem érdekelte. Barátságtalanná, emberkerülővé vált, olyanná, kit csupán dédelgetett kazettái nyugtattak meg némiképp.

Ezúttal nem a Hendrixet tette be kisméretű, alig néhány wattos magnójába, melyet a tilalom ellenére is mindig magával hordott, hanem a másik kazettát. Felcsavarta a hangerőt. Mit bánta, ki hallja meg, hogy kit csal a közelbe a lábmozdító lényeg: a zene! Így legalább hamarabb rátalálnak. Nyugodtan evett tovább.

A külső hangszórókon a sok lejátszástól már kissé recsegve, de azért még élvezhetően a *Doors* szólalt meg. Őket különösen szerette. Mint általában mindenkit, őt is az énekes-szerző, *Jim Morrison* személyisége ragadta meg leginkább. Régen szinte példakép volt a számára: az önmegvalósítás, a látszólag tökéletes függetlenség eszménye. S érdekes módon az utóbbi időben ismét egyre többet gondolt a Doors énekesére. *„Mielőtt elmerülnék a nagy, végtelen álomban, hallani akarom a lepkék kiáltását!"* — mondta egyszer. S őt ez szörnyen megrázta. Azóta, ha erre gondol, mindig valami furcsa borzongásféle fogja el, olyan, mint amilyet az elevenen eltemetettsége tudatára ébredő először érezhet. Méghogy a lepkék kiáltását! Bár, ha most visszatekint az elmúlt időkre, ha jól meggondolja, mindig és mindenütt, az egész mocskos öldöklés alatt, ő is azt a végzetes csoda-kiáltást kereste. Figyelte a pillangókat, de azok — akár kicsik voltak, akár tenyérnyiek, akár egyszínű jelentéktelenek, akár varázslatosan tarkák — makacsul hallgattak.

Volt e vágyakozásban valami kéjsóvár mazochizmus. Szerette volna, ha neki is megadatna az, ami Morrisonnak egészen biztosan megadatott. Ezért kutatta szinte megszállottan mindenhol: gyilkos pergőtűzben, a bombázások

alatt, dzsungelbeli kibírhatatlan meneteléseken. Néha, a rettenetes kézitusák közben már-már azt hitte, hallja. De ezek mindig hallucinációknak bizonyultak. A lepkék hallgattak, mint a sír.

A szalagon most már a *Rolling Stones* ment. Jaggerék éppen a *Ventillátor Blues*-t nyomták egy régi-régi lemezről. De Adrian egy ideje már nem a zenére figyelt. Bár látóterében minden nyugodtnak és békésnek tűnt, de a háta mögött... nos, ott már percek óta valami furcsát érzett. Ám tudatosulni csak most tudatosult benne: áll valaki mögötte!

Óvatosan, nagyon óvatosan fordult hátra. Ezalatt *Jagger*, miközben búgó hangon hívott valakit, nagyokat nyögve üvöltözött a mikrofonba. Adrian tekintete egy pontra szegeződött és összeszűkült. Szinte megbűvölten bámulta azt a géppisztolycsövet, mely néhány méter távolságból meredt rá. Hát itt van végre, amire várt... És a lepkék...?!

Csupán hosszú másodpercek múlva nézett a fegyver gazdájának szemébe. Mintha tükörbe bámult volna! A szem fényes volt és megtört. Tulajdonosa, egy elgyötört, borostás arcú fiú, talán éppen olyan idős lehetett, mint ő. Az ellenség rongyos egyenruhája lógott rajta, övében néhány tár, az egyik kezében kibiztosított géppisztoly, görcsösen a csípőjéhez szorítva, a másikban egy vastag husáng, melyre támaszkodott. Bal combján átvérzett, hevenyészett kötés, melyen, ha hagyta, legyek felhői telepedtek meg. Az idegen elcsigázott tekintete nyugtalan táncot járt Adrian szeme és a bömbölő magnetofon között.

Még nálam is megviseltebbnek tűnik, gondolta Adrian. Csúnyán meg is sebesült. Ha csend lenne, régen meghallottam volna botorkáló lépteinek zaját. Akkor valószínűleg nem ez lenne a felállás... Na, de jobb ez így. Mindjárt túlleszünk mindenen... Nyugi.

Az idegen ekkor tétován intett fegyvere csövével, hogy tegye tarkóra a kezét. Adrian halványan elmosolyodott, mikor keze a titkos kis tőr markolatára csúszott. Egy pillanatra ugyan működni kezdtek régi reflexei, de aztán lazított a szorításán.

A Stones közben már a *Halott virágok*ról énekelt. A másik fiú tekintete most már ellenállhatatlanul a zeneforrásra szegeződött. Csaknem döbbent bűvölettel hallgatta, pupillái kitágultak, a szemei szinte megüvegesedtek. Most talán ráugorhatnék a késsel, gondolta Adrian minden különösebb meggyőződés nélkül. De aztán ő is inkább a zenét figyelte. Talán ez az egyetlen értelmes dolog, talán ez... Na, meg az... csak sietne már. Rövidesen én is halott leszek, mintaszerű, amilyennek egy legéppisztolyozottnak lennie kell... Csak csinálná már ez a fiú! Nem mondhatni, hogy elsieti a dolgot. Mi lesz már, nógatta magában, gyerünk, nem állhatunk így örökké!

Ám az a másik még mindig a magnetofont bámulta. Közben arcának keménysége láthatóan felengedett, bár ajkai meg-megvonaglottak, de az is lehet, hogy a szöveget mormolta. Vérző sebére tapadó kötésén a legyek pimasz légiói szívták magukba azt, amit már maradéktalanul a magukénak éreztek. Adrian egyre türelmetlenebbül várakozott.

Az idegen hirtelen a szemébe nézett. A legyek rémülten rebbentek szét. A másik fiú most már nem elesetten, megtörten állt előtte, hanem határozottan, összeszorított szájjal. Úgy látszik, elszánta magát, sóhajtott fel önkéntelenül Adrian. Végre! Ennek is meg kell lennie. Minél hamarabb, annál jobb!

Ezért aztán hitetlenkedve pislogott, mikor sakkbantartója egy nem várt mozdulattal a bokrok közé hajította géppisztolyát, majd egyenként a tárakat

is. Mire végzett, a magabiztos tartást ismét a görcsös fájdalom és elesettség váltotta fel.

— Halott virágok — suttogta fojtottan, idegen kiejtéssel. Remegő kezével a magnóra mutatott. Sokat látott szeméből végre akadálytalanul előtörhettek könnyei.

— Halott virágok — ismételte Adrian bólintva. Aztán egy hirtelen mozdulattal előrántotta a kis tőrt, melyet időközben már kihúzott rejtett tokjából. A napfényben vakítóan szikrázó penge láttán az idegen szemei kikerekedtek, annyira, hogy a döbbenet az egész arcát két óriásira tágult, rémült szemmé változtatta.

Pedig Adrian nem akart visszaélni a másik bajtársi gesztusával. Fellélegezve nagyot káromkodott, és kését a legközelebbi fába vágta. A penge zizegve fúródott a párától szivacsos kéregbe. Egy pillanatig bűvölten nézték a rezgő fegyvert, miközben mindketten valami nagy-nagy megkönnyebbülésfélét éreztek. Adrian a megkezdett konzervre mutatott, mire a másik bólintott, és leültek egymás mellé.

És ahogy ott a lövészárokba lógatott lábbal békésen falták a konzervet, a tisztás fölött váratlanul óriási, valószínűtlenül tarka lepkék jelentek meg. Kiabáltak, üvöltöttek és bömböltek, míg végül az egész őserdő egyetlen gigászi sikollyá változott. És ebben benne volt minden: az elevenen elégő emberroncsok állati üvöltése, a halálra kínzott gyermekeik láttán fékezhetetlenné váló, háborodott anyák panaszos nyüszítése, a brutálisan legyilkoltak utolsó, befejezhetetlen félmondata, és minden és minden...

Az egész jövő.

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

ROTT JÓZSEF

Kelekótya Kis Miska

Az emberi lélek végtelenül egyszerű, s egyedül sérülékenységének köszönhetjük bonyolultságát, és azt, hogy mindannyian rendelkezünk kisebb-nagyobb hóbortokkal, rigolyákkal és szeszélyekkel, melyek nemcsak színesítik egyéniségünket, de sokszor fő jellemzőinkké is válnak, s melyek a maguk különleges, nyakatekert módján, rendre keresztezik a pszichológusoknak a könnyű kiismerhetőségünkről alkotott ideáit — s míg a lélekorvoslás bölcs tudománya nem okoz forradalmi változást a fölismerésükben és gyógyításukban, addig lelkifurdalás nélkül megőrizhetjük őket a magunk és mások kárára, vagy éppen hasznára.

Kelekótya Kis Miska legfőbb bolondériája az egyenruhás szervek iránti mérhetetlen vonzalma volt, mely hol elkerülhető bajokba sodorta, hol elkerülhetetlen nehézségeken segítette át. Miska, bánatára, sosem lehetett tagja egyetlen szervezetnek sem, mert görcsös igyekezete ellenére, rendre kifogtak rajta a fölvételiztetők a fránya kérdőíveikkel és tesztjeikkel, sőt fiatal korában, egy különösen balul sikerült vizsgálat után még a mélyaknai elmegyógyintézetbe is bekísérték, ahol kerek két hónapot töltött baráti közösségben, míg a kezelőorvosai ímmel-ámmal, telegyógyszerezve kiengedték, azzal az intelemmel, hogy bármikor szívesen látják, ha szükségét érzi.

De Miska lelkében nem azért bontott ilyen szemkápráztató virágot a vágy, hogy az első szíre-szóra hagyja leszakítani. Szerzett inkább egy vasutassapkát, kerített hozzá egy katonai kimenőtáskát, s mikor évek múltán Kobzostól, a borvirágos orrú körzeti rendőrtől sikerült egy segédrendőri igazolványt is kikunyerálnia, beteljesedett a boldogsága.

Ettől a naptól kezdve egy önbizalomtól duzzadó ember lépett reggelente az utcára. Dehogy engedte, hogy bárki is tegezze! Kihúzta magát, s szálfa alakján kifeszült kosztól szürke öltönye. Arca sápadt volt és méltóságteljes, gigája leföl ugrált vékony, kékre borotvált nyakán, kezét fegyelmezetten combja mellé szorította. Elidegeníthetetlen része lett Mélyakna mindennapjainak vasutassapkájával, a vállán hordott katonatáskával, s a zsebében lapuló segédrendőri igazolvánnyal. Egyénisége is szerencsésen egyesítette a három szervezet főbb jellemzőit; a vasutasok ünnepnapot nem ismerő, rideg pontosságát, a gyalogrendőrök szerény értelmi képességét és a katonák pénztelenségét.

Nem mintha Miska élhetetlen ember hírében állt volna. Ellenkezőleg: a saját kidűlt-bedűlt téglaházában lakott a mélyaknai völgyben, Börcsökék disznóóla mögött. Még ablakot is évente kétszer cserélt!

Börcsök március elején kiment a bőrkötényében disznót etetni, s mikor az üres vödrökkel beslattyogott a házba, a darás kezét törölve megszólalt:

— Asszony, jön a tavasz, Miska lecserélte a furnérlemezt a szúnyoghálóra!

Ősszel, épphogy szűnt a dió kopogása, Börcsök etetés után lenézett Miska házára, majd bejelentette az asszonynak:

— A kelekótya besötétített, hamarosan havazik!

Túl a kerítésen, a kicsi ház homályában Rozzant Teca kotyvasztotta az ebédet a tűzhelynél ülve, s mindig úgy fordult, hogy a fűzőlap melege átfagyott, szederjes arcát érje. Az ugráló tűzfény táncoló foltokkal pöttyözte tele a konyha deszkamennyezetét. Miska a szobában, a közös alvóhelyen szendergett.

— Ki kéne mosni a ruhádat, Miska! — szólalt meg Teca odakint.

Köszörűs hangjába bántó élt lopott a magárahagyatottság, de Miska feküdt tovább, s egyenletesen szuszogott.

— Az öltönyt. Olyan az, mint a fődt!

— Csitulj! — mordult Miska. — Délután miben lépek szolgálatba?

— Ott eszi a fene a szolgálatot!

— Micsoda?!

Már ült is az ágyon, és gyanakodva forgatta szemét, mint aki most döbben rá, hogy a törődő szavak leple alatt meg akarják lopni.

— Teszed le azt a sört! — szólt ki a fülét hegyezve.

— Hozzá se nyúltam.

— Azért csak tedd le!

Ezzel kiment a konyhába, s még éppen látta, hogy Teca visszacsúsztatja az üveget a katonatáskába, és ijedt vergődéssel megfordul a hokedlin.

Koszos házi ruhája cafrangokban lógott hájas testén, száján szétmállott a mosoly. Fél lába térdben hiányzott. Sokáig falábbal közlekedett, de Miska még évekkel ezelőtt, egy féltékenységi roham alkalmával, sátáni dühvel tűzre hajította az érzéketlen végtagot, s többé hallani sem akart róla, hogy újat faragjon. Teca ekkor megpróbált mankóra állni, ám a húszkilónyi súlyfölöslege már az utca végén a földre rántotta, s többé nem volt hajlandó ekkora kockázatot vállalni. Azóta a legnagyobb távolság, amit megtesz, az az udvarsarki árnyékszékig vezet és vissza, s közben számolatlanul gyűjti a fölös kilókat. Nem bánja állapotát, hiszen azóta Miskát nyomja a bevásárlás gondja, aki attól a naptól ezerszer is belátta, hogy nagyot hibázott a tüzelésnél, s csak elvből tart ki mellette.

De mekkora árat követelnek az elvek! Azóta még a szolgálati idejének jó részét is fölemészti a munka, mellyel előteremti azt az összeget, amennyivel kisebb a vásárlási tehetsége Tecáénál. Reggel mindjárt felölti szolgálati ruháját, fejébe csapja a sapkát, és táskával a vállán, elindul eldobált üvegekre vadászni. Először a Bányászlugas kerthelyiségénél szemlézik, onnan az Arany Kapcához tart, s közben a cipőorrával megmozgat minden kis bokrot, benéz az árkokba, és fölhajtja a kukák födelét. Ha ép üvegre lel, megtörli zakóujjával, és táskájába süllyeszti. De akadnak napok, mikor elhagyja a jószerencse, s ilyenkor a szemétdombra kell kullognia, ahol fémdarabok gyűjtésével még mindig pénzkeresővé válhat.

Szolgálati ruhájának összetéveszthetetlen, egyedi szagot kölcsönöz a szemétdombi tüzek füstje, amit ő ugyan nem érez, de a bolti eladók igen, és szemrehányó tekintettel kísérik polctól polcig, míg egyenruhás méltóságként válogat az áruk között. Délre végez a bevásárlással, s ekkor elnyeli a sással és lapulevéllel benőtt udvar.

Ma elégedetten tért haza, mert körútja során teli sörösüvegre is lelt, és ilyen kegyben hónapok óta nem részesült. Most, hogy Teca cudar praclija rálelt az üvegre, odalett a meglepetés.

— Ebédre hoztam — szólt Miska. — Ünnep van vagy mifene!

— Hisz csak csütörtök van! — kötekedett Teca.

— Annál jobb — mondta Miska. — Nem kell nekünk ünnep, hogy sört igyunk!

Jó volt az ebéd, még jobb a sör. Teca már készült lepihenni, de Miska gondosan készülődött.

— Csak nem mész?

— Már hogyne mennék! Vagy téged vesznek elő, ha valami baj történik?

Teca erre nem tudott válaszolni, és csalódottan lehanyatlott az ágyra. Miska kilépett az ajtón, s beleszimatolt a levegőbe. Esni fog, gondolta, és fázósan szolgálatba lépett.

Börcsök disznai nyugtalanul dübögtek, visongtak és röfögtek az ólban. Samu, a kétmázsás kan disznó befúrta rózsaszínű, nedves pofáját egy résbe, s a meglazult deszkákat rángatva, ingerülten töfögött.

— No, te! — intette szelíden Miska, mire elcsöndesedett, és vele együtt az ól is.

Miska kiért az utcára. Egyenes léptekkel szemlézett a kertes házak között. Lapos, csontos feje szinte nem is mozdult oldalirányba, ám mégis megtévesztehetetlenül nyomon kísért minden apró változást nyugodt, hűs pillantású szemével. Börcsökék kitárt ablakszárnyait szabadon csapkodta az erősödő szél, s Miska látta azt is, hogy a cseresznyefák közé feszített kötélen szárazon verdes a mosott ruha. Trehányság, jegyezte meg magában, ez bizony trehányság. Árendásék kertkapuja elé odapiszkított egy kóbor kutya, lejjebb, a barna levelektől zörgő járdaszegélyen összetört befőttesüveg cserepe csillogott. Miska megállt, cipője hegyével összekotorta az éles szilánkokat, és rosszallóan tekingetett ablaktól ablakig. Még az kéne, hogy valami jámbor jószág belelépjen, gondolta, s fél téglát tolt a cserépre.

A Kölönte-köz szűkösében szembekapta a port kergető, füttyös kedvű szél, s lehajtotta fejét. Lába alatt, félig a salakos útba taposva, elhullott diószemek keményedtek. Tessék, gondolta Miska, Tokár hagyja megfagyni, megpenészedni, de ha valaki fölszedné, akkor az baj lenne. Nincs ez így jól!

Kiért a Bányászlugas elé. Ösztönös figyelemmel elsőnek arról győződött meg, hogy nincs-e verekedés a kocsmában. A gyorsforgalmi úton egymást előzve robogtak a személyautók. Mindenki igyekszik hazaérni az eső előtt, gondolta Miska. Sárga busz kanyarodott ki a megállóból, és füstöt pöfögve az aknatornyok felé vette az irányt. Hamarosan beleveszett a cseréptetős családi házak sűrűjébe. A szemhatáron a négyemeletes bányászházak megszürkültek az esőfelhők árnyékában. A völgy fölött elragadott papírszemetet és faleveleket kavarogtatott a szél, s madarak siklottak az ereszek oltalmába.

A Bányászlugas kerthelyiségét még a múlt héten kipakolta a tulajdonos: a festetlen, vasvázas faasztalok és székek kupacba rakva, leterítve lapultak a kocsma oldalában. Az egyik széken álmos képű, foltos macska kuporgott. Egy-egy esőcsepp koppant a zöld ponyván. A macska fölkapta fejét. Miska üres sörösüvegre lelt a térdig érő gazban, óvatosan egy vakondtúrás mögé dugta, s rátolta a földet, hogy holnap reggelig biztonságban tudja.

Mivel a Bányászlugast és környékét rendben találta, és részeg randalírozásnak sem érezte veszélyét, Miska merész elhatározással az Arany Kapcához indult. Talán megjárom, mielőtt rákezd az eső, sandított a magasba, mert ezek a felhők nem virághlocsoláshoz gyülekeznek! Fürge léptekkel haladt fölfelé a dombon tekergőző utcákban, óvó pillantást lövellt minden szemétedényre, kertkapura és vizesárokra. Tavaly itt, Lajtosék kapubejárójánál akadt egy aranyláncra, amiért Lajtos bőkezűen ötven forinttal jutalmazta. Csak később tudta meg, hogy nem is Lajtos copfos lányai vesztették el.

A zivatar az emeletes házak előtt érte, s azonnal szürkésfeketére festette körülötte az aszfaltutat. Miska rövid, zsíros hajáról kövér csöppökben pergett le a víz. A jegenyefákat bókoltató szél most hátulról támadta, s egészen az Arany Kapcáig hajtotta, ahol Miska meghúzódott az eresz alatt. Nyugtalaní-

totta, hogy ez ideig nem találkozott senki emberfiával, ezért külön jólesett neki az ablakon kiszűrődő kocsmazsivaj. Megtörölte zakóujjával nedves arcát, s a haragvó felhőket szemlélve, emberi hangokkal a fülében, topogva várakozott, hogy mire jut odafönt a mindenható. A feketén gomolygó viharfelhők magukkal ragadva a fehér párafoszlányokat, dél felé száguldottak. A távoli dombtetőkön a szél dühöngve vetkőztette a dülöngélő tölgy- és gyertyánfákat.

A bányaporta felől Börcsök futott csuromvizesen, behúzott nyakkal, a duzzadó pocsolyákat kerülgetve.

— Miska! — szólt rá. — Gyere be, melegedj meg!

S barátságos erőszakkal betoloncolta Miskát a nyikorgó lengőajtón.

— Nézzétek! — kiabált odabent annak a tíz-tizenkét vendégnek, akik jobb dolguk nem lévén, sörözéssel múlatták a délutánt. — Kint ácsorog, mikor minket is szórakoztathatna! Miska! Vedd elő a tudományodat!

Miska mélán nézelődött kocsmafaltól kocsmafalig, s úgy érezte, sosem tudna betelni a látvánnyal. Még a pórias, bizalmaskodó tegezés sem zavarta. Negyvenöt éve lakott Mélyaknán, de mindeddig csak az utcáról látta az Arany Kapcát, beljebb egyszer sem került. El se tudott volna képzelni ennyi színes és fényes üveget, amennyi a polcokon csillogott. Micsoda pompa, gondolta lenyűgözve, micsoda gazdagság!

— Vedd elő a tudományod! — nyaggatta Börcsök, miközben fölhajtotta az első pálinkát. — Mutasd meg ezeknek a tanulatlanoknak, hogy mit tudsz!

Egyedül Börcsök ismerte Miska tudományát. Egyszer-egyszer, különös napokon, melyek látszólag semmiben sem különböztek más nappaloktól, mikor varázsszóra elcsöndesedtek körülötte a disznók, etetés közben meghallotta, hogy Miska a házban vagy a lapuleveles udvaron rázendít a vidám hangú kis szájharmonikájával.

— Nincs nálam — mondta Miska.

— Nincs a fenét! — kiáltották többen is. — Akkor mi puffasztja a zsebedet?!

Ezzel dudorodó iratzsebére böktek, melyben a segédrendőri igazolványát és más papírjait tartotta.

— Itt van a táskámban! — védekezett Miska, s hogy mielőbb elterelje a figyelmet az igazolványról, elő is kotorta a táska fenekéről a harmonikát. — Láthatjátok, nem hazudok!

— Te aztán nem! — kiabálták a bányászok gúnyosan.

— De most már zenélj!

— Mulatni akarunk!

Ekkora megtiszteltetésnek a legnagyobb jellemek is engednek. Miska szerető kézzel megszorította a rozsdás kis jószágot, rövid gondolkodás után rányomta száját, és érző szívvel fújni kezdte. A fölcsendülő dallam megtöltötte a füstös kocsmát, elnémította a zajongó bányászokat, s megzavarta munkájában a megfázástól vörös, tüsszögő csapost.

A nótát, ha nóta volt egyáltalán, egyőjük sem ismerte, s nem is élvezték igazán, de mindőjüket lenyűgözte az a bensőséges kapcsolat, mely a zenészt és hangszerét összekötötte. Miska úgy tartotta a harmonikát, mint egy szelet mézédes dinnyét, s olyan kedvvel is látott hozzá: alázatos gyöngédséggel csak remegő, sápadt fejét mozgatta, keze és a harmonika mindvégig mozdulatlan maradt. A nóta sem tartott tovább, míg az ember jó étvággyal bekebelez egy szelet dinnyét. Ekkor Miska levette száját a harmonikáról, megtörölte a hangszert és zsebre csúsztatta.

— Na — mondta.

— Zenélj még! — nógatta Börcsök.

— Kiszáradt a torkom — közölte Miska.

— Mondtam, hogy van esze! — röhögött Börcsök.

— Azon egy kocsmában könnyen segíthetünk! — rikoltották hátul. — Hozzatok neki nyakolajat!

— Italt a zenésznek!

A pultnál a mocskos köpenyű csapos fojtott suttogásba kezdett a bajszos és szakállas, nagy tenyerű Veszelikkel, s elővett a táskájából egy kicsiny, barna üveget. A vágott szemű, sötét képű Veszelik a tenyerén vitte Miskának a pohárba töltött italt.

— Konyak! — kínálta nevetve. — Ez úgy meghozza a zenés kedved, hogy abba se akarod majd hagyni!

Miska a ránehezedő kezek és a meglepetés súlya alatt lerogyott egy székre, s megilletődve fenékig ürítette a pohárkát.

— Játssz! — támadtak rá újra a bányászok.

Börcsök melléje húzta a székét, és combján verte a taktust:

— Fújd, Miska! Fújd!

És Miska teli tüdőből fújni kezdte. Feje remegett, szája nedvesen fénylett, ádámcsutkája le-föl ugrált, s a harmonika túlzengett minden égi zajt, esőkopogást és mennydörgést. A bányászok megfeledkezve a markukban langyosodó sörről, súgdolózva nevetgéltek, mulatoztak. Kint elállt a zápor, és kisütött a nap, de Miska csak fújta, egyre fújta. Fújta kimelegedve, teli szívvel, csillogó szemmel. Néha ivott a sárgás italból, s fújta tovább. Közben új vendégek érkeztek, de senki sem akart távozni. Miska körül gyülekeztek mindannyian: nevettek, és egymás hátát püfölték mulatós kedvükben. Minél harsányabban röhögtek, Miska annál jóízűbben fújta a rozsdás, kopott kis hangszert.

A bányászok már köhögve fuldokoltak, s Veszelik megkérdezte tőle:

— Kell-e köhögnöd, Miska?

— Nem — nézett rá Miska fényes szemmel.

— Az nem is csoda!

— Fejlett ám az orvostudomány! — kajabálták a bányászok, s görcsbe rántotta őket a röhögés.

Aztán elfogyott az ital, Miska pedig eltette a harmonikát. A bányászok most még harsányabban röhögtek.

— Ízlett-e az ital?

— Megfelelt? — tudakolták fuldokolva.

Miska kihúzta magát, és mosolyogva bólogatott.

— Gyere ide! — rikkantott feléje a csapos. — Imhol ez az üveg! A tiéd! Beválthatod!

Miska hálatelt szívvel fordult ki az ajtón, s hátában a boldoggá tett kocsma zsivajával, hazafelé indult. A tisztára mosott aszfaltút száradva párolgott. A szél megenyhült, csak a fákon száradó leveleket forgatta, zizegtette. A madarak alacsonyan röpködve vadásztak az előmerészkedő rovarokra. Miska Tecára gondolt vágyakozva, s arra az üres sörösüvegre, amit a Bányászlugasnál kapart a vakondtúrás alá. Majd eszébe jutott az a szokatlan formájú üveg is, amelyet az előbb kapott.

Kíváncsian kihúzta táskájából, s a szeméhez emelte. Mixtura pectoralis, betűzte lassan, köhögés ellen. Majdnem fölkiáltott meglepetésében. Ha ennyire köhögnek a bányászok, gondolta jóindulatúan, alighanem ezt kellene inniuk.

Fogadás bikára, halálra

A mélyaknai bánya sarkán üzemelő Arany Kapca kocsmát okkal nevezik a finnyásabb lakosok förtelmes, trágár és veszedelmes helynek, ahol csak füstmérgezést, pofonokat, és a felületesen mosott söröskorsóktól szájfájást kaphat az ember. Persze a törzsközönséget mindez nem zavarja; az a tíz-tizenkét asztalt számláló kőpadlós terem, melyet körbefognak a füsttől és párolgó sörtől áporodó falak és a viharvert söntés: játékterem és menedékhely a számukra, ahol sörözés és biliárdozás közben elintézhetik üzleti, baráti és vitás ügyeiket.

Az Arany Kapca korán reggel nyit, és éjnek évadján zár, mikor a sörtől sárga és hamutól szürke pecsétes, gyűrött köpenyű csaposnak az utolsó akadozó nyelvű és rogyadozó lábú vendégeket is sikerül kiebrudalnia a kínosan nyikorgó csapóajtón. Reggel mindjárt elözönlik a kocsmát az éjszakás műszakot maguk mögött tudó, álmosan duruzsoló bányászok, és fél óra múlva Göbecs, a csapos kéretlen segítője kénytelen összevadászni az üres korsókat a később érkezők kiszolgálásához. Aztán elköszönnek az éjszakások, s lassacskán, ráérős szeszélyességgel megjelennek a helybeli szomjazók — egy-egy sört markolva, szomszédi szóval múlatják az időt, míg délután két óra tájban ki nem szorítja őket a kerthelyiségbe a délelőttös műszakból kifürdött, szénportól fekete pillájú, testes bányászok rohama. Ekkor kezdődik az Arany Kapca-i kocsmaélet legjava, melynek puszta említésétől is éjszakába nyúló idegeskedések, fizetést váró virrasztások, veszekedések, és tompán puffanó ütlegek jutnak eszébe a legtöbb bányászfeleségnek és bányászgyereknek. A csapos meglegyinti a mosószeres vízben a begyűjtött korsókat, s máris buggyantja beléjük a sört, s löki a söntéspult vaslemezén a sor elején tülekedőknek. Mintha a féktelen használattól ütötté-kopottá vált kocsmabútorok is életre kelnének: a csapóajtó ütemes nyikorgással ereszti be a vendégeket, a biliárdasztalon kopognak a golyók, és a széklábak fülsértően csikorognak az eltaposott cigarettáktól és köpésfoltoktól mocskos kövezeten. A füst súlyos, ősz végi ködként gomolyogja körbe a korsók fölött vitázókat. A zsongás minden elfogyasztott sörrel erősbödik és haragosodik, s oly fenyegetőnek tűnik az idegen betoppanóknak, hogy pár lépés után már azt lesik, honnan zuhog a nyakukba az első ütés.

A hajlott hátú, nagy orrú Göbecs visszahúzódik a pult mögött söröshordókból kialakított, homályos odvába, és rágyújt. Középkorú legényember, még innen azon a koron, hogy az öregedés megmételyezné gondolatait, de túl azon, hogy bármiféle ábrándokat melengessen családról, feleségről és gyerekekről. Anyja háztartásában él: otthon engedelmes lányaként, házon kívül züllött, kocsmázó fiaként. Még vállalkozó kedvű fiatalemberként több állással is kísérletezett városszerte: követ tört, utcát söpört, és árkot ásott. Munkájának mindenütt megfelelt, nem úgy munkatársai és ritkán szerzett barátai elvárásainak; rendre becsapták vagy megsértették; ilyenkor ökölre ment, és sohasem visszakozott: döntései végérvényesek voltak. Utolsó munkahelyéről régen kilépett, azóta, hogy némi pénzhez jusson, gombáért kerüli az erdőket párás hajnalokon, és gyűjti a megüresedett korsókat az Arany Kapcában, ahol a csapos sörrel, a bányászok cigarettával kínálják, s délután, ha valamelyik biliárdozónak nem akad játéktársa, őt hívja, mert Göbecs minden vendégnél jobban ismeri a zöld posztó alattomos kitüremkedéseit; jobban, mint lelke útvesztőit.

A fogadás napján is zord észrevétlenséggel szívta a cigarettákat, ki sem lehetett volna találni, hogy merre néz a szemére hulló zsíros haja alól; hanem

mikor Barkó estefelé belépett az ajtón, és horpatag arcából hamisan villanó vigyorával a pulthoz furakodott, Göbecs kihúzta nadrágzsebéből a kezét, kisöpörte szeméből a haját, s mintha parancsnak engedelmeskedne, elindult az üres korsókért. A söröző sokaság hangárja duhaj dáridót, diadalt és lármát jósolt, koccantak a teli és csörrentek az üres korsók; még, még hozz, pajtás!, rikoltoztak, mintha minden azon a sárga se sörön, se vízen múlna, melyet a csapos ellenőrizhetetlen gyorsasággal és körmönfontsággal a poharukba tölt.

— Mész innét! — taszított Göbecs Barkón legalább annyira készakarva, mint véletlenül, s ekképp is nézett az öregre; behúzott nyakkal, de szemrehányóan.

Barkó szóra se méltatta, hanem azzal a szemtelen nemtörődömséggel, mellyel évek óta képes volt ugyanabban a fia által levetett, kitérdelt nadrágban, és abban a könyökén és vállán feszülő, hóna alatt kifeslett, esőtől ráncos, pattogó parázstól lyukas zakóban járni, rálöttyintette Göbecsre a korsója alján összefutott habot, aztán, mintha mi sem történt volna, a biliárdasztalhoz verekedte magát, ahol addig izgult és hőbörgött, míg a bányászok maguk közé nem engedték. Ekkor elégedetten ivott a markába nyomott sörből, nyalta a száját, és hízelgett, kerülgette az asztalt jámboran sziszegve, megjegyzést tett a golyókra, kiköpött, és megint ivott, majd megmarkolta a dákót, s mikor már mindenki elcsöndesedett, és őt nézte, az asztal szélére helyezte a mindaddig a szájsarkában füstölgő cigarettát, aztán hosszadalmas, idegesítő taktikázás után üresbe lökte a golyót.

— Pojáca! — röhögtek a bányászok, s újra gerjedt az asztal körül a bódító zsongás.

Barkó nem lázadt, nem zsörtölődött. Megtett mindent, hogy közelebb férkőzzön az emberi, s főleg az asszonyi szívekhez; hazudott és bókolt, ígért és hetvenkedett: de a zömében ferde utak csak arra voltak elegendők, hogy elhitesse magával mindazt, amit házsártossá vált feleségével sohasem tudott. Reménykeltő változást, életében először, korai nyugdíjazása hozott. Ekkor szerény tanyát vett a közeli domboldalon, melyet a tölgyerdőtől elhódított, kökénytől, repkénytől és szedertől megtisztított sávval még szemrevalóbbá tett. Húst evett a hódítók étvágyával, s a száraz sajtot, melyre protézise miatt szokott, a kutyának vetette. Reggeltől késő délutánig kaszált, gereblyézett és boglyázott, s az oldalát paskolva mutogatta fiatal tenyészbikáját a szomszédoknak, de még a feleségét is megtréfálta vele: „Nehogy egyszer rajtakapjalak a Bandival!" Ám becsülete a trágyás csizmától és az ecetesre izzadt öltönytől fikarcnyit sem nőtt se az Arany Kapcában, se másutt.

— Kedveskéim! — kerülgette a fészekaljnyi golyót.

Göbecs a szusszanásnyi csöndben kiszívta csikkjét, a kőre taposta, sörfoltos nadrágjával az asztal mögé lépett, s csak akkor szólalt meg foghegyéről, mikor Barkó ellendítette a dákót:

— Mellé!

Csönd következett, s a golyó tompa koppanása.

— Lökj jobbat, púpos! — egyenesedett föl Barkó.

— Ennél? — kapott Göbecs a dákóért, ám Barkó elrántotta előle, s a lendülettől összeakaszkodva meredtek egymásra egy kurta pillanatig, aztán Göbecs a nyomorékok kétségbeesett elszántságával eltaszította az öreget. — Csukott szemmel, vén pojáca!

— Csukott szemmel! — hökkent meg Barkó.

— Lehetetlen!

— Csukott szemmel! — nyomultak közelebb a borostás bányászok.

— Csukott szemmel — ismételte Göbecs.

Megkaparintotta a dákót, a feszült figyelem bűvkörében megvárta, míg a csapos befejezi a csörömpölést a poharakkal, majd hunyt szemmel a szagról és tapintásról egyaránt ismert, boholytól boholyig kitapasztalt asztal fölé hajolt, és hidegvérű fölénnyel megjátszotta a golyót.

— Figyeltétek?

— Csukott szemmel! — zúgott a kocsma.

Göbecs a hátát veregető tenyerek záporában a zugába indult.

— Ki látta? — ugrott utána Barkó harag hajlította derékkal, féltékenyen és gyanakodva. — Nyitva volt a szemed, púpos! Nyitva!

— Meglövöm még egyszer! — fordult meg Göbecs, s most másodszorra feszült egymásnak a görnyedt, nagy orrú férfi és a toprongyos öreg.

— Nem tudod! — toporzékolt Barkó. — Púpos!

Göbecs vérbe borult arcát, mint a húsba nyeső kés, hideg mosoly feszítette szét:

— Fogadjunk!

— Fogadjatok! — kaptak az ötleten a csetepatétól fölajzott bányászok.

Barkó magára hagyatottan szétnézett a kocsmalámpa füstös fénysátrában:

— Mibe?

— A bikádba, Barkó! — kiáltotta a pultot törlő csapos.

— Azt nem!

Ám alighogy kicsúszott száján a rémült tagadás, máris rohantak rá mindenünnen, és rángatták, győzködték sörtől fűtötten, a nem várt szórakozás reményében.

— Hagyjátok azt a nyamvadék bikát! — gyújtott rá Göbecs.

— Nyamvadék? — nézett rá hitetlenkedve Barkó, s horpatag arcát kifeszítette a gyűlölet. — Az a bika öt mázsát nyom!

— Öt mázsát? — pöckölte el Göbecs a gyufát. — Előbb hiszem, hogy csipog!

Barkó arca nedvesedett, fénylett, mint a sózott hús.

— Öt mázsát! — üvöltötte a bányászok könyörtelen röhejében. — Fogadjunk!

Göbecs látta már a bikát gombázásból jövet, s indulatosan rávágta:

— Állom!

— De mivel? — lelkesedtek a bányászok, és sört dugtak a kezébe.

— Az életével! — csattogtatta a protézisét Barkó. — Semmid sincs, púpos, csak az életed!

Göbecs erőt vett magán, nehogy menten az öregre vesse magát. Barkó ezt végső beleegyezésnek vélte, s dobogó csizmával már lódult is előre, s özönlött utána az a féltucatnyi bányász, akik a fogadáskor a közelében álltak. A sápadt utcai lámpák, mint vízben ázó szappanok, málladoztak a nyirkos estében.

— Visszük őket a vágóhídra! — fenyegetőzött Barkó. — Visszük mindkettőt, és valamelyik ott marad, de nem a Bandi!

Göbecs kiitta sörét, és a megüresedett korsót a fűbe hajította. Barkó befordult az első mellékutcába, belódította Orkánék kapuját, és zörgetett a ház keményfa ajtaján.

— Mi ez? — fordult Orkán a dupla deszkaágyon a feleségéhez, majd az erősödő dörömböléstől nyugtalankodva, kimászott a paplan alól, és alsónadrágban ablakot nyitott. — Mi az isten haragja kell, Barkó?!

— Fuvar lesz!

— Részeg vagy, de csak haza bírsz menni?!

— Fuvar lesz! — erősködött Barkó, a rárontó kutyát rugdosva.

— Ma már nem fuvarozok!

— Visszük a Bandit meg a Göbecset a vágóhídra! Fogadás!

— Öltözök! — mondta Orkán a gúnyáját kapkodva, az asszonynak. — Sürgős!

Sapkáját még a szájában szorította, mikor gombolatlan ingben kifordult az utcára az alacsony platós teherautóval: a fényszóró végigkaszálta a részeg társaságot. Rátaposott a fékre, fejére csapta a sapkát, kilendítette Barkónak az ajtót, s míg az öreg fölkapaszkodott az ülésre, és a bányászok Göbeccsel megrohamozták a platót, bekötötte a cipőjét. A fürge kis teherautó rákapaszkodott a macskaköves útra. Zavartalan volt a megfeketedett völgy csöndje, csak az aknatornyok felől hallatszott a szénszállítás zaja.

— Itt! Erre! — ugrott le Barkó a tanya előtt.

Kitárta a szárnyas kaput, elijesztette a csaholó kutyát, s hátrálva csologatta a buckás földúton a rikoltozó bányászokat és a hangja vesztett Göbecset fuvarozó Orkánt. Átesett egy vödrön, belehuppant a fűbe, szentségelt, aztán föltápászkodott, és kinyitotta az istállót. A szénaszagú melegben a bika nyugtalanul oldalazott a bevágó fényben.

— Nyugi, Bandi! Nyugi! — veregette meg az oldalát Barkó. — Olts lámpát, Orkán!

A kámzsaként rázuhanó sötétben rövid tapogatózás után láncokat csörgetve elővezette a bikát. A fűvön nyüzsgő árnyalakok azonnal körbefogták, és egymást biztatva föltaszigálták a lecsapható platódeszkán a bőgve ellenkező állatot, majd megláncolták.

— A nejem nehezebb! — tréfálkozott egyikük.

— És vadabb! — nevetett más is.

Barkó fölmászott az ülésre, és a vigyorgó Orkánra ripakodott:

— Indíts!

A kaput tárva-nyitva hagyva robogtak a vágóhíd felé. A teherautó előtt szétnyíltak a bokrok, s ablaküvegek csillantak meg a sötétben. Barkó rágyújtott, hunyorgott a szemből elzúgó autók reflektorfényétől, megvakarta kobakját, aztán a visszapillantó tükörből ügyelte a bányászok közé szorult, megrémült Bandit. Emelte sáros kezét, és szívta hosszan parázsló cigarettáját.

— Ez lesz az! — mondta Orkán a mészárszékhez kanyarodva.

Járva hagyta a motort, leugrott, és a mindenhol mindenkit egyformán jól ismerők magabiztos pimaszságával kitárta a vaskaput.

— Mérlegre tesszük a Barkó bikáját! — vetette oda a bódéjából álmosan kiszédelgő portásnak.

Kikerülte az utána koslató Barkót, visszaült a kormányhoz, s begördült a mázsázóhoz.

— Majd én! Orkán! — futott utána Barkó.

De a bányászok már leugráltak a platóról, és nem törődve az elképedt portással, Barkó rimánkodása ellenére a mázsára toloncolták a bikát.

— Négy mázsa negyven! — rikoltotta Orkán. — Adhatod neki a búcsúcsókot, Barkó!

Mint aki csak a hanyatt esés pillanatában eszmél rá, hogy mindaddig háromlábú széken hintázott, Barkó alig látott és alig hallott, egyedül a bikát, féltve őrzött bikáját ügyelte. — Bandi! Bandikám!

Az állat nyakán idegesen rángatóztak az izomkötegek, ahogy gazdája felé lendítette habos pofájú, széles fejét.

— Takarodj a bikámtól! — förmedt rá Göbecs a bányászok gyönyörűségére.

— Barkó, fuccs a Bandínak!

— Akár itt is maradhat!

— Megveszem! — kapta elő a pénztárcáját az öreg, és a hirtelen ötlettől újjáéledve, remegve bontogatta a pirosan és lilán hullámzó papírköteget. — Megveszem!

— Nem eladó! — legyintette le Göbecs, és zsíros haját tapogatva a portáshoz lépett. — Itt hagyhatom holnapig?

— Kössétek meg! — mondta a portás. — És holnap lássalak benneteket, Orkán!

Nem kapott választ, mert a duhaj társaság a további tivornya reményében elfoglalta a platót, Orkán pedig betessékelte Barkót a helyére. A teherautó ráfordult az útra, és fékezés nélkül robogott az Arany Kapcáig, ahol eléjük tódult a söröző sokaság, s egymást túlüvöltve faggatóztak, majd összekeveredve az érkezőkkel, a megdicsőült Göbeccsel és a hőzöngő Orkánnal az élen visszahömpölyögtek a kocsmába.

Barkó behorpadt arccal az úton; szeme homloka árnyékában, mint két összetört madártojás: nem gondolkodott. Lába rávitte a macskaköves útra, s ment, maga se tudta, merre. Letért a macskaköves útról, és eltűnt a dombhajlatban, akár a lehanyatló téli napkorong, mely pályája legmagasabb pontján is alacsonyan járt ahhoz, hogy bárkit is testestül-lelkestül fölmelegítsen. A tanyán nyitva találta a kaput, a kutya behúzott farokkal menekült előle. Az istállóban hidegen zizegett a széna az éji szélben. A bika... csak az üres kötél lógott a helyén.

Az elhatározás még el sem jutott a tudatáig, Barkó máris érezte megmásíthatatlanságát, s másra már nem is bírt figyelni, csak megtévedt, zaklatott kezére, hogy mielőbb hurkot csomózzon magának a kötél szabadon maradt végére.

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

HÁY JÁNOS

Elöljáró beszéd*

Kedves Olvasó,

ha már eddig is figyelemmel kísérted Marlon és Marion sorsát, jól tudod, hogy mielőtt a róluk szóló regény hőseivé válhattak volna: elkeveredtek az egyre növekvő káoszban, a szoba (az én szobám) irtózatos rendetlenségében, s ahogy az idő telik-kimúlik, bizony feledésbe merül a róluk való szép emlék is. Az alábbi írásokból — melyeket most szíves figyelmedbe ajánlok — újabb adatokat és feltételezéseket tudhatsz meg halálukról. Találkozhatsz a Felügyelővel *(A felügyelő és a hangyák)*, a szervezet benjáminjával, aki hőseinket egy lehetséges bűneset áldozataiként véli felfedezni, s aztán végigkutyagolhatod a lengyel piacot, kísérve Marionť *(Jóslat Marionnak)*, mert az itt feltárt verzió szerint először Marlon tűnt el, s csak jóval később Marion (vagy talán arról van szó, hogy amint egymás számára eltűntek, egyben végérvényesen is), s végül az utolsó kis vers *(Szentmise)* az ismerősök, vélt barátok álszentmiséjére kalauzol, a gyászmise aurája, s a résztvevők megúszás-öröme, ami itt megkapó.

S most még, e rövid invitátió okán, az Előbeszéd megszokott rendjétől eltérve, válaszolok az általad, általam feltett kérdésre, hogy mivégre is e retrospektív előadás, a téma és szereplőink történeti hűségű rekonstruálása? Mégiscsak nevetséges — mondod —, vagy legalábbis anakronisztikus a mától való eltérés, úgy tenni, mintha hőseink halálát (eltűnését) követő évek meg sem történtek volna, illetve mindaz, ami történt, a múlttal való modellezés céljával történt volna. Olyképpen tűnsz föl — folytatod, látva rajtam az értetlenkedést —, mint a régi zene mániákusai, akik ósdi hangszerszörnyekkel (mit originalinstrumenten) a káprázat, s a csalás (ámítás) erdejébe kalauzolják minden félrevezetésre kapható hallgatóikat. S talán te sem átallanád kijelenteni — folytatod immáron dühösebben —, hogy eme retrospektív előadás az igazi, s fölébe emelkedik mindannak, amit — hölgyeim és uraim: írd és mondd — az utóbbi száz esztendő produkált.

Megható ez az aggodalom, nyájas olvasóm, s e meghatottság késztet arra, hogy válaszom ne legyen övön aluli, ne érintse mindennapjaink retrospektivitását, amiben egyébként én magam sem hiszek. Mindössze arra hívnám fel a figyelmet, hogy az általad felemlegetett zenekarok mindama hangokat és ritmusokat lejátsszák, melyeket az utóbbi száz évünk előadói megpróbáltak kiretusálni a partitúrákból, s ha ez nem elég, mert egy hosszabb és okosabb magyarázatot vártál, akkor tegyél fel egy lemezt, mondjuk *Vivaldit Nikolaus Harnoncourttal* vagy a *Brandenburgi versenyeket* ugyancsak vele, vagy a *Mozart d-moll zongoraversenyét Bilsonnal és Gardinerrel*, hát igen, nem kell tovább sorolnom: ezek aztán dögösen szólnak, szarnak mindama manírra, ami a romantika óta a zenét próbálta helyettesíteni.

A befejezés előtt állva jogosan akadékoskodsz most tovább, kedves olvasó, mert mégiscsak mi célja ennek a nem túl elegáns, s minden porcikájában látványosan erőltetett Előbeszédnek? Talán a szövegben rejlő hiányosságokat pótolná, vagy dölyfös öndicséret volna, illetve éppen álszerénység, kedvkeltő vagy

* Részlet a Marlon és Marionból.

kedvelvevő, netalán a szerző ezzel próbálta kivonni magát a délutáni családi feladatok alól.

Bizonyára minden igaz, ami itten felsoroltatott, de elsősorban szeretetet kívánt ébreszteni a fentebbi fertályban említett zeneművek iránt, s a figyelmet ez átkos kor poétikus terményeiről Csokonai Vitézre fordítani, ki oly igen szerette az élőbeszédet.

Ez volna a vége — kedves olvasó — a röpke bevezetésnek, de így mégsem fejezhetjük be, mert ki venné ezek után a kedvet és bátorságot, hogy az alább következő versek olvasásába vesse magát, sőt Csokonainál nagyon megörülne, hogy a következő oldalakat mostan olvasatlanul továbblapozhatja, ezért hát azt javasolnám, hogy térjünk vissza kis írásunk elejéhez, faljuk be újra az első bekezdést (végszó: „ami itt megkapó"), s ezt követően essünk neki a versezeteknek, az én csekély próbatételemnek:

A felügyelő és a hangyák

Drámai percek voltak,
bár senki nem feküdt még holtan,
a kéz, már megérintette a koltot.
Aztán az eső eleredt,
jobbra lökte a női,
balra a férfi tetemet.
— Megölték vagy elesett? —
kérdezték sebtében, kik arra jártak éppen.
— Felügyelő vagyok — fontoskodott
lökdelve egy kalapos —
a bűnüldöző szervezet megbízásából
a megoldást keresem,
s már sejtem vagy inkább tudom,
miképpen pusztult el
Marlon és Marion.

*

Fejjel a fal felé fordítva,
széttaposott sarkú sárcipőben,
mindketten büntetőpózban...
A hason, a karon, meg a lábon
hangyacsapat oson, bámul
a felügyelő közeli szemébe,
s valaki kiált: Utat-utat
emberek! Jöttem hetedhét
rét görnyedve, én vagyok a
Menyhért, barátom a Gáspár —
remegett-rezegett kezükben a hordágy.
— Cipi-cöpi, engedjenek
szép néző sereglet!

*

A felügyelő sietve rohant az irodába,
s már az ajtóban kezdte ecsetelni az esetet:
Drámai percek voltak, minden bizonnyal,
a férfiak, Marlon és az a másik —
csak úgy lehetett — lihegett —,
fegyvert rántottak és harcoltak,
aztán az eső — hihetetlen —, de eleredt,
a tettes nyoma eltűnt, mert buszra ült, elmenekült . . .
Csak azt nem értem — hunyorgott a szemével —,
az a hangyacsapat a tetemekre hogy került.

Jóslat Marionnak

Nem draga! Nem draga!
Hús, szappan, gatya!
Minyimum, nyolcvan, minyimum húsz!
Üvegmosó, körömkefe, dugóhúzó,
pizsama, trikó, arcsimító
csodaszer, nem draga,
proba, proba dzsinkujem!
Madamm, madamm, ide!

Asszonyom, asszonyom, csak a kezemet,
azt figyelje! Itt a Marlon
hol a Marlon egy kis
galacsinná gyűrve a doboz alatt.
Megmutatom, tegyen rá
és visszakapja. Jaj, hol is van?
Most csalok, most csalok!
Ez játszik, ez nem játszik,
ez nyerő, azzal pedig veszt,
van is meg nincs, de megtalálja,
s a magáé lesz a duplája
annak, amit veszni hagyott.

Lelkecském, ne higgyen nekik,
én az igazságot kártyával vetem ki,
s a tenyeréből leolvasom.
Jöjjön drágám, szorítson
egy százast a mellemre, a szív fölé!
Jaj, már jó is lelkecském,
érzi a kicsike kezecske,
hogy mennyire zakatol a gép,
kidobja belőlem a jövőjét.
Már látok, . . . dugja közelébb a fülét!
Oh Marion, Marion, nem kell, hogy féljen,
a bőr öreg, csak a bőr-
öv a nikkelezett acélcsattal
összetartja derékban, hasnál a beleket,

hogy ne forduljanak ki jártukban-keltükben,
ne dűljön a falnak öklendezni, hányni,
mert a sátán is eltátja rusnya száját,
nekidől oszlopnak, fának és hány.
Öten vannak, s még farkuk sincs,
vagy nem látszik. Begyömöszölték
a gatyába, ott púposodik.
Ömlik a pofájukból a dögös lé,
s közben csak ezt kiabálják:
Gázsi! megbásztá áz isten ezt a világot.
S a szobában hol Marlon lakott,
látom zajlik a dráma,
mintha kép lenne, körötte ráma,
egy férfi után kapdos három dáma,
aztán elalszik a lámpa . . .
Ennyit mutat nekem a százas.

Nem a szív öreg, Marion,
s nem öreg még az akarás,
csak a bőr, ami más.

Szentmise

Krisztusban szeretett testvéreim!
Mai szentmisénket
elhunyt Marlon és Marion
lelki üdvéért ajánljuk fel.

Könyörögjünk!

Adjunk hálát Urunknak, Istenünknek!,
hogy a háromfejű fenevad
elfogadta tőlünk áldozatainkat,
S míg Marlon és Marion
földi porhüvelyét ropogtatta,
megkímélt minket
mérges harapásaitól.

Könyörögjünk testvéreim!
Bánjuk meg bűneinket!,
mert közülönk választatik
a mi Urunk következő falatja.
Fordítsuk arcunkat
a legnemesebb gazda felé!
Emeljük fel testünk kenyerét
és vérünk kelyhét!,
hogy a magasból hullhasson
a teremtő gyönyörűszép
fogai közé.

JUHÁSZ ANIKÓ

Mozdulatok

Nyitott verébszájjal az estére
vár a szürkület, s apró leveleit
az ősz, fészeknek, mellé dobálja.

Lombjáról élesen leválik a tölgy
— s mint ki nyakszirtből hirtelen
visszanéz — különvált törzsére vetkezik.

Feljebb csúszik az ég kicsit,
s tereknek kitakart szélein
sárga virágú csillagokat úsztat.

Az ember megáll a földnek
közepén, dobbant, s csákányát
feszíti a rátörő holdnak.

Napraforgók inganak az ütés
peremén, s egy váratlan
mozdulattal leejti magát az ég is.

Leviatán

A vers a legfehérebb bálna, a
percekre ráúszó Moby Dick. Boncasztalánál a költő csak motoz
s kivárja, míg szárazra hordja
húsára playbacknek felszerelt
izmait. Sötét van. Áttetsző
szálkákra tűzve az este (ismétli
Ahab falábát, bokák, csuklók s
táncoló madarak fölcsapó szigonyköteleibe esve). Tőkehal, sózott
mogyoró s egy síkos villanású
lámpa, az ég hol kocsonyás ámbrás
cet, hol tengerre hangokkal ráhorgonyzott bárka. Megvirrad s
fordul — fémes haltestekbe siklik
az álom konvexnek megrajzolt
szöge, „more hominum", a bálna
mondhatatlan s mi még mondhatatlanabb: a bordák, csigolyák s állkapcsok tükörbe feszített köze.

HERCEG ÁRPÁD

A műszerfalon bogár mászik át

ALKALMI VERS A SZOCIALIZMUS ÁLLÁSÁRÓL
JÓZSEF ATTILÁNAK, 1979—1989.

Valami szépet lódítok
fölröppenek a kökényes égre
hazudni tudok jó nagyot
kökényesedni épp mivégre
ezt aztán jól megtanultam
dércsípte bogyókkal játszogatni
okított jelenem múltam
betonban állni járni hálni
kézen fogott a vesszõ
szárnyaink hát hova lettek
ó hajlékonyságnövesztõ
korcsak korcsok viharvertek
ki tett a foltra foltot
a foltozóvarga ím alászállt
simulékonnyá oltott
transzportbetonban nevelt virágszált
s hogy a sors beteljesedjék
a görcsös vágy oda
ősökön csorba ne essék
pattog atyáink ostora
méltó legyek a helyre
rád nyitom szemem kalodás haza
meg a söröskehelyre
ha nem lenne görnyedt hajlana
kit orron fogott az ízlés
dúdolnék dörmögnék magamban
a hangulatteremtés
hogyan is volt ez hajdan
ha talál itt ön bajra
csak nem valami baj van
nehogy bevegye dalba
kinek is szól a dallam.

Föl! Föl!
Kökényes ég alatt hurkolódik
ránk az este.
Kitakaróznak vágyaink.
Kormos ablakon kilesve
szembenéz velünk megint
csillagzó szemünk a múltból.
S a múlt, ha kérdezed, kolompol.

Föl! Föl!
(A gyermek rázza rácsát:
én nem ilyen kalodát akartam!
Nem vermet, görcsöket, vacogást,
kitakartan.)

Föl! Föl!
Gyámoltalan állat az ember,
amíg bűntelen.
S ha már az első bűnt elkövette,
búvik, bújik, beássa önmagát
a kollektív verembe.

Lám, új papírt fűzök a gépbe:
patyolatfehéret —
kiszámolom ujjaimon az eltelt időt:
ennyi és ennyi évet
loholtam évszázadot és ezredet.
Vakon. Vaksin. Tántorogva.
Vezettek.

Hagytam hogy etessenek
(nagy úr az éhség)
dörmögtem cukros kezeknek
(görnyedve hétrét)
gesztenyét kínáltak habbal
(kenyérre vágytam)
pálinka csurrant nyelv alá
(nyeltem halálraváltan).

S lám, új papírt fűzök a gépbe,
patyolatfehéret:
világol, tündöklik,
csóvát húz, akár az üstökös —
Harmadnapon ha föltámad ember
s rácsodálkozik kézfejére:
még magára ismer.
(Fönt dögmadár köröz.)

S kondít a múlt.
Kisiskolás gönceinket
moly rágta meg.
Lombos diófánk alatt
lompos gyereksereg.
Láncravert kutyánk ugat.
Őrzi hűségesen
holdudvarunkat.

Ki míg bámul kökényes égre
s nyelve csiszoltabb vidéken kalandoz

nem fenekedik karcos ízekre
mert a bio-gyümölcs
nem a vadászles üdvös gyümölcse.

Az én puskám előtt
ha ezer medve kajtat:
én csak egyszer ennék
medvetalpat.
S a vadra lesve

rám hurkolódna
ugyanaz az este.

Föl! föl tehát! — nem szégyenem,
ha szégyenünk kimondom.
E fényes porondon
tajtékos lovaink csillogása:
az idomítás örök csodája!

A kéz először int
s szorul majd ökölbe,
hogy elernyedjen megint.

Figyelem ha lankad,
tátott szája látható csak
a rab halaknak.

Hihetem hát, hogy nyugodtan alhatunk?
Kutatják vagy vigyázzák álmomat?
Melegházi atkák
meddig őrzik az aktát?
S az éj sötétje
hajnalt melenget-e?
Ha nyitjuk szemünket:
mire s mivégre?

Keleten fény dereng.
Kezdődhet dolgos napunk.
A népségből a nép fia
előtántorog.
Védi Észak és Dél, Nyugat és Kelet.
Véd a szeszrendelet.

Föl! Föl!
Homlokunk lövészárkai
partizánfényeket gyűjtogatnak.
Lámpásunk csörömpöl.
Ebből a gödörből
óriásnak látszanak
az ember vágyai.

S törpe a horizont.
Ha fölállunk,
egyszeriben megnő a világegyetem.
Birtokosa nélkülem lehetsz.
Gazdája csak velem.

Én rád nyitom szemem haza
a gyermek meghallana
égi és földi zűrzavarban
mocorog bennem a dallam
velem gügyögne gyermek
hagyná boldogan a vermet
lámpásom csörömpöl ének
feszül neki az éjnek
patyolatfehéren világol az éjszaka
ha a gyermek felpillantana
vallatás nélkül vallana
nem csak beszélne — hallana
virágos koponyánk magasba
emelnénk — — — veremből szól a múlt
számban sója sóhaja.
Annyi hazugság bokrosodott már
szívünk körül
tisztulni segít aki
porban ül
de nem leszen porrá amíg
porba rajzolgatja
vágyait.

Október van, ősz megint.
Errefelé szüreti évad.
Gyümölcs ha érik,
ideje van
dérnek, ködnek,
kezdődő fagyoknak.

Október van, ősz.
S Október hóhérlegénye rázza,
rázza az ország almafáit.
A terített földből kiáll, kilátszik
gyökere is az édes gyümölcsnek.
Sóhajt a megrabolt föld, a fa.
Felröppen sóhaja.

Koponyacsősz botjával dobol:
vigyázz!
vigyázz!
vigyázz!
rakd félre csorba késeid,
gyújtogatják menedékeit
a rongyos kis isteneknek.

S míg ezer városlakó iáz,
felégeti
énekes
szád
a Láz.

Betyárok vonulnak
ködben lovagolnak —
a nyár szétzüllesztett csapatai
menekítik aranyos fokosukkal védik
a galambröptű igéket —
Hó hull bajuszra szemre patanyomra
deresedünk telesedünk
s a Fagy kínzó kamrájában sikongva
vergődik robban az ének —

Kívül—belül: korbácsos évad
gyermeksírás szitál
valahol üllőt vernek kovácsok
s ácsok faragnak gerendát —
Mi készül itt hogy a lármából
kiválik néhány hang
sürgetve kovácsot ácsot
s kapálódzó kisfiát?

Miféle kemence sistereg?
Az új kemencemesterek
hány fokon izzanak?
Tovaröppen, ami irreverzibilis.
S itthágy akasztófát? gödröt? falat?

Nevezzük nevén a gyermeket.
A macska bagzik.
A macskák bagzanak.

Nagy csönd a csönd. *Gyönge ágon*
verébfióka billeg . . .
Gondolok egyet,
s mert nem bírom már a vacogást
s szeretnék élni nyárban:
langymeleg nyár van.
Június kemencemestere munkálkodik:
Ladák, Dáciák, Volkswagenek
olvasztja alattam a jégkorszakot.
A bárban
gyöngyöző testű lányok riszálnak.
úsznak tova az éjszakában.

Magamhoz kötözött Földem
pörög velem, akár a lendkerék.

Eszeveszett zuhanást gyanítok.
Bár gyanakodnom most nem illenék.

Szemem mezején mostanában
elfér az egész világegyetem.
Háborgat nagy-nagy tülekedés,
zajos hopszla-hopszla,
cirkuszigazgatók feleselnek cirkuszigazgatókkal.
Vergődik ezer partra vetett hal.
Csillagokon pokolgépeket robbogatnak.
(Újabban ritkán látogatlak.)

Volt idő, amikor tengerfenéken
igazgyöngyként meglapulva csodára vártunk.
Háromkirályok őrizték akkor álmunk.
S mikor a kagylót szétfeszítve
titkunk végre az égre tört,
mutattunk oly csodát,
hogy szem és száj elállt,
megbillent még a naprendszer is
és megdöccentek mind a galakszisok,
rétegek, szintek és tagok —

Ha most elnéznéd velem,
mint köt hálót szellő faleveleken —
s megfigyelnéd a rezgést és amint
ez a terrorista évad ránk tekint
s azt is meglátnád miféle fény
babrál újabban a fák levelén
s tudnád — hisz valaki megsúgta neked —
miféle új félelmek rejlenek
dobognak dobrokolnak a bordák mögött
s szétmorzsolnál mélán egy száraz rögöt
ha tetten érne ismét az elmúlás
megremegnél Júdás! Júdás! Júdás!
kiabálnál mert a világ szívébe odaköltözött
az emlegetett háziúr az alkuvás

s az emlékezet
ha boncolni fél
hát inkább temet.

A homály pamutlombjai inganak.
Gyönge ágon verébfióka billeg
Elvakíthat egyetlen pillanat.
Lelkünkben fészkel a féreg.

Ladák, Dáciák, Volkswagenek
úsznak tova az éjszakában.
Hunyorgó lámpák hirdetik:
a ködben megbúvó halál van.

Ott ülök én is egy kormánykerék mögött.
A műszerfalon bogár mászik át.
Őrzi a harmóniát.

Ülünk együtt, mint kedves és fia.
Szívünkben így s most honos a harmónia.

Látható reszketésű csillagok
között szemünk, szenünk lobog.

Béke jöhetne már porainkra!
hallik s a prés alatt újranő
a meggyalult, meggyalázott
bakatemető + + + + + + + +
+ + + + + + + + + + + + + + +
+ + + + + + + + + + + + + + +
+ + + + + + + + + + + + + + +
+ + + + + + + + + + + + + + +

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

PÁSKÁNDI GÉZA

Vitaindító a Nemzeti Színház név és kifejezés jelzőjéről

Tisztelt jelenlétükkel minket megtisztelők!
Tisztelt kollégák!
Kedves barátaink!
Hölgyek és urak!

Mindenekelőtt a Nemzeti Színház és a magam nevében is megköszönöm, hogy fontosnak tartották ezt a disputát, és eljöttek ma ide. Köszönöm a színház vezetőségének, hogy engem tiszteltek meg a feladattal, hogy e bevezetőt, vitaindítót, vagyis műfaj szerint: *kihívást* előadjam. Köszönöm Önöknek, hogy ezt a néhol tán fárasztó fejtegetést végighallgatják, s már most megköszönöm, ha még hozzá is szólnak. Előre kell bocsátanom: van, amit *saját* véleményként mondok, tehát nem minden állításomat kell tisztelt és nagyérdemű intézményünk számlájára írni. Remélem, ez szövegemből is ki fog majd derülni. Kicsit távolról indítok, tisztelt egybegyűltek, hogy aztán minél előbb a jelen idő égető céljaihoz érjek.

Tán egy felkiáltással illenék kezdenem: *Csak semmi képmutatás!* Igen: ne legyünk képmutatók, ha a nemzeti dráma és a színház több száz éves és mai dolgairól szólunk. Amikor tehát azt mondjuk joggal, hogy a magyar színjátszás és a nemzeti drámairodalom — akár a reformáció és a reneszánsz a maga termeiben és szószékein, ő a színpadon s az életben — az anyanyelv és az anyanyelvi szellem trónra juttatásáért, a szellemi szuverenitásért küzdött, ez nem jelentheti, hogy megfeledkezünk vagy megfeledkezhetünk mindazokról a kincsekről, amiket ez a függetlenülni kívánó spiritusz a világtól és Európától kapott.

Amikor azt mondjuk: a *latin,* majd a *német nyelvvel,* szellemiséggel *jórészt szemben* fogalmazódott meg ez a függetlenülési igény — ez nem jelentheti azt, hogy a főként latin nyelvű kereszténység vagy a későbbi német felvilágosodás legnagyobb vívmányai nem hatottak mélyen és gyümölcsözően... Vagy: különösképp, ha a német szellemiség vallási reformációs vonulatát nézzük, mely meghatározóan rányomta jegyeit a magyar szellemi szuverenitás mindenkori törekvéseire. Mert függőség és függetlenség iker vágy, iker küzdelem. Az egész történelemben látható. Rossz függőségből függetlenségbe vágyunk, de ha utóbbi idegenséget, magányt, szegénységet, önutálatot hoz — jó függőséget keresünk anélkül, hogy feladnánk magunkat.

Képmutatás, sőt ostobaság volna úgy feltüntetni — akár dicséretként, akár vádként hangozzék is el —, hogy mi nem tudtuk nagyon jól, egész pontosan: *legkiválóbbjaink* nem tudták, mennyi kincset kínálnak ezek a kultúrák, sőt századunkban a *szomszédos* kisebb kultúrák is a magyar épülésnek. Hát akkor nem illik-e legjobbjaink törekvései felől megítélni igyekezetünket? Ha nagyon

---

Elhangzott 1991. november 11-én, a budapesti Várszínházban, a Magyar Írószövetség és a Nemzeti Színház közös rendezésében megtartott irodalmi-színházi tanácskozáson.

akarnánk, vajon az antik Hellászt nem megítélhetnénk-e a harminc zsarnok, s az effélék uralma felől, a spártai nevelés mai szemmel embertelensége oldaláról, és így tovább. De nem igazságtalanság volna-e még a római kultúrát is némely dekadens és cinikus cézárja, a *Circus maximus* irányából jellemeznünk — megfeledkezve a római jog egész világra példaként kiható szellemfundamentumáról, a római civilizációról, epigrammaköltőkről és vígjátékírókról... Folytathatnám a sort. Modernebb példákat már nem is említek, hogy elkerüljek bárminemű jó- vagy rosszhiszemű félreértést.

De *ugyanígy árnyaltan kell megítélnünk* a második világháború után következő „többlépcsős" korszakot. Nem tagadható, s minek is kéne tagadni, több energia megy a fölös tagadásra, mint amennyi a gazdag szellemépítésre... Szóval minek is tagadnánk, hogy mi, magyarok általában ez időszakban ismertük meg jobban szomszédaink — igaz, néha tőlük is meghamisított — történelmét és kultúrtörténetét, nemcsak azért, mert jogtalan és gyilkos döntések egy táborba vagy akár a rossz *együttélés* karámjába is tereltek, hanem azért is, mert nem egy eme népek, országok közül épp e században nyerte el jellegzetesebb arcát. Minek tagadnánk, hogy amit Adytól kezdve kiváló íróink és Bartókék már egykor jeleztek, most körvonalazódott egyre jobban megfogalmazva: van *egy áramló oda-vissza* kör, *szellemi kis vérkör*, a nagyobb, a földrészünkön vagy az interkontinentálison belül. Tehát egy jóval kisebb, amelyet *közép, kelet, délkelet-európai szellemi Golf-áramlatnak vagy vérkörnek is hívhatunk*. Furcsa vagy éppen természetes módon ennek a kultúrkörnek, kulturális-szellemi kisvérkörnek a határai nagyjából egybeesnek bizonyos folklórmotívumok határaival. Csak egyetlen, de szemléletes példa: az ősi építőáldozat emlékét őrző Kőműves Kelemen-balladát megtalálhatjuk a görögtől a szlávokig szinte minden nyelvi változatban. E ballada emez említett határokon túl mint téma, mint motívum *úgyszólván a „semmibe" hull*, élete lezárul... ami nem jelenti azt, mintha az építőáldozat bizonyos ősi formái nem lettek volna ismeretesek más kontinenseken is. Csak annyit, hogy *itt* őrződött meg épen-kereken egy klasszikus ballada erejéig. Elannyira igaznak látszik ez, hogy annak idején megkockáztattam: még a svájci német író, Dürrenmatt „Öreg hölgye..." is tart némi rokonságot az építőáldozatok etikai és témavilágával. A különbség persze eléggé lényeges: az öreg hölgyet nem elsősorban a város falainak, házainak megépülése, hanem az emberáldozat érdekli, hiszen bosszút akar állni. A *véren*, igen sokszor temérdek *ártatlan véren vett jólét* tematikája ez. Ugyanígy tanulságos az is, hogy a ballada más változataiban — például a románban — a kőművesek nem tartják meg a titkot: üzennek feleségüknek, kivéve a főhőst, a címszereplőt. A magyar változatban senki se lesz szószegő, hanem Kőműves Kelemen asszonyát az ura iránti szerető kötelesség készteti, hogy *Elsőnek Jött*, úgymond mindenkori *Koránjött* legyen, akin beteljesedik a törvény és így mementóként maradjon, míg asszonytársainak sorsa az uniformizáltságba, *„egyenszellembe"* való belemerülés. Ők lesznek az átlag. Természetesen az amúgy is roppant labilis nemzetkarakterológiát effélékkel nem lehet és nem is célunk alátámasztani. *De figyelmen kívül mégsem hagyható, hogy az egyiknek etikai parancsa nem tiltja, amit a másiké igen.* Már csak azért sem, hiszen a kölcsönös és konstruktív megismerés azt tételezi, hogy egymásnak ne csak a jó, hanem a *számunkra rossz* tulajdonságait is megismerjük, ami nem feltétlenül jelenti, hogy az adott tulajdonság a *hordozója*, vagy mások számára *általában* is kárt okozó. Az elefánt éhsége vagy mohósága veszélyt jelent minden zöld levélnek, sőt a másik elefánt számára is, ha társa eleszi előle a lombot, de nem

veszély a húsevő oroszlán, dögkeselyű, hiéna, a kígyó vagy akár a kecsege számára, és a többi... A második világháború után ez a *kölcsönös megismerés*, mint mondottam, a történelemhamisítás és a mindent elfödő álbaráti-áltestvéri, álhumanista protokoll ellenére is, de előbbre haladt. Egymás jó és rossz tulajdonságait ismertük meg. Régiekben megbizonyosodtunk, újakat fedeztünk fel. És mindebben többek között a *halhatatlan színház és a csodálatra méltó magyar műfordítás-irodalom is meghatározó szerepeket vállalt.* Ennek a korszaknak talán ez volt a legfontosabb vonása, azon kívül, hogy minden téren oldalról, alulról föl- és beáramlás történt. Keveredés, és ez különösen a művészetben nagy és autentikus tehetségeket hozott, hozhatott felszínre, még akkor is, ha soknak sorsa tragédiákba torkollt. *A szellemben nemcsak az — úgymond — „tükörfordított" ideológia uralma él tehát,* nemcsak a szovjet darabok, irodalom dömpingje, hanem — többé-kevésbé burkoltan-nyíltan, korszakok szerint — mindazok a magyar és egyetemes szellemi értékek is újra és újra felbukkantak, amelyeket a világ s egész nemzetünk irodalma és színháza valaha alkotott. Azért is fontos mindezt hangsúlyozni, mert a Nemzeti Színház új vezető testülete és a társulat java tökéletesen tudatában van mindennek, és eme kétségbevonhatatlan régi és közelmúltbeli értékeknek a továbbéltetését, újakkal toldását, tetőzését első és legszentebb kötelességének érzi. A továbbéltetésben természetesen a *kísérletezés* is nagy szerepet kap, ha az ugyanúgy, mint minden egyéb: *minőségileg* — az adott helyzetben és kínálathoz képest legalábbis — verhetetlennek látszik. *Ha a kísérlet saját — már klasszicizálódott — hagyományainak csúcsaihoz és nem a mocsarához méri magát.*

Erénye volt e korszaknak az is, hogy mindenekelőtt 1956 hatalmas, világtörténelmi mementója után és okából — az addig szinte összezárt legyezőt időnként kissé vagy jobban kinyitották, s így megmozdult a fülledtség lege. Kinyitották Nyugat felé és Keletre, az eladdig titkolt vagy alányomott értékek felé. Igaz, így *új fülledtség* is beáramolhatott, de ez más kérdés, a dolgoknak ez a kockázata mindig fölmerül.

Hangsúlyozni kívánom azonban: történt mindez *jobbára* a hatalmi piramis legtetején levők ellenére, de nem mindazok ellenére is, akik netán valóban — legalábbis egy ideig — elhitték a szocializmus, kommunizmus egyedül üdvözítő céljainak humanizmusát, és a józan ész tartományában vélték emez eszmének a helyét. Voltak — még az apparátusban levők közül is — akik a békaperspektívás, egész nemzet ellen való osztályszempontok helyett a teljes magyar históriára való figyelmezés szellemében kezdtek gondolkodni. És ahogy a pozíciók létrafokain egyre lejjebb néztünk, ez a magatartás még inkább jellemző lehetett, hiszen a művészet hagyományos szabadságáról még ők is csak hallottak valamit, s belátták: ez *közvetlenül* nem veszélyezteti hatalmukat.

Így hát nemcsak nagyszerű előadások, színészi alakítások, rendezések születtek ez időszak alatt, hanem ma már maradandónak látszó jeles drámai művek is. Ezt egyszerre lehet magyarázni a tradíciók gravitatív erejével, inerciális sodrásával és színházaink, irodalmunk természetes *életrevalóságával,* ha úgy tetszik, önmegtartó *ravaszkodásával,* de azzal is, hogy a hatalom arra a hallgatólagos álláspontra helyezkedett: *néha éppen az láthat tovább vagy mindent, aki szemet húny.* Legalábbis, ő sejti meg a jövőt. Ne feledjük, az ismert ősi jósok közül sok volt a vak ember.

Megszűnni látszott hát a *pro substantia, pro esentia* korszak — amikor *teljes, lényegi azonosulást* kértek az eszmével — s bejött a *pro forma* korszaka, a „látszat kedvéért" ideje, az engedékeny szellemi *pofavizitek* periódusa. Jel-

szó szerint: *aki nincs ellenünk — velünk van.* Elég volt tehát a látszat. Ez az elv kinek-kinek *éthoszában* kibúvót, erkölcsi egérutat kínált. Az egykori mohó, erőszakos udvarló már azzal is megelégedett, ha az áhított hölggyel egy társaságban fényképezheti le magát. A hallgatólagos elv tehát az volt: némi szabadságot, türelmet kaptok cserébe azért, hogy legalább *pro forma* eltűritek ideológiánk egyre inkább látszat szerinti vezető szerepét. Ahogy a világ, az idő haladt előre — körülbelül így szólt a hatalom csúcsáról a ki nem mondott ige. Azért *ki nem mondott,* mert mélyen titkolta, hogy ebben az országban, e nemzet eszében és szívében *ő volt a megtűrt, noha ő szabta meg a tolerancia határait.*

Egy megtűrt, de *uralgó,* vagyis itt: az uralkodás látszatában tetszelgő marxista—leninista ideológia változó — gyengülő vagy erősödő — toleranciaingadozásának voltunk *némiképp* a játékszerei, nem számítva néhány olyan kollégánkat, akik játékmesternek vagy épp bábufaragónak vélték magukat, vagy tán azok is voltak. Mindez a drámaszerzőkre is vonatkozik. Színpadi műveket aligalig lehet asztalfióknak írni. Ahogy monumentális szobrot sem lehet készíteni anélkül, hogy a városatyákkal megegyeznék az ember. Különben nippeket csinálsz. Ha nincs tered — megszűnt művészeted hatása. Volt — egy-kettő — aki erről le tudott mondani, *intranzigens* volt. Ám ezek is *megmérhetetlen dolgok*... Ők részint kaptak, kaphattak más, távoli színpadot, ha pedig nem írtak akkor, vagy nem írtak soha többé: ellenőrizhetetlen, mivé fejlődhettek volna, ha egyszer a *színre* törő közlési és hatni vágyásnál erősebbnek látszott egyéb kényszerük. Mert a siker és hatás nélkül is dolgozó Katona József-polgárfiak nem minden percben születnek, s még az ő kilátástalan küzdelméből és reményeiből is csak egyetlen remekműre futotta, ami után már elhallgatott... Mert a színműirodalom színpad nélkül olyan, mint a szakácskönyv szakács és főként fogyasztók, csettintgető vagy köpködő vendégsereg nélkül.

Vita *ezen* aligha lehet.

Így a modus *vivendi,* a megélhetési mód számunkra lényegében *túlélési, átvészelési móddá* változott... De ez is csak *részigazság!* Mert mi azért olyan játékszerek voltunk, amilyen a fabábu Pinocchio is, aki életre kelt. Vagy Galathea, a szobor, aki Pügmalion király és szobrász keze nyomán született, s az istennő életre keltette... *Szuverén létet követelünk.* Nem véletlen, hogy a *hálátlanság,* sőt, hűtlenség vádja annyiszor felmerült... Ugyanis egy időben még hálát és hűséget is kértek cserébe a borzalmakért. Ám, ha mélyebben belegondolunk: a szellem mindig háládatlan, ha egyszer *következetes, ergo: szabad.* Nem volt-e háládatlan Kant Emánuel azok iránt, akik szemét nyitogatták: Barkeley püspökkel, Hume-mal vagy Rousseau érzelmeivel? Mi is csak úgy viselkedtünk, mint egyetemes emberi vagy épp magyar kultúránk egésze a történelem folyamán bármikor. A *Magyar Élektra* is — szándékaiban — szerette volna elengedni a görögök kezét. Már a jelzője is erre utal. A disputák itt-ott a teológiai dialógus kezét, amelynek gyökerei legalább az antik hellén filozófiáig nyúlnak.

És így voltunk a frissebb európai áramlatokkal is, amelyeket *modernségnek,* épp most *avantgarde*-nak hívnak, ami sosem jelent gyökértelent, hanem távolibb, időben messzi gyökerűt. Katona József a Bánk bánban igyekezett elengedni Shakespeare vagy a német szerzők kezét, Madách is Dante, Milton vagy Goethe és Bródy, Móricz a naturalizmus, Tamási Áron a folklórjáték kezét, sőt még legbriliánsabb színpadi mesterünk, Molnár Ferenc is elengedte a „jól megcsinált darabok" francia és más mestereinek kezét, nagyobb tökélyre

vive a dolgot, és jóval igényesebbé téve... Ugyanúgy mi, élő szerzők is próbáltuk őket *szuverénül követni*... Akár a szalonszínművek, akár a társadalmi drámák vagy vígjátékok, akár a történelmi vagy groteszk-abszurd darabok terén igyekeztünk *függetlenült szellemmé* lenni. És túlzás nélkül mondhatom: nem is sikertelenül. S noha nincsen egyedül, egyetlen — sajnos már — elhunyt kortárs drámaírót említek maradandó példaképp: Örkény István művét.

Ám ugyanezt mondhatják el a többi népek is irodalmukról. Egy francia, német, angol, olasz, orosz vagy spanyol szerző is sorolhatja, miként igyekeztek elengedni például a görög dráma kezét. És folytathatnám a sort.

Úgy tetszhet ebből: terhes dolog a példák kezét fogni. Holott éppen fordítva igaz. Kezét fogni egy példának nagy és teremtő dolog. Már attól kezdve, hogy megkeressük és megleljük a legbiztatóbb kezet. Már a kiválasztás momentuma is a teremtésnek része. Hát akkor nem képmutatás volna nem észrevenni: *az ép és képességes gyermek első alkotása éppen az utánzás, a követés.* Ahogy felpróbálja szülei ruháit, cipőjét. Innen indít saját szuverén gusztusa felé. Minden nagy divattervező úgy kezdte, hogy gyermekként felpróbálta apja kopott zsakettjét vagy épp ujjasát, a kislány pedig anyja ezüst vagy arany báli cipellőjét. A hűség próbája így az *alkotó hűtlenség lesz.* Mi sem érthetőbb tehát, mint az, hogy *épp a Nemzeti Színház* adózik legalázatosabban azok emlékének *is*, akik még nagy példák kezét fogták, és nem egészen eresztették el az erős, biztató kart. *Velük, művükkel az élet, a túlélés, s főként a méltó megmaradás mintáit mutatjuk.* Az is érthető ebből a távlatból nézvést — és ugyan minek mocsarasabb távlat —, hogy egy olyan nép, mint a magyar, amely már a honfoglalás kora óta hozzászokhatott nemcsak a kétnyelvűséghez (lévén köztünk kabarok, kunok és a többi), sőt a más hithez, a pogányon kívül a bibliásokhoz is, mi sem érthetőbb, hogy egy olyan nép, amely vérében és szellemében hordozza sok-sok etnikum megannyi áldását és átkát — egy ilyen nemzetnek józanul, praktikusan éppúgy toleránsnak kell lennie művészetében is, mint az élet bármely területén.

Egyszerűen *ez a természetes*, és minden más mesterkélt és öngyilkos dolog. Igazi létabszurditás.

Amikor tehát *nemzeti színházi karakterről* szólna bárki közülünk, ezen csak egylényegűt, persze sokformájút érthet — s legfönnebb bizonyos hangsúlyeltéréssel —, mégpedig azt: *nemzeti színházi darab az, amely bármely magyarul fellelhető és értékeket felmutató irányzathoz kapcsolódik, illetve minden olyan kísérlet, amelynek e szellemiségen belül van mihez kapcsolódnia. Ahogy tehát a nemzet sok etnikumból, vallásból, nyelvezetből született, ugyanúgy e művészet is sok-sok áramlatból. A folklórtól, amely magán viseli az univerzális jegyeket a nemzeti romantikán át az abszurdokig vagy az újnaturalista kísérletekig.*

Ezt nevezném tehát úgymond *nemzeti színháziságnak*, hogy eme kissé nyögvenyelős szóval éljek. *Ezt, és semmi mást!* És ha alaposabban meggondoljuk, ez a célmeghatározás még csak nem is tolerancia. Jól mondták a régi politikafilozófusok: ha azt jelentjük ki, hogy valaki türelmes — ez azt is jelenti: ugyancsak ő akár türelmetlen is lehetne. Tegyem hozzá, *aki azt jelenti ki: ő „türelmes", a türelemhez való jogot elsőnek, lépéselőnnyel kivételesként akarja gyakorolni. Nem, amit mi teszünk, nem tolerancia! Az természetes. Ez létünk, történelmi megmaradásunk sine qua non-ja: kikerülhetetlen és örök feltétele.*

Tisztelt hölgyek és urak!

Nyilván *így* vagy ehhez hasonlóan nemcsak a Nemzeti Színház mai veze-

tése, nemcsak én, hanem sok-sok elődünk, sőt kortársunk is gondolkodott és gondolkodik. Annál elszomorítóbb azonban, hogy éppen az *importált és a tükörfordított ideológia, esztétika* némely képviselője eme szerény és a világban mindig és mindenütt megfigyelhető törekvéseket a legdurvább módon címkézte, úgy, ahogy ez Moszkva és internacionalizmusának, vagyis birodalmi sovinizmusának szája íze szerint való volt éppen. Ennek a korszaknak bizonyos pillanataiban némelyikük eljutott a „nemzeti színházi karakter", a *nemzeti színház*, mint színháznál sokkal többet jelentő szellemi intézmény megkérdőjelezéséig, sőt tagadásáig is. Eljutottak a magyar drámairodalom — különösen jelen idejű értékeinek — alábecsülő megbélyegzéséig. Ami egy monolitikus és pártállamban, sőt bomlása idején, mondanom sem kell, mekkora életveszély volt nekünk. Persze kivételt képeztek a nem kitagadottak... akiket bizonyos hatalmi szellemlobbik, régi szóval: klikkek — tán egy maroknyi, félmaroknyi szerzőt — nem autentikusan, a mai magyar és modern dráma legreprezentatívabb alakjainak mondtak és hirdettek... Illegitim értékhierarchiák születtek és nem csak Mucsán, Budapesten is, a nagyobb Mucsán. Hangsúlyozni kívánom azonban: mind a kritikában, mind az esztétikában *számos jeles kivételt tarthatunk számon* a fenti — még a marxista—leninista — kategóriában is. Meg kell mondanom azt is, hogy én sohasem *elsősorban* a lehetőséget kiaknázó szerzőket hibáztatom, akik valóban szakácskönyvírók, akik szakács és a szakácsot alkalmazó *tulaj* nélkül nem létezhetnek, akik valóban monumentális szobrászok és divattervezők, akik városatyák és textilcégek nélkül nem élhetnek... Legfönnebb annyit mondhatok róluk és tanácsként, persze magamról, magamnak is, még ha ez örök közhely volna is: *mindig gondolni kell a jövendőre, mielőtt letesszük a voksunk.* Úgy érzem azonban, e korszak múlófélben van már, s valamiként nekünk tiszta táblát kell teremtenünk, amely által összefoghat végre a mai magyar szellemi élet színe-java, bárhol is élne, minden pártokon felül olyan ügyekért, amelyek az egész nemzet megmaradását, mégpedig a *méltóképpeni* megmaradást célozzák meg. Olyan ügyekért, amelyek nem kisebb-nagyobb pártbeli-parlamenti-gubernális pozíciókért, hanem az *egész nemzet, az egyetemes — bárhol élő — magyarság jobb szellemi s egyéb pozíciójáért küzd Európában az egyenjogúnak mondott nemzetek között.* Abban az *összefüggni* jobban akaró Európában, amely egyben a nemzeti szuverenitások garanciája is.

Ezt a harcot a Nemzeti Színház, a nemzeti színházi karakterű *repertoár-stratégia* még akkor sem kerülheti el, ha ezen belül a stílusok, témák, szerzői nevek széles variációját kívánja — természetesen — felkínálni. Még akkor sem, ha ebbe belefér a könnyedén, de színvonalasan mulattató vagy muzsikás darab éppúgy, mint a legsötétebb sorstragédia. A Nemzeti Színháznak a legjobb színháznak *kéne* lennie, a Nemzeti Színházban a legkitűnőbb erőknek *kéne* dolgozniuk akár belül, akár meghívottként, a Nemzeti Színháznak a legjobb szerzőket *kéne* bemutatnia, akár klasszikusokról, akár élőkről, akár honiakról, akár külföldiekről, kortársakról van szó. *Kellene!* Ez a legfontosabb cél. *De ez a jövő évadoké.* Van viszont itt is egy *sine qua non*, egy elengedhetetlen feltétel, amit *már most*, a legelső pillanatban meg kell valósítanunk.

A Nemzeti Színház nem játszhat olyan darabot, amely megkérdőjelezi vagy tagadja azt, hogy bármely nemzetnek joga van szuverénül élni, vagy amely népirtást, anyanyelvirtást, jogtalan hódítást, sovinizmust, fasizmust sugall... Olyan darabot, amely puszta léte által is tagadná, hogy minden nemzetnek van *autochton értékrendje is*, túl azon, hogy ez részint igazodik az általánosabb

értékrendek világához. Magyarán: ha egy mulattató darabot akarunk bemutatni, és adva van egy francia vagy amerikai bulvárszerző és egy régi vagy mai magyar, aki talán csak látszólag nem olyan ügyes, mint külhoni társai — de sok szempontból jobb, például *nyelvileg igényesebb* — nekünk minden időben a magyar szerző mellé kell állni. Nekünk őt kell bemutatnunk, hisz van még színház, kívánjuk, hogy legyen is, hogy az említetteket bemutassa.

A Nemzeti Színház nem játszhat — szerintünk, szerintem — olyan darabot, amely a nemzeti öngyilkosság, az abszolút kételkedés vagy tagadás cinikus szellemét hirdetné deszkáinkról, vagy amely a nemzetet területi, vallási, osztályos és egyéb *„honnanjöttség" alapján* meg akarja osztani. Mondanom sem kell, hogy nem tartoznak e kategóriába azok a *militánsan* — tehát nem lefegyverző, de serkentő módon — *pesszimista* darabok, amelyek a Bibliából, a reformátoroktól vagy Ady Endrétől ismert módon átkozzák és ostorozzák saját népüket, mégpedig olyan fájdalommal, hogy nekik jobban sajog az átok, mint a szidottaknak, megátkozottaknak. A gyermekét megverő anya fájdalma ez. Az átokban a *muszáj fájdalma,* ami szent és *ugyanúgy megvédendő,* mint egy nemzetünket viszonylag jó színben feltüntető művészi munka is. Mondanom sem kell: hiába volna az erényeket és gyarlóságokat is megmutató — *a viszonylag kiegyensúlyozott ábrázolás — eszményi,* ha ezt soha senki ily módon még nem érte, és azt hiszem, nem is érheti el soha.

Mi hát a nemzeti színházi darab? Jellege szerint... Nemzeti színházi darab a *Bánk*ról szóló, mert nagyszerű és mert történelmünket idézi, és sajnos — jeleneinket is. Nemzeti színházi darab Madách *Tragédiája* vagy *Mózese*, mert az egyik a történelem nagy helyzeteit, a másik egy bibliai nagy nép olyan sorsfordulóját mutatja be, amelyhez hasonlókat mi is átéltünk és még átélhetünk. Ne adj isten, persze. Tehát: mond nekünk valamit, és nem is keveset. És a lelkünkbe építhetőt. Nemzeti színházi darab Csehov *Három nővére*... Moszkvába vágyik hőse, vágynak hősei, mégis egyetemes! Ha egy magyar vidéki lány Budapestre vágynék, *mintha az a világ közepe volna* — bizony, megkapná a magáét. Már tudniillik, a darab írója. Mucsa. Vidék. Köldöknézés. Pedig tudjuk — ha körülnézünk —, hányan vágynak Budapestre, vagy ahhoz közeli nagyobb városokba. Nemzeti színházi darab Moliére *Botcsinálta doktora* vagy Shakespeare *V. Henrik*je is, nem csupán leghíresebb műveik... Mert az első *mintha* a nem épp és nem mindig büszkeségre alkalmat adó „egyszerű" magyar emberekről is szólna, a másik példát mutat: lehet egyetemesnek lenni úgy is, hogy királyaink dicsőségét is elmondjuk, nem csupán a szégyenletes tettet. *A nemzet, a nemzeti fogalma tehát ellenáll minden egyoldalúságnak. Exkluzivizmusnak*... épp azért, mert történelmi hosszú úton lettünk nemzetté, kitéve annyi gyümölcsöző, s persze kártékony hatásnak. Nem csoda hát, ha a Nemzeti hű akar lenni jelzőjéhez, ahogy mondjuk egy magát modern színháznak nevező is. A különbségen van a hangsúly, amely nem tünteti el a hasonlóságot.

Röviden: nemzeti színházi minden olyan irodalmi, igényes nyelvi mértékkel is mérhető színvonalas darab, pláne klasszikus vagy egyedülálló remekmű, amely valamilyen módon, akár áttételesen is, de kapcsolható, hozzáasszociálható történelmünk régi vagy jelenkori pillanataihoz, vagy épp jövendőnkre nézvést nyújt nekünk valamit, amiből lelkileg-szellemileg építkezhetünk.

Csak a *számunkra céltalan* vagy nyíltan, netán burkoltan magyarellenes darabok nem nemzeti színháziak, pontosabban, amelyekkel csupán szerzőjük-

nek, rendezőjüknek van legjobban felfogott szándékuk, céljuk, érdekük, de azokkal ez a szellemi intézmény aligha érthet egyet.

Valaki így kiálthatna fel: de hiszen ez *kirekesztés!* Hol itt a demokrácia? Ne kerüljük meg ezt a divatosan demagóg és közkeletű vádat. Túl azon, hogy *önkirekesztés* is van, egy szándékos, aszociális, ahistóriai be nem illeszkedés, amikor a vádló úgy tünteti fel: te zársz ki, holott ő nem akar társaságodba jönni. Áthárítása, áttolása a históriai felelősségnek — ez ennek a neve.

De hát miért is mutatnánk be a nemzetet gyalázó vagy burkoltan besározó darabokat, amikor — nézzünk körül — elvégzik a gyalázkodást a szomszédos politikák.

Miért mutassuk be?

Tegyük kezünket a szívünkre, és mondja meg ki-ki: mit szólna egy olyan *fogvájógyároshoz,* aki megengedné, hogy együtt reklámozzák egy olyan műfogsorkészítő mesterrel, aki állítólag feltalálta az *öntisztító protézist.* Joggal esztelennek neveznénk. Vállalkozásának csak annyi köze van a demokráciához, hogy a derék fogvájógyáros is benne él, és így joga van saját készítményét — mások becsmérlése nélkül — a legjobbnak kijelenteni. S mert a *demokrácia egészséges* — majd kiderül: fennmarad-e a gyár, a gyártmány. Fenn, ha valóban jó. Érthető tehát: minél *józanabb,* minél kevésbé „gőzfejű" egy Nemzeti Színház, annál kevésbé akar a kerge fogpiszkálógyároshoz hasonlítani. Logikus hát, hogy hűnek kell maradnia nevéhez: ha magyar és nemzeti. Aki ezt nem érti: a történelmet, a közösségek lelkét nem értheti meg soha életében.

Kedves kollégák, barátaim, tisztelt egybegyűltek! A Nemzeti Színház egyik fő *serkentője* szeretne lenni a magyar színi irodalom századvégi, ezredvégi — igencsak nehéznek tetsző — új, valóban szabad prosperitásának. És ha körülnézünk, mennyire torokszorítóan drámai jelen létezésünk — talán nem is kilátástalan, hogy ma, éppen ma is szülessenek maradandó, de legalábbis jó magyar darabok, mint ahogy az rég, és nem is olyan régen történt. Ám *a Nemzeti Színház nem lehet és nem is akar valamiféle kisajátítója lenni a nemzeti tematikának, mondandónak, a sokszínű magyar stilaritásnak.* Nem is tudná megtenni, ám főként: ez nagyon kártékony is volna. *A magyar nemzeti dráma végül is minden magyar színház ügye.* A világon bárhol. S azt bárki megérti, hacsak nem vakítja el valamiféle sokdioptriás egyetemesség, olyasféle túl tágkeblű humanizmus, mely miközben retteg az emberiség pusztulásától és küzd ellene, vagyis magas célja van, aközben nem akarja észrevenni, hogy lent, úton-útfélen holttestekbe botlik. Régi igazság, hogy kellő etikai alappal nem lehet óvnia az emberiséget annak, aki érzéketlen, vagy legalábbis nem elég érzékeny a magyar diaszpórák és kisebbségek sorsa iránt. De az sem védheti igazából a kisebbségeket, akiket más kisebbség sorsa hidegen hagy. Az ilyen sohasem számíthat *emberi szolidaritásra, amelyet egyébiránt egyre kisebb szerepűvé kell tennie a nemzetközi törvénynek és jognak.* Mert csak a jó törvény teheti szinte fölöslegessé a szolidaritást vagy a méltányosságra való utalásokat. Hogy milyen balga, sziszifuszi harc volna a nemzeti színháznak a nemzeti szellemiség kisajátítására való igyekezete, arra csupán néhány régi példát. Idézek egy hajdani lapból. A címe: Színházi Élet. Lehet találgatni, ki írta. Mégpedig *1922-ben,* nem árt e dátumon, a dátum körül meditálni.

Idézem: *„Hopkins... New Yorkban eljátszotta Maxim Gorkij Éjjeli menedékhelyét angol nyelven. Eredmény: napi 200 dollár. Most Sztaniszlavszkij játssza oroszul, amit a New York-i közönség nem ért — eredmény: heti 50 000 dollár (ők a siker mértékét rögtön dollárokban fejezik ki).*" Itt szakítsuk meg

az idézetet. Előbb tehát eljátsszák az ország nyelvén a honiak, aztán jöhet az „eredeti" színház, hisz meg van vetve az ágy. És az oroszok *„eredeti"* darabbal jönnek. Még véletlenül sem angol szerzőkkel, Shakespeare-rel, pedig ő drámában jóval erősebb, mint Gorkij.

De folytassam az idézetet: *„Az eljövendő magyar Sztaniszlavszkijnak Móricz Zsigmond Sári bírójával kellene beutaznia az egész világot... Pedig — ugyebár"* — teszi hozzá némi iróniával a cikkíró — *„a legnagyobb érték ebben a darabban a nyelv (mint az oroszoknál is). Ez a páratlan... idegen nemzetek számára teljesen hozzáférhetetlen nyelv... erős, ízes, élő alakok ajkáról hibátlanul átvett magyar beszéd... De még enélkül is kiéreznék belőle a remekművet... Csak* A bor *ér fel hozzá Gárdonyitól és Szemere György Siralomháza. Mi hát benne a sok nagy érték? Figurái — örök időkre megmaradó magyar parasztjai..."*

Nos, kitalálták-e már, hogy ki írta? Egy *kritikában!* Ne találgassuk. Lengyel Menyhért, a kitűnő író és színházi ember, Móricz Zsigmond *írókollégája.* És mit mond legvégül Lengyel Menyhért, aki — ugyebár — értett egy kicsit a színpad dolgaihoz: *„Tökéletes színdarab nagyon kevés van a világirodalomban. A legnagyobb remekművek (Shakespeare-t is beleértve) tele vannak hibákkal. Szerkezeti egyenetlenségek s technikai hibák éppoly gyakoriak, mint az elnagyolások s jellemzési tévedések. Mondhatnám, csak bizonyos, leszűkített körön belül lehet formailag s tartalmilag tökéleteset létrehozni. Számomra Hauptmann Bíberpelz-e az egyetlen hibátlan színdarab. Móricz Zsigmond Sári bírója egészen mellette áll."*

Tegyük ezt az írást bármelyik közelmúltbeli esztétizáló kritika mellé, amely egy ma már lényegében bukott „világnézet" vélt esztétikai magasából gőgöli le a jelen alkotásait. (De itt is mondom: a kivételeknek e kategóriában is nagy-nagy tisztelet!)

Az egyik kritika — mint az idézett — munkára ajz, természetes versenyre, életerőt ad a nemzeti drámának, a másik ledermeszt, alákonyít minden önbecsülést... Tegyük még azt is hozzá: az említett előadás nem a Nemzetiben született, hanem a Belvárosi Színházban... Mint ahogy Tamásit is a kiváló vígszínházi férfiú és író, Jób Dániel nevezi a magyar dráma lehetséges megújítójának, akinek épp Transzilvániából kell megérkeznie. De e darabokat vagy másokat akár a Nemzeti is bemutathatta volna, hiszen annak élén nagyszerű igazgatók álltak, többek között az a Hevesi Sándor, aki a színpadi esztétikának is máig utolérhetetlen tollú szakírója, és aki még a népszínművön belül is felfedezi a modernséget. Azt írja Hevesi a *János vitéz*ről: „az egyetlen igaz és modern folytatása a régi népszínműnek." Mert ő még ebben a régi és alábecsült műfajban is megleli az értéket, mely elsőként a publikumnak, de mégse csupán annak volt érték.

Igen: *akkor érdemes volt magyar szerzőnek lenni!* Ilyen kortársak körében — érdemes! Nos: *egy anyanyelv, egy nemzet érdemességérzetét, az „élni-folytatni érdemes" méltóságtudatát kell megőriznünk.* Mert a nagy nemzetek erejük, hadaik, civilizációjuk által is tudják hírüket terjeszteni a nagyvilágban. A kisebb népek csakis kultúrájuk-civilizációjuk, erkölcseik által. Csonkítatlan, ép nemzeti lélek, méltóságérzet nélkül mit keresnénk az *ép lelkű* nemzetek sorában, ha lenne egyszer valamiféle közös Európa? Nézzünk körül, nézzük meg, mennyi kárt tett a nemzeti öntudatban az elmúlt negyven év! Nézzük meg az ifjúsági bérletek előadásait. Értik-e, érzik-e szavunkat? És gondoljunk

arra: ilyen hazafiság kell *ma és ilyen környezetben* bármely magyar honpolgárnak? Van-e biztosíték *méltóképpeni* megmaradásunkhoz?

A Nemzeti Színház, ha nincsenek is hadai, fegyverei, de egyik fontos garanciája lehet és legyen is a magyar szellem integritásának és függetlenségének. A demokráciának és a szabadságnak, amely mindenkire és mindenre vonatkozik. Még a *nemzet* szóra, a *nemzeti* jelzőre is.

Köszönöm szíves figyelmüket.

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

SZONDI GYÖRGY

„Bolgár rövidek"

TÉTELEK

1. 1979-ben megjelent magyarul Atanasz Dalcsev (1904—1978) Töredékek c. kötete. Őt idézem: Ki a tökéletességre tör, töredéket teremteni kárhoztatott.

2. 1987-ben bontott zászlót a *nava.* 1990-ben már azonos nevű periodikában gyülekeztek a filozófiával s elmélettel megtámogatott „bolgár rövidek". A „nava-manifesztum" (Ivan Metodiev a gazda s az értelemadó) első pontja így hangzik:

Amennyivel több energia születik a szavak között, annyival kevesebb szóra van szükség. Amennyivel kevesebb szóra van szükség, annyival szabadabb a kifejezési forma. Mert bizonyos számú szó felett már (ritmikai, intonációs, gondolati, szerkezeti) ismétlés következik mindig, az ismétlés szabályt szül, a szabály pedig a szabadság halála. Sok szó — kevés szabadság. Az ezen elvet megvalósító legrövidebb formák összessége — ez a nava.

3. Az 1990-ben felsokasodott új bolgár irodalmi lapok egyike a Fragmenti volt, Plovdivban jelent meg — száz példányban.

4. „A fragmentum alkotóelemeire bontja a gondolatot, azoknak különös értelmet s önálló létet ad, és új térszerkezet jelenik meg.

A világot teremtve Isten töredékeket teremtett."

5. Folyóiratosodás, szekértáborba szökés nélkül és előtt is — mondjuk — konstatálható volt bolgár irodalomszerte az utóbbi évtizedekben egyre erősödően a rövid „műfaj" (inkább: megformálás, megjelenés) „szerepe".

6. Lehetett érettség, bök, dac, távlattalanság, ellenhatás, csömör, lepel — véltem-mondtam másutt már.

7. A nyolcvanas, hetvenes, hatvanas... években mint közlésre méltatlant, mint melléktermékét a bolgár szerkesztőségek szinte-szinte csak elutasították a néhány soros verseket, az aforisztikus prózát, a mondat-gondolatot.

8. Bizony idegesítők voltak (lehettek) a hatalom számára a „kicsi készek". Hát ily kurtán elmondható a MI — fricskázik engem ez itt? A széles távlatokban hömpölygő hatalmas egységességben idekérészkedik kéretlenül holmi körömpiszokkal?

9. Félretette a szavakat is, élére állítva mind. S miket jobb napokra kuporgatott — elő-előcsempészett belőlük kicsinyként.

10. „Az endorelativizmus jelképe a dinoszaurusz, amely elemésztette magát utánunk, és el- s kipusztult, mert mi még sehol se voltunk." (Ljudmil Sztankov)

11. A köztes lét rövid. A bennünk vezető út. A hangzás és a visszhang. **Apróság.**

A majd következő irodalmi „apróságok" eredetileg bolgárul „szóltak".

12. Kiindulás: ki a rögöt nem becsüli, hegyekben legyen csak része. Bontakozás: *a)* Birok az élet. *b)* Aranyrögöt lelni lehet, aranyhegyet halmozni.

13. Mert: sietünk élni?, a gondolat merészkedése?, szárnycsapások?, húz a föld?

14. Magam is. Így is — úgy is:

Hordozom kereszted
én szálka
vagyok csak belőle
szemedben

Noszja kraszta ti, ot nego
obacse treszkà szam
szamo v tvojte ocsi.

EFREM KARANFILOV

Van kritikus, aki úgy szeretne átkelni az irodalmon, mint Mózes a Vörös-tengeren — hogy alá se merüljön.

— — —

Nincs tragikusabb jelenség a szerzőnél, „aki mögött fényes jövő áll". Úgy gyönyörködik régi műveiben, mint hajdanvolt szépség ifjúkori fényképeiben.

Forrás a mezőn!
Az első korty Isten,
a második a szomorúság.

— — —

Mily királyi megjelenés —
ködpalástban
panyókán a szél.

— — —

Ki utadat keresed, te,
állj e csipkebokorhoz,
itt az út maga rádlel.

— — —

Hallgass!
Ne mondd a verébnek: röpül.
Lehull még!

— — —

Napsugár!
Felsóhajt a csöndben
súlya alatt a fűszál.

— — —

Ha az egyetlen cél, hogy egybeolvadjunk,
ó, bölcsek,
a halál ezt nálunk jobban teszi.

RUMEN SZTOJANOV

VENDÉG

Íme a kenyér — edd erejét.
Íme a víz — idd nyugalmát.
Íme a tűz — égesd el félelmed.
Íme az ágy — álmodd ifjúságod.

TE

Arcod csontja folyókő lágy karca,
bőröd frissen mosott ing üdesége,
szépséged fehér kis híd.

S én fölébed hajlok mint fűzfa folyónak.

BORISZ DELCSEV

A legleleményesebb kritika sem képes az irodalmi nulla elé más számot tenni. Sokkal hasznosabb címet és rangot biggyeszteni elébe.

— — —

Kétségtelen, kis igazság kis irodalmat, nagy igazság nagy irodalmat szolgál. A legnagyobb irodalom azonban a legnagyobb hazugság elleni harcban született és születik meg.

— — —

A hallgatás egyetértés — mondják. Nem, igen gyakran éppen hogy egyet nem értés, mely félelemből, közönyösségből vagy számításból nem nevezi nevén magát.

— — —

„A költészet nem csókol kezet" — írta évekkel ezelőtt egy irodalmi barátom. A költészet nem — de a költők olykor igen: amikor az ihlet cserbenhagyja őket, s az öröklét édes illúziója meginog. Nem bízva a holnap elismerésében, készek a bűnbánatra, s hogy bárkinek kezet csókoljanak, ki még ma hajlandó megkoszorúzni őket.

ALEKSZANDAR GEROV

KÉSÉS

Az ember mindig valahonnan késik éppen.
Késnek a vonatok, késnek a repülőgépek.
Fél és késik a madár, meg-megszakítja röptét.
Én pedig, mit lekéstem: az öröklét.

SZVETLOZAR IGOV

A költészet az ismételhetőt ismételhetetlenné, az ismételhetetlent örökérvényűvé teszi.

— — —

A győztes népeknél több a fekete kendős asszony, mint a legyőzötteknél.

— — —

Az esztétika — tétlen kritika.

— — —

Egy műben, mely még nem ismeri olvasóját, ha tehetséges mű is, van valami éretlen.

— — —

A kis népek olyanok, mint az apró emberek — gyanakvók, sértődékenyek s ágaskodók.

— — —

Soha nem akadályoztam meg, hogy kifejtsék gondolataikat, amelyekkel nem értek egyet. Önök miért akadályozzák meg, hogy a magaméit elmondjam? Ameddig így van — igazam lesz mindig.

— — —

Egykor voltak a filozófusok, ma: a filozófiai tanszékek, a filozófiai lapok, a filozófiai kongresszusok.

— — —

„Hazafias" eszmefuttatást hallgatok a rádióban. A bolgár nép etnikai sokszínűségét hangsúlyozva az előadó kijelenti, hogy valóságos szintézise vagyunk a különböző erényeknek — a szláv nagylelkűségnek, a keleti szemlélődésnek, a balkáni vállalkozókedvnek, s ki tudja még, minek. Különös, hogy az előadónak az meg se fordult a fejében, hogy ez a fogyatékosságok szintézise is lehet: a keleti képmutatásé, a szláv akaratgyengeségé, a levantei szélhámosságé stb. Ilyen lesz a „patriotizmus", ha tömegkultúrává válik.

— — —

A szárnyaló gondolatok a sebek fészkéből röppennek fel.

— — —

Nem tartom sokra a nemzeteket, melyek szellemi nagyságukat énekesekkel, zenészekkel, színészekkel mérik. Egy nép szellemi nagysága nem az interpretáló, hanem a konceptuális művészetekkel mérhető — az írókkal, filozófusokkal, zeneszerzőkkel...

— — —

A félreértett internacionalizmus nálunk néha nemzeti hermetizmushoz vezetett, a mi igazi európaizálódásunk pedig a honi értékek felfedezése.

— — —

A saját népünk iránti közömbösség nem internacionalizmus, miként az iránta való kritikátlanság se patriotizmus.

— — —

Nem az a legszörnyűbb, hogy az ember pótolható, a legszörnyűbb az, hogy felesleges.

— — —

Az egyszerű a középszerű keze alatt banális lesz, a zseni keze alatt — fenséges.

— — —

Nagy sikerek után az irodalom olykor aprózódik, lanyhul. Ez talán a számára oly fontos pihenőidő. De ha sokáig tart, nem pihenő már, hanem hanyatlás.

LOMBHULLÁS CSÚCSÁN

Még nem...
még nem késő döntened.
Melyik királyságot választod?
Az óarany avar odalent
koronát nem ígér...
csak röpke repülést.

VALAKI

Bármerre is térek, csak hallom:
jön utánam... Valaki tébolyog, Valaki...
Csordultig tücskök égi himnuszával
ő is előjön, hogy egy hosszú-hosszú
magánmagányt ő is elviseljen.

MINT TENYÉRBEN

Minden a tenyeredbe van írva,
bátorságod van-e azonban ki is olvasnod?
Magad prófétája: veszedelmes foglalatosság,
s hogy bárkit is boldoggá tett volna, nem tudok róla.
(Az együgyű, a gyermek és a naiv lélek
pedig a sors három pártfogolt kegyeltje!)

PILLANGÓK

Mielőtt eliramodnál, tied volt mind
ez a sok játszi, rebegőn égi kicsi kis pillanat.
Pillangó szárnyáról a himpor —
ez minden, mi néked marad
pihegőn-lobogó
lélek!

ÖREG ASSZONYOK

Gondolták volna-e,
hogy egy napon
e szomorú tehetségre jutnak —
hogy kenyeret majszolnak szelíden
ha penészes-rideg is az.

REKVIEM

Ne nézegessed magad a tükörben.
Annyi sok év használat után azt
ráncok kiverik, repedezett.
És te? —
Te ifjúságod kívánod
egészen, sértetlen.

BOLDOGSÁG

Ez a tanító,
a szórakozott és kancsal,
kinek mindig rosszul feleltem,
mindig rosszul, mindig érthetetlenül rosszul,
ma tanácsomat kérte.

FOK

Kedves és fivér, te,
állj a vállamra,
hogy magasról lássál —
nem csalétek —
melegem megkeményítem,
kihűlök a vágytól, hogy néked segítsek.

ÚTMUTATÓ

Hegyeket mozgat a lelkes ember,
hogy ösvényre jusson konokul a végtelen felé.
Kirándulásra méltó kényelmes
világteret rendeznek be a gyermekei.

Az unokák pedig (gőgös autóistenek!)
elsüvítenek az utolsó taliga mellett,
mely lelkesen nyikorog a végtelen felé.

HA SÁRBAN IS

A tér kövére hullva véletlen
(sokaság tiportan irgalmatlanul),
nézd, a szakadtja hogy les rám!
(mintha övé lenne a végső győzelem).
Rongyos szegfű ... sárverten szépen
(veres zavart lobbantott szívemben).

SZONDI GYÖRGY fordításai

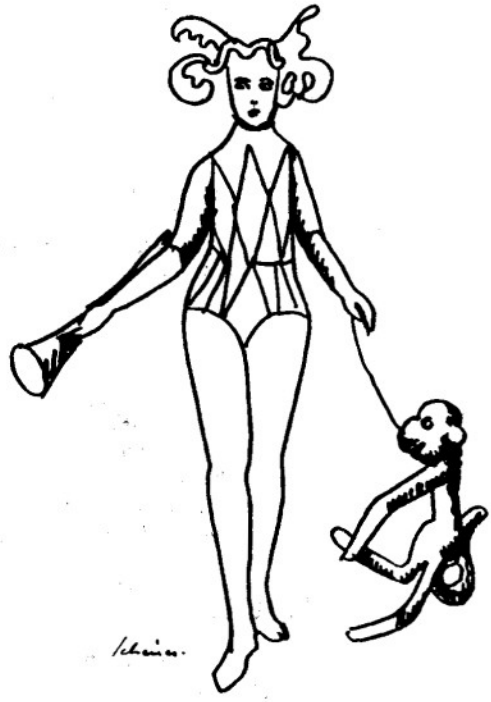

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

PÉCSI GYÖRGYI

A Bárányka meg a Ló

ÚJ JEGYZETEK KÁNYÁDI SÁNDOR RÉGI VERSEIRŐL

János evangéliuma szerint, miután Jézus föltámadott, megjelent tanítványai előtt, de Tamás nem volt jelen, s ezért ő nem hitte. „Ha nem látom az ő kezein a szegek helyeit, és be nem bocsátom ujjaimat a szegek helyébe, és az én kezemet be nem bocsátom az ő oldalába, semmiképpen el nem hiszem. És nyolcz nap múlva ismét benn valának az ő tanítványai, Tamás is velök. Noha az ajtó zárva vala, beméne Jézus, és megálla a középen és monda: Békesség nektek! Azután monda Tamásnak: Hozd ide a te ujjaidat és nézd meg az én kezemet; és hozd ide a kezedet, és bocsássad az én oldalamba: és ne légy hitetlen, hanem hivő. És felele Tamás és monda néki: Én uram és én Istenem!" (Károli ford.)

Romániában 1989 karácsonya óta egy másik, belső időszámítás működik. Felezőideje a diktátor atavisztikus terrorjának a megdöntése. A *Sörény és koponya* három éve sincs, hogy megjelent, mégis időtlen messzeségbe került, s egyszerre fájdalmasan elevenné. Ma megtiltották a magyar nyelvű tankönyvek és szépirodalom bevitelét, tegnap az oktatásügyi miniszterhelyettes börtönnel fenyegette a magyar nyelven olvasó „terroristákat". Nem is oly rég hallottuk a bukaresti televízióban az ünnepélyes fogadalomtételt, hogy a román nép Európa(?), a világ(?) legkorrektebb nemzetévé válik, mialatt a téren a *nu trageti*-t (ne lőjetek) skandáló emberáradat eleven barikádot állva mészároltatta magát. A „köldöknéző Európa" (Kányádi kifejezése) láthatta a sortüzet, a népirtást, a megcsonkított hullákat, a kínzókamrákat, a „közönséges állampolgártól" fröcsögve undorodó banditavezért —, és akkor, azt elhitte. Ami történt, a huszadik század végén élő európai ember démoni álmaira is rácáfolt. Kinek kell még hasonló igazolás a nemzetiségi, kisebbségi kultúra, nyelv, ember valóságos veszélyeztetettségéről?!

A nyolcvanas évek vége az emberiség történelmének tanítandó cezúrája: a szocializmus látványos kelet-európai összeomlását jelzi. De valószínűleg az egyetemes magyar irodalom története is használni fogja ezt a cezúrát, hiszen a hatágú sípból négyet (magyarországi, csehszlovákiai, szovjetuniói, romániai) közvetlenül érintett az egyfajta kényszertől való megszabadulás katarzisa. Hogy a cezúrát követő korszak mivel jellemzi önmagát, nem tudhatjuk. Kányádi Sándor utolsó, 'nyugaton' (ezúttal: akkor már Magyarországon) megjelent kötete, a *Sörény és koponya* egy megérthetetlenül brutális hatalom kegyetlenséggel agonizáló végóráiból küldött megrázó, döbbenetes üzenetet. Szociológiájában és esztétikumában egyként hiteleset. A könyv teljességgel egyszólamú, s nincs benne másról szó, mint a kisebbségi kultúra, nyelv, ember

valóságos létveszélyéről, a nemzetiszocialista expanziótól való riadalomról. A verseket Temesvár tudatában másként olvassuk. Minden megtörtént új nap tudatában értelmezzük a múltunkat, tegnapunkat. Amit a tapasztalatok, tények, ösztönök, zsigerek jeleznek, azok a folyamatosan megtörténő jövőben artikulálódnak. Ami ma lehetséges, holnap már vagy megtörténik, vagy elmarad. De holnapután a holnapi megtörténtből vagy meg nem történtből értelmezzük a mai, múlttá vált napot. A mai nap kétesélyességéből csak a realitássá vált egyik esély lehet figyelmes, a másik történelmietlenséggé válik. A kigondolt, leírt és vállalt szónak már-már transzcendens súlya Temesvár, Bukarest tudatában világosodik meg számunkra. Ez az „érthetőség visszaútja" (Szilágyi Domokos kifejezése). *Innen* érthetőbb és elfogadhatóbb Kányádi jellegzetesen *nem modern* költői magatartása, jellegzetesen *nem modern* ars poeticája. S innen érthetőbb a kötet üzenete, a minden lényeges információt tartalmazó *fekete doboz* tartalma — a vészjelzések valóban vészt jeleztek, s nem költői látomást, a detonáció megtörtént csakugyan. Detonáció előtti csönd, a zuhanás fekete doboza. A versek csak tagoltabban, artikuláltabban nevezik meg azt a zsigeri félelmet, amit a tízezres menekültáradatok is jeleztek.

A kötet újrajegyzetelésére (a Napjaink 1989/7. számában ismertettem) egy sajátos, kritikusi öncenzúra kioldása is késztet. Kányádi koncepcionálisan megszerkesztett kötetében olyan öngyilkos, önföljelentő, a szerzőt az elpusztításra kitevő nyíltsággal beszél(t), amit jobbnak látszott megkerülni. Egyszerű dolgokra gondolok. Eszelős fáraóizmussal vádolta a diktátort, kegyetlen tatár kánnak nevezte, megfenyegette a rövidlátó, gőgtől elvakult 'felséget', verseinek egyik vonulatában már-már ujjongva beszél arról, hogy semmi nem tart örökké, s már érzi a mostaninak a megszabadító végét, tevőleges ellenállásra szólít föl, s ugyanakkor arról is beszél, hogy szörnyűséges gyilkosságok történnek és készülnek történni, az újfasizmus alatt a „nemzet csekély parányának" nincs reménye sem, a népirtás nem költői látomás, hanem nap mint nap megtörténülő iszonyatos *valóság*.

Egy nem modern költői magatartás

Kányádi egyedüli a legjelentősebb kortárs *magyar* költők között, aki tudatosan vállal és művel egy jellegzetesen nem modern költészetet, aki a költészetet szolgálatnak tekinti, s egyre teljesebben azonosul a köz (erdélyi magyarság) problémáival. Egyre inkább minden motívum ürüggyé, okká válik, hogy annak sorsáról, helyzetéről szólhasson. Látóterét egészen betölti, s ezen túl nincs külön gondja. Új kötetében nem találunk verset, amelyik a lírai én, az egyes, az individuális, a közösségtől külön álló perszóna léthelyzetéről, életérzéséről beszélne. Nincsenek céltalan, játékos etűdjei, természeti versei, vallomásai. Mintha nem létezne a modern ember elidegenedése, magánya, létben való egzisztenciális reményvesztettsége, a megfogalmazhatóság paradoxona.

Kányádi nem modern, de nem korszerűtlen költő. A két kifejezés nem közömbösíti vagy érvényteleníti egymást. A nyugat-európai (szóhasználatában *az* európai) modernségmodell elfogadhatatlan számára. Mindenekelőtt tagadja, hogy az irodalom legyen csak irodalom, tartsa távol magát a szociológiai valóságtól, ne emelje költészetébe a hétköznapi élet tényeit, problémáit, ne foglalkozzon 'vízügyekkel', tegyen radikális különbséget a művészi létezés és a köznapi létezés között. A nyilvánvalóan alkat által is determinált motívumokon kívül ebben a tagadásban elsősorban az játszik szerepet, hogy a közeg, a tár-

sadalmi-politikai alakzat, mely létezésének objektív keretét határozza meg, egyszerűen nem nyugat-európai, még kevésbé nem huszadik század végi nyugat-európai. Létét a mindennapi kenyér szorongása, a totálissá váló félelem, a „nemzetiségi kérdés megoldásának" technikája határozza meg. Ebben az állapotban, hogy mi a költő dolga, a választás nem esztétikai síkon, hanem etikain méretik meg. Ahogy fél évszázaddal korábban Dsida ezt már megfogalmazta: „Mit nékem most a Dante terzinái / s hogy Goethe lelke mit hogyan fogant, / mikor tetszhalott véreimre / hull már a föld és dübörög a hant, / mikor a bús kor harsonája / falakat dönt és lelket ingat, / mikor felejtett, ősi szóra / kell megtanítni fiainkat, / mikor rémít a falvak csendje / s elönt a semmi árja minket [...] Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő, / mikor anyád sikolt?!" *(Psalmus Hungaricus)*. Ugyanígy a társadalmi-politikai-szociológiai helyzet (a demokrácia, az elemi nyilvánosság hiánya) követeli meg, hogy *valaki* vállalja a nemzeti reprezentáns szerepét és mértékét, az „igazodni magára mutató" utat —, nem elsődlegesen egy virtuális európai kultúra, hanem egy létező népcsoport felé. (Ahogy ezt Kányádi és Sütő András vállalja.) S itt az irányultság különösen fontos. Noha Kányádi verseire általában igaz, hogy különböző befogadói szinteken megközelíthetőek, vannak kifejezetten közérthető, esztétikailag, irodalmilag 'előképzetlenek' (gyerekek, iskolázatlan felnőttek) részére írottak is. A kötetben a *Szürke szonettek* és a *Madáretető* ciklus sorolható ide, mint tanító célzattal, kvázi kötelességtudatból írottak. Aki tudja, hogy a költő, a szellemi ember szavát az értelmiségen, esztétán kívül más is valóságos kívánsággal érteni akarja. Hogy ez mennyire nem lebecsülése az iskolázatlanoknak, az éppen abban jelentkezik, hogy különbséget tesz a kétféle cél között, s nem általában válik könnyedebbé (ami népieskedés lehetne), illetve, az adott szint szemhatárát tekintve a legteljesebb igényességgel fogalmaz. Ennek a közhasznú munkálkodásnak, testmeleg közösségvállalásnak vannak sajátosan erdélyi hagyományai, mindenekelőtt a nyugat-európai egyetemeket járó erdélyi tudósok (Misztótfalusi, Apáczai), akik tudományukat a nemzet emelkedéséért szerezték. Csoportos kirajzásuk sehol nem volt olyan meghatározó és jellegadó, mint éppen itt. Egy eredendően más szemléletből ezt a magatartást megérteni kevésbé, mint elfogadni (vagy nem elfogadni) lehet.

Több összetevője van Kányádi Európa-, illetve modernségingerültségének, ami kétségtelenül jelen van költészetében. A legfontosabb — a már említett — máshelyzetűség, és az, hogy ezt a máshelyzetűséget az európaiság, modernség nem hajlandó tudomásul venni, értetlen a valóság konzervativizmusával szemben. Pedig, írja, „már-már / képes volnék magam / is á lá bodler / legalább-is á lá fen dö szieklő / meg tudnám én is / huszadik század végi módra / ki tudnám én is / eredeti jó béke / beli anyagból azt a néma / hangot amit ki / kell ejtenünk". Amit a kötetnyitó *Reggeli rapszódiá*ban önironikusan tagad, azt rendre megcselekszi. Például a *Körömversek* ciklusban a maga egyszólamú (egy gondolati ívű) költészetére a haiku műformát honosítja. Körömre írható, körmön is elférhető versek, papír híján az utolsó üzenetek ide írandóak — amit csak a test pusztításával lehet elorozni a költőtől. Témájuk nem haiku téma (hármat ír haiku témára is, ironikusan), hanem, mint minden, a szorongattatott valóság nyers, brutális tényei, tragédiái, intelmei fogalmazódnak meg egyetlen feszült ívben. Például a szárazajtai fejszés pogromok, lefejezések jelen idejűvé válásának, újraelevenedésének valóságos lehetősége: „A bárd s a tőke / eltűnt a múzeumból. / Itt járt a tettes." Különös remeklés néhány szóban, elfér benne a múlt és a jelen. Fölidézi a Maniu-gárdisták barbárságát, a fajgyűlölet önkéntes mészárlását — a megtörténtet. Egy potenciálisan értő

hallgatótáborhoz szól, azokhoz, akik a gyilkosan finom iróniát értik: a bárd és a tőke valóságosan nem került múzeumba, holott mementóként oda kellett volna kerülni, mert a hivatalos múzeumőrök letagadták létét. Szégyenből? Inkább cinkosságból, mert valaki újra használni akarja(?), fogja(?) — elég, ha csak szeretné, s elég, ha csak megfordult a fejében a gondolat —, irtózatos.

Kányádi egy népcsoport, az erdélyi, romániai magyarság gondjával azonosul. Ez az azonosság azonban nem atavisztikus, heroikus, váteszi azonosulás, hanem — megint — helyzet. Legalapvetőbb gondja, félelme ugyanaz, mint a közösségé, szándéktól, tudattól független *objektivitás* — magyarnak született. A világgal történő legelső, állandósult szembesülése pontosan ugyanaz: magyar, *más*, fölösleges, akinek anyanyelve, identitása kétségbe vonatik. Létezését tudatában, zsigereiben ez határozza meg. A legegyszerűbb, legközönségesebb, a privát kis zugban elvégzett profán cselekvéseket is ez a tudat és létérzés járja át. A költőét éppúgy, ahogy a falujuk határát soha el nem hagyó jámbor öregekét, vagy különösen — az iskolát próbáló gyerekét. Amikor vállalja a közgondok megfogalmazását, az egy (nyugat-európai) modern gondolkodás számára megérthetetlen paradoxon, holott számára evidencia: „ó a / szabadság kérem ahogyan / egy jeles író / személyiség mondotta / az kérem a tizen / nyolcadik század esz / méje volt ugyebár a / huszadiké a nyugdíj" *(Dísztelen dal)*. A tizennyolcadik század eszméjét tudathasadás nélkül megkerülni nem lehet. Az elemi gondok azonosak, a köz gondjait a magáénak érzi, mert a maga gondja is ugyanaz. Ám nem a nép nevében beszél, s nem is önnön személyisége korlátjait sorolja, hanem a kettőt fedő szeletet rezonálja — prédikátori kötelességtudattal és alázattal.

Dísztelenség — enjambement

Kányádi megfogalmazási, megközelítési módja szakrális és profán. Profán — durva tagolással — a *Dísztelen dalok* és az *Ürsorompó* ciklus. Profán versei glosszaszerűek, ironikusak, önironikusak. Közvetlenül reflektálnak valamely eseményt, magatartást, léthelyzetet. Nyelvük a köznapi beszélt nyelv, attól alig-alig tér el. Dísztelenek, legfontosabb nyelvi erejük az éles enjambement, az áthajlás, a szorosan összetartozó szegmentumok elválasztása, mely a központozás elhagyásával válik energikusan kifejezővé. A központozás nélküli enjambement a textus újratagolásával, újraértelmezésével a nyelv szabadságává válik, illetve, ezen a módon jelenik meg a nyelv szabadsága, s általa az emberi kommunikáció (rejtjeles) lehetséges szabadsága.

A kötetnyitó vers, a *Reggeli rapszódia* (romantikus műfaj) — vitairat, válasz, érvelés a maga nem modern ars poeticájáért. Kányádi itt az áthajlást levegővételnek nevezi, aminek hallatán „még a / versben kevésbé járatosak is / föl-föllélegeznek". Önironikusan indítja a verset („ezek olyan nem szeretem / nem is igazi versek"), majd lendületes, rétori ívben hárítja el magától a hivalkodó, öncélúságában tetszelgő költeményt, amikor a létezéshez a Miatyánk pár szava éppen elegendő. Majd idézi az imádság két, legfontosabbnak tartott sorát: „a mi / mindennapi kenyerünket / add meg nékünk ma és ne / vígy minket a kísértésbe" —, a hagyományos tagolás helyett a cezúrát a *ne* és a *vígy* közé teszi, az éles metszet jelen idejű paranccsá változtat, és ellenkező cselekedetre szólít föl — a megkísértésre. A következő sor („miért *ne*" — a költő kiemelése) átvezetés, egyrészt visszautal, visszakérdez az imádság idézett második sorának hagyományosan tagolt könyörgésére, nyomatékosítja ugyanakkor

önnön parancsát, másrészt átvezet saját, kétségektől sem mentes költői cselekedetére: „miért *ne* / kem kellene krisztusi vér / hullatás árán is valódi / költeményeket szereznem." A kiemelt *ne* betűpáros a többféle lehetséges, ellentétes jelentések origója. Benne rejlik a textus hagyományos tagolása, a feladattól való kételkedő vonakodás (miért *nekem* kellene), ugyanakkor a vívódásból mégis a vállalás marad. A nyomatékos *ne* után a következő sor a hangsúlytalan *kem* szócskával kezdődik, elválasztódik a személyes névmás, s a hangsúlytalanság révén egyszerűen kioltódik, közömbösítődik a *kem*, mintha ott sem lenne („miért *ne* kellene krisztusi vér / hullatás árán is valódi / költeményeket szereznem"). Hasonló, de egészében ellentétes jelentéssé alakító áthajlás jelenik meg a vers középső részében. Itt a társadalom az alapszó, mely első szegmentálásában mint a költészet humanizációja jelenik meg („társ / a / dalom"), a következő sortól azonban szótagokra bontva, lépcsőzetesen ereszkedő tördelésben írja le, s az utolsó szótag után a [!?] írásjel-kombináció következik, az értetlen visszakérdezés, a társadalom humanizációjának hiányára mutatva. S ez után következik egy durva metszés, kiemeléssel: (a mi társadalmi [!?] helyzetünkben meg) „éppenséggel nem / *kell* elkeseredned azért". A hagyományos, élőbeszéd ritmusa szerinti tagolással szemben a különös helyen megválasztott cezúra, a „lélegzetvétel" a szavak jelentését megfordítja, pontosan az ellenkező értelmet, értelmezést foglalva el: el *kell* keseredni.

Az áthajlásra, az éles metszésre épül a *Disztelen dal* című remeklése is. Nézzük a vers indítását: „nem mondom én *ki* / mondhatatlan mert / félek ha ki / mondanám rámszakadna / nem vagyok hős ó". Költői kelléktára igen puritán, mindössze a szöveget tagolja úgy, hogy a megfogalmazhatóság képtelenségének lélektani, szociológiai okai kiderüljenek. A közbeiktatott cezúra az egyszerű, élőnyelvi beszédre emlékeztető szöveget alakítja többértelművé, többféleképpen értelmezhetővé és értelmezendővé: nem mondom ki, mert félek; nem mondom ki, mert kimondhatatlan; félek, mert kimondhatatlan; a kimondáshoz hősnek kell lenni stb. Ezek a többfelé induló jelentésvektorok összeadódva, együttesen adják a nem beszélés kényszerűségének indoklását, magyarázatát. Ugyanakkor a vers indítása eleve önironikus, tagadva tagadó, a totemisztikus körülírásra emlékeztető módon mondja ki a tabut: tilos beszélni.

A *Sörény és koponyá*ban, s ezen belül az említett két ciklus közvetlenül közéleti reflektálású verseiben feltűnően gyakoriak az áthajlások, az igen éles metszetek ilyen és hasonló alkalmazásai. A poétika elmélete szerint ez a (halmozott) megoldás egyfajta esztétikai igénytelenségből fakadhat, Kányádinál azonban, érzékelésem szerint nem ilyen formai, esztétikai indoklásként kerülnek előtérbe, sőt uralkodóvá az áthajlások. Még csak nem is a cenzúra közvetlen kijátszásáért (az ugyanis, tapasztalatból tudjuk, mindig szemfülesebb az olvasónál, sőt olykor a szerzőnél is), hanem egy sajátos beszédhelyzet újrateremtéséről van szó, költői formában.

Az általam kiemelt sorok egy sajátos, nem egyenes beszédre voltak példák, ahol a beszélő a lélegzetvétel által 'rejtjelezve' közli üzenetét, ahol a lélegzetvétel közbeiktatásával válik üzenete más-, illetve többértelművé.

A beszélők tudják, hogy tilos kimondani bizonyos dolgokat, a tabukat, saját életük legfontosabb, legelemibb gondjait. Nem szabad, de nem is lehet. A rettegés, a félelem egészen behálózza és megbéklyózza a lelket *(K. barátomnak; A prédikátor könyve)*, a gyanakvás, a bizalmatlanság lesz úrrá. Az elemi kommunikáció megbénul, ugyanakkor a kommunikációs kényszer is erős, a

megszólalás, a kapcsolatteremtés lehetőségének megkísértése. Az egyenes beszéd életveszélyes, nem vállalható. A beszélő, a közlő a hatalom által engedélyezett, akár cenzúrázható szöveget mondja, a szünetek, nyomatékok által azonban szavainak értelmezhetőségében elvileg kétértelművé válik. A hallgatón, a beszélgetőtárson múlik, hogy a szöveg melyik tagolására van füle, azaz cinkos-e a megkísértésben. A lélegzetvétel egy sajátos közösségen belüli zsargonnak a formája, amit kívülálló nem *érthet*. A cinkos beszédhelyzetre utal konkrétan a *Kettős ballada* néhány sora is: „ilyen hosszú áramszünet / rég nem volt mondja ki tüzet / kér és kacsintva mellbe bök" —, itt közönséges gesztus jelzi a nyomatékot, a fölhívást a cinkos, rejtjeles üzenetváltásra. Ugyanakkor kétértelmű, mert kimondott szavai semmiféle lényegi üzenetet nem tartalmaznak, csak a másik fél készségén múlik, hogyan értelmezi a szó és gesztus kombinációját.

Kányádinál a textust újratagoló éles enjambement hangsúlyosan a közvetlenül 'politikus', az egyszerű köznapiságra reflektáló versekben van jelen, mely a (publicisztikusabb) előbeszédre épül. A *Reggeli rapszódiá*ban írja, hogy „még a / versben kevésbé járatosak is / föl-föllélegeznek egy-egy / jobban sikerült levegő / vételemtől" —, érti a kacsintást és megnyugodva visszabólint.

Dél Keresztje alatt

A latin-amerikai utazás — mint újabb korszakában minden motívum — csak lehetőség arra, hogy a népcsoportról, melyhez tartozik, minél pontosabban beszélhessen. Az utazás azonban egy fájdalmas tanulsággal szolgál: a közösség megtörténülő jövőjét tapasztalja meg a 'szóródó, porlódó', Latin-Amerikában élő magyarok fölmorzsolódásában, de még inkább az ottani bennszülöttek, az indiánok sorsában: „az indián és a néger / tüzet rakni éppúgy térdel / mint a hargitán a pásztor / számolni ujjain számol / különbség ha van az égen / itt a göncöl jön föl este / fölöttük a dél keresztje". Az adott társadalmon belül az indián és a hargitai pásztor ugyanazt a pozíciót foglalja el a struktúrában, ám a latin-amerikai indián helyzete már a hargitai pásztor jövő idejét is jelenti; az analógia révén az indiánság, az osztályon aluli, rezervátumban élő, depressziós állapotba süllyedt bennszülött őslakosság a tevőleges népirtás, majd a magárahagyatottság által a romániai magyarság jövőjének látomása helyett egy valóságos, valószínűsíthetően reális jövő alternatívájává válik. A költő földrajzi utazása jövőutazás, a ciklus (ill. a kötet még néhány) verseiben az indián—pásztor 'analógia' úgy hasonlat tehát, ahogyan egy paralell megtörténülő esemény lényegében csak időben mutat (némi) aszinkronitást, illetve, az elhanyagolható 'társadalmi díszletek' mások csupán.

A ciklus első verse az *Invokáció* — eposzi előhang, segélykérés. Zrínyi *Szigeti veszedelmé*nek fohásza szerint (is) Máriához, „nagyasszonyunkhoz" fordul — változatlan eposzi formula —, egy nagy, népet, népcsoportot érintő esemény megsegítésére kérve őt, és közbenjárásért folyamodik a költő dolgának elvégzéséért. A segélykérés ezúttal nem forma, s az invokáció értelme sem eposzi. Nem heroikus cselekedethez, ill. annak elmondásához kér segedelmet, végszükségben folyamodik a (keresztény) hagyomány szakrális királynőjéhez. Az *Invokáció* a régi magyar himnusz, a *Boldogasszony! Anyánk!* adaptált, huszadik századi változata, variációja. A gesztus és a gesztushelyzet azonosságán túl a közvetlen szinonimák által lesz félreérthetetlen az áthallás: „Nagyasszonyunk hazánk reménye / tekints a déli féltekére / bús nemzeted csekély pará-

nya / ítélve örök árvaságra / zokogva esd / mint a pusztában a zsidókat / hajdan az Úr vezéreld óvjad / segítsd a nyelvben bujdosókat" — „Boldogasszony! Anyánk! régi nagy pátronánk! / nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk! / Magyarországról, romlott hazánkról, / ne feledkezzél meg szegény magyarokról". A nagy ínség — a nyelvi üldözöttség, s a nyelv által az emberi faj üldözöttsége miatt folyamodik a „magyarok nagyasszonyához" — a *magyar* szó ebben a textusban természetesen nem hangozhat el (a *Reggeli rapszódiá*ban írja ironikusan a versmérték ürügyén: „a másik jelzőt említeni sem merem milyen nyolcasokkal"), helyettesítőként a *nemzet* és a *déli félteke* kerül a versbe, melyek együttesen jelzik (az indián—pásztor analógia alapján is) az otthoni rezervátum-állapotot. A költő magát vándorénekesnek nevezi, a régi magyar irodalmi hagyományra utal, s ebben az értelemben nyomatékos a kifejezés (nem az utazó, világot járóéban): igric, jokulátor, históriás énekmondó (ld. az utolsó ciklus verseinek általa megfogalmazott műfaját: históriás énekek), hírvivő, egyszemélyes 'tömegkommunikáció'. Az *Invokáció* a nemzeti kultúra hagyományainak műfajait, költői magatartásmodelljeit ötvözi finoman egymásba, a szorongattatottságból küldött segélykiáltás ezáltal emelkedik az egyetemes magyar történelem tragikus, tényleges vészhelyzeteinek paradigmatikus sorába, mutat a vers és a jelenség érvénye helyi értékén túl.

A latin-amerikai út a jövőbe tett utazás. Kányádi korábbi költői pályaszakaszának oly jellegzetes látomásversei jelen idejűvé válnak: a jövő nem látomás, nem fikció, hanem reális történelmi alternatíva az indiánok sorsszimbolikájában. A ciklus talán legjelentősebb verse, *A folyók közt* is a jövővel való szembesülés, találkozás. Kányádi egyes pályaszakaszaiban megjelennek a létről való tudás nagy összegző versei (amilyen az *El-elcsukló ének*, a *Fától fáig*, a *Fekete-piros*, a *Halottak napja Bécsben* címűek), a szerves önépítkezés egy-egy szintézist teremtő lezárásaként. Ebbe az összegző sorba tartozik *A folyók közt* is, de egészen kivételes és különleges helyet foglalva el.

A *Szürkület* kötetben (1978) jelent meg Kányádinak az avantgárd montázstechnikára épülő, múltat-jelent-jövőt, az egyest és a nemzet(töredék)et számba vételező nagyszabású verskompozíciója, a *Halottak napja Bécsben*, a huszadik századi egyetemes magyar irodalom egyik megkerülhetetlen remekműve, melyet közvetlenül Mozart Rekviemje hívott életre. *A folyók közt* ennek párverse, pontosabban: újraértelmezése, jövő idejű megfogalmazása. *A folyók közt*, melynek valódi súlya és értelme a *Halottak napja Bécsben* ismeretében tárulhat föl, hasonlíthatatlanabbul szegényesebb, puritánabb költői eszközeiben, egyetlen szólamra redukálódott jelzés a megtörténülő földi végítéletben. A két vers között hangsúlyosan jelölt az áthallás, a versindító helyzet, és a vers ívét meghatározó, vezető *Celanoi Tamás éneke* (a Rekviem 'szövegkönyve') révén.

A vers az alanyi költők jellegzetesen (József Attilától ismert) konkrét hely- és állapotmegjelölésével kezdődik. A bécsi Ágoston-rendiek temploma után itt a „délbarokk éjszakában" áll a költő, a természet templomában. Talán nem mellékes, hogy az Amazonas vidékét, ezt a buja, tropikus, ősállapotot idéző tájat a teremtés hatodik napjának is nevezik, itt még érezni lehet az isteni kéz beavatkozásának melegét. Ott a magány a bécsi út és a Rekviem hallgatásának pillanataiban időlegesen jelent meg, itt állandósult állapot: „mert a legárvább akinek / még halottai sincsenek" — „úgy állok itt e délbarokk / éjszakában mint akinek / már halottai sincsenek". A 'saját halottak', a temetők fontos motívumok Kányádi lírájában, a szülőföldhöz való tartozás folytonosságát jelentik. Itt már ezek sincsenek, s nem csupán a vers konkrét helyszíne (Latin-

Amerika) miatt, hanem a múlttól, a hagyománytól, a szülőföldtől való elszakítás jelképes értelme, a jövő idő megtörténte miatt sem. (A *Krónikás ének Jékely Zoltánnak — odaátra* versében is hiába keresi Jékely sírját Házsongárdon, de nem találhatja más, meghatározó szellemiségű erdélyi ősök emlékét sem.) Nem kérhet nyugalmat a halottaknak, mert nincsenek.

Ott a *dies irae*, a végítélet eljövetele, a bűnök nyilvánosságra kerülése bizonytalansággal terhes („csak a bíró késett eddig / bűn bűn alól új bűnt vedlik / s nem tudhatjuk vajon meddig // tartatunk ítélet nélkül / s mint bűnhődtünk azt is végül / nem róják-e vissza vétkül"), a mozarti Rekviemben a számadás félelemmel teli, a lélek szorongva járul az Úr elé —, itt a költő maga ajánlja föl a pillanatot a számadásra: „megítélsz-e majd istenem / kételkedőn is arra vágyom / hogy valaki ne földi szem / elébe kelljen állnom [...] itt volna most az alkalom / innen szinte egedbe látni / tőled volna jó hallanom / miként volt s lészen ezutáni / életem mert félő hogy holtan / észre sem veszed majd hogy voltam". A *Halottak napja Bécsben* rapszodikusan a nemzeti és magántörténelmet, hagyományt, mentséget, érveket fölsorakoztató gazdagságával szemben itt egyetlen aktus idéződik meg: a megmérettetés, az ítélet pillanatának igénye, a szemtől szembe történő vallomás, melyre végszükségében kényszerül. Közvetlenül szól a Teremtés Urához, de ebben a szólásban több a szelíd, csöndes, szomorú szemrehányás a méltatlanul súlyos bűnhődés miatt, illetve, mert az Úr kivonult, kiszorult a teremtés ügyeléséből a megmérettetés előtt, a „káin öklűek" elvégzik a testvérgyilkosságot, fölöslegessé teszik a „másvilági" pokol létét. Közvetlenül szól az Úrhoz, a *Rekviem*ben Jézus volt a közbenjáró, a *Halottak napjá*ban Mátyás királyt kérte szószólóul, itt nem engedheti meg a közvetítő átruházását, maga folyamodik az esetleges, bizonytalan kegyelemért. Alázatos folyamodvány önnön fizikai létéért, és a nyelv megmaradásáért („s nemcsak engem a nyelvet is / mely ezredévig áldva zengett / de ha vétkezett volna is / tekintse érdemét kegyelmed / ne rostálják ki mint a konkolyt / a szemenszedettek közül / adj rá reményt mint a lecsonkolt / testrész szemétre nem kerül"). A költő a közbenjáró, s az Agnus Dei hiábavalónak bizonyult megváltói kálváriája után övé a megtöretés, az áldozat bemutatása, átvállalása: „bélyegét az elkárhozóknak / süsd rám semmint a hódolat / igájában mint nyelve-volt / indián legyek hódolód."

A versnek két befejezése, megoldása íródott, egy latin-amerikai, s egy „itthoni változat", két különböző megoldása az ítélet utáni állapotnak. Az örök nyugodalom a latin-amerikai változatban jelenik meg, megbékélés a halállal, s a „bűntelenségű elem"-kénti örökléttel. Az itthoni: leveretés, hittelenség, keserűség — békétlenségben kimerevített tagadás.

Versszociográfiák — Vannak vidékek

A ciklus valamennyi verse e szavakkal kezdődik: *„vannak vidékek"*, a versek pedig élesen különböző, egyszerre tárgyszerűen objektív, és vallomásosan szubjektív megközelítésben beszélnek a hétköznapokról, a rezervátumlétről. A műfaj, amit magam versszociográfiának nevezek, valószínűsíthetően a zsánerkép adaptált, korszerűsített változata. E versek egyszerre epikusak és líraiak, egyként fontos a tárgyi igazság, hitelesség, és a költő tárgyához fűződő, vallott viszonya. A tárgyi hitelesség itt szociológiai pontosságot, egzaktságot fed, s e tényeket vallottan lírai szubjektív módon értelmezi. A szociológiai tartam — az erdélyi magyarság léthelyzete, létlehetősége. Az epikus leírás lehető-

séget ad arra, hogy kvázi nem költői módon beszélhessen a „nemzet csekély arányá"-ról, egzakt ismereteket adjon, tényekkel is igazolja a költő más, lírai, szubjektív meglátásait. A cikluskezdő *Vannak vidékek* (melyet az 1978-as *Szürkület* kötetből emelt át) kis remeklése szimbolikus értelmezésénél fogva írja le a létállapotot. A köznyelvi élőbeszéd poétikátlanságával jelenítődik meg a paraszti életforma szakrális magatartása: „ahol / a fölösleges / kutya- s macskakölyköket / vízbe ölik vagy elevenen eltemetik" / de mielőtt még a szemük / kinyílt volna // de mielőtt még a szemük / kinyílt volna" — a „vannak vidékek" ironikus helyzetmegjelölés, ugyanis ez a szakrális magatartás mindenhol igaz, az íratlan törvény szerint a fölöslegessé vált állatokat csak nyolcnapos korukig szabad lelkiismereti teher, a gyilkosság bűnének terhe nélkül elpusztítani, aki ez idő után teszi meg, szakrális bűntettet követ el. A feltétel megismétlése azonban átvezet az emberi társadalomba, szimbolikusan, nem oldja föl a képet, ahol látó, fölöslegesnek ítélt, nyitott szemű embereket ítélnek pusztításra. A szimbólum föl nem oldása, de félreérthetetlenné tétele nyomatékosítja a brutalitást: az ember állati számba vételét, személytelenségét, számszerűleg meghatározott optimális jelenlétét, az irtózatot.

A „vannak vidékek" kifejezés elidegenítő hatású — az ún. Európa felé. Mesélői fordulat, a nem egészen hihető, a fantasztikum, egzotikum bevezetése. A *„vannak vidékek"* szociológiai háttere a huszadik századi Európa szemhatárából tekintve valóban egzotikus, fantasztikus, *szinte* hihetetlen — s ezért tán el sem hiszi. A költő dacosan fordul el ettől a szemhatártól, bensőséges szeretettel, melegséggel vallja *ide*tartozását, azonosságát ezzel a csámpássággal, fájdalommal, kínnal: „vannak vidékek viselem / akár a bőrt a testemen / meggyötörten is gyönyörű / tájak ahol a keserű / számban édessé ízesül / vannak vidékek legbelül" (*Előhang* — a cím itt is régies, ezúttal tizenkilencedik századi műfajt idéz, ahonnan a zsánerkép — Petőfi-örökség — eredeztethető, ahonnan Arany Toldijának Előhangja emelkedik emlékeztetőül).

A ciklus talán legfontosabb, megrendítő verse az *Éjfél utáni nyelv* és a *Metszet*. Az *Éjfél utáni nyelv* a dinamikusabb helyzetdalra emlékeztet indításában, mely a jövendő (jellegzetesen kányádis) látomásáig ível. A vershelyzet, a várótermi éjszaka leírása *Dsida Jenő*, *Nagycsütörtök*jét már idézi („Nem volt csatlakozás. Hat óra késést / jeleztek és a fullatag sötétben / hat órát üldögéltem a kocsárdi / váróteremben, nagycsütörtökön. / Testem törött volt és nehéz a lelkem [...] Az ablakon túl mozdonyok zörögtek, / a sűrű füst, mint roppant denevérszárny, / legyintett arcul. Tompa borzalom / fogott el, mély állati félelem."), mely a vers egy későbbi szakaszában, a látomás idején hangsúlyos idézésben is megjelenik („Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak..."). Az *Éjfél utáni nyelv* váróterme — köztér, az illegális nyelv, s használója, az illegális (a fölösleges) ember éjfél után, kvázi törvényen kívüli időben való megtűrt létfeltétele. A pályaudvari kép taszító, nyomasztó zsúfoltságot, szegénységet, nyomort, lomposságot mutat, törődött testeket és meggyötört, nehéz lelkeket: „szitkok jajgatás röpköd és / arany- és kivertfogú röhögés / felkúszik a falon a mennyezetre hág / elnyomja a kinti tolató-zakotát". Objektív, illúziótlan a látvány, reménytelenül szomorú: a költő *népe*. Ugyanakkor képileg, lélektanilag egzakt a leírás, az éjszakai, kivilágítatlan erdélyi pályaudvarok zsúfoltsága ez: homályos kontúrok a „fullatag sötétben", reflexió-mozaikok. A jövő látomása ebből az objektív helyzetből indukálódik, s illúzió nélkül nem lehet lényegileg más. A jövő haláltáncos látomást mutat, az önfegyelem föladását, a nemzet lelki, morális elzüllését, az apokalip-

szist: „se péter se máté csak jános van jelen". A költő látomását váratlan akció szakítja félbe a végső konklúzió kimondása előtt: csecsemősírás, az eleven vitalitás, az egészséges reflexió, mely mitologikusan „az éjfél utáni nyelv bozontos busa és nagyétvágyú krisztusává" lép elő. A bozontos, busa, nagyétvágyú jelzők brutálisan profánok a finom csecsemősírásra, azonban a romlásba, piszokba, depresszióba süllyedt környezetéből csak *ez* a profán, eruptív energia válhat rendíthetetlenné, 'életképessé'.

A *Metszet* egyetlen pillanattá kimerevített életkép. A kimerevítésnek drámai a funkciója: a „gyönyörű tájak" „sanyarú sorsú" emberei ugyanazt a néma, szoborszerűen moccanatlan tartást veszik magukra, mely a rezervátum indiánjai arcáról, testéről ismerős. Az életképben megrajzolt, mozaikképekből összeállt portrék tényszerűen hitelesek, s nem kevésbé teljes sorsmodellek derülnek ki, mint *Illyés*nek a *Puszták népé*ből klasszikussá lett cselédportréjából: „vannak vidékek gyönyörű / tájak ahol csak keserű / lapi tenyészget" — a természeti gazdagság és a társadalmi szegénység kiáltó ellentéte, az „emberek szomorú / szemében alig pislogó / mindegyre el-ellobbanó / fakó reménység révedez / hogy egyszer mégis vége lesz / fekete kendők kalapok / pergamen arcok alattuk / s mint a kezek a térdeken / ülnek maguk is félszegen / a velük rozzant egy-rokon / megszuvasodott padokon". A terméketlenség, a nélkülözésre kényszerítés, s a már-már lemondó remény a változásokra. Fekete kendős, kalapos emberekről, öregekről ír, a szenvedéstől, gyötrődéstől elvékonyult arcbőrről, az arc fehér pergamen, melyen nincs gyűrődés, árulkodó ránc, kifejezéstelen, az érzés rejtve van. Kezüket térdükre helyezik, ez a kéz megmutatható, munkában cserzett kéz, a térdre tett kéz nem titkol, takar semmit, ám itt félszegségből kerül a kéz a térdre, mint ahogy ülnek is, bizonytalanságban, kiszolgáltatottságban, bármikor fölállásra, igazolásra készen. Magukra maradt öregek, egyetlen rokonuk a megszuvasodott pad, létük tétovaságából csak a halál bizonyossága az övék. Atomizált, magukba süllyedő egyetlen világok, sem a körülöttük levő világhoz nincs közük, egymáshoz is csak a temetés idején lehet, amíg a másikat kísérik, hogy majd őket is elkísérjék.

A bárányka és a ló mítosza

A kötet utolsó ciklusából három jellegzetes verset emelek ki. A *Vae victis*-t és a *Visszafojtott szavak a Házsongárdban* verseket, melyeket összetartozónak érzek, és a *Sörény és koponyát*. Kányádi újabb korszakának (a *Szürkület*, 1978 kötettől) egy vonulatában különösen jellemző az összetett időszemlélet, mely a magán és történelmi, a mitikus és a tapasztalati szinteket összegzi, s mely gyakorta a textus szintetikus összetettségében is megjelenik, oly módon, hogy verseiben újraértelmezi, újraintegrálja korábbi motívumait, illetve tágabb, rokon hagyományokkal rétegzi. Az előbbire a *Sörény és koponya* példa, az utóbbi módra a bárányka motívumot idéző két másik vers. A versek értelme — ahogyan *A folyón át* a *Halottak napja Bécsben* megidézésével, együttolvasásával — a rezonáló motívumokkal, vendégszövegekkel együtt teljes. A szerves, tudatos építkezés eredményeként válik a román népballada báránykájának sorsa az újfasizmus időszakában gyilkost kiáltó költő archetipikus sorsmodelljévé, a ló pedig saját költői múltjából a személyes létezés mítoszi szimbólumává.

A *Vae victis*, alcíme: *Változatok Baconsky-témára* Anatol Baconsky (1925—1977), a rokon szellemiségű román költő azonos című versét idézi, gon-

dolati ívét gördíti tovább. A Baconsky-vers, melyet Kányádi (a költő válogatott verseit fordította) munkásságából a legfontosabbnak tart, a mítosztalan legyilkolást, a totális fizikai, erkölcsi vereséget szembesíti a legyőzöttek, az áldozatok illuzórikus mártírképzetével, a hősi halállal, a látványos, ceremóniás, hírt vivő erkölcsi megmaradással, továbbéléssel. Baconsky versében a hősi halál képzete a *Bárányka* című román népballada kulcsmotívumainak versbe szövésével jelenik meg, egy nemzeti illúziót megsemmisítve. (A *Bárányka* népballada körülbelül olyasféle súlyú a román folklórban, nemzeti hagyományban, mint nálunk a *Kőműves Kelemen* balladája — alapvetés.) Kányádi a maga *Vae victis*-ében a Baconsky-féle paradigmát követi, az illúziótlan, hősietlen leveretést, megöletést, s szintén a román népballada kulcsmotívumait használja. Válaszvers, költők vetélkedése, játéka, s ha nem volna annyira véresen komoly, egyszerűen szeretetteljes baráti gesztusnak ítélhetnénk.

A ballada azonban Kányádi lírájában, egy korábbi, fontos versében már megjelent, az 1967-es *Könyvek s kolompok közöttiben*, amit a „legrománabb" költőnek, Ioan Alexandrunak ajánlott, akinek szintén fordította a verseit. Ott a ballada még Ioan Alexandrué volt, az ő román kultúrája, múltja, hagyománya, mely előtt a magyar költő megilletődötten tisztelgett. Itt közös kinccsé, közös jelrendszerré, közös nyelvvé válik, olyannyira, hogy Kányádi is a magáénak érzi, *anyanyelvi szinten* szövi versébe a román nemzeti és egyetemes értéket. Az azonos nyelv megtalálásának gesztusa a nemzetek sorsazonosságban való egymásra találásának lehetősége, szükségszerűsége, kényszere, szimbolikus aktus.

A *Vae victis* jellegzetesen kányádis látomásos vers a költői sorsról, magatartásról, lehetőségről. S ugyanakkor jellegzetesen *magyar* is. A költő versbeni szinonimája, helyettesítője a prédikátor kifejezés, akinek szavai példabeszédek. A mitológiai érvényű, népét terelő, tanító, igével intő szakrális magatartás a jelenben durván profanizálódik. Gyávaság, egyéni haszonlesés, hallgatásra kényszerítés („egyre több a mogyoró- s nyírfa- / vesszőket hántolgató jákob / észjárású élelmes el / s lehallgatott a prédikátor") által hiteltelenítődik, „intelme röhögésbe fullad". Holott az intelem valóságos létveszélyt kiáltott, mely a következő sortól, a *Bárányka* megidézése által rezonálódik: „botot emelni készülnek a társak / tarisznyák mélyén rejtőznek a / hangjukat-vesztett furulyák / sír a bárányka vérét venni / diadalmas kések fenődnek". A költő a ballada táltos báránykája *is*, aki tudja a gyilkosok közeledését, s a veszélyt jelzi a pásztornak. A balladából tudjuk, hogy a pásztort azok a társai készülnek megölni „több-szebb juháért, / göndör kosáért, / kezes lováért, / komondoráért" (Illyés ford.), akikkel eddig együtt legeltetett. A „hangjukat-vesztett furulyák" gondolata viszont már a Baconskyé, a „képzelt szertartás" illúziójának megsemmisülése: „sötétben bolyong az emlékezet, / elrothadnak a furulyák — szél / se fog zenélni / soha sírotokon!" A ballada szerint a pásztor, közelgő haláláról értesülve, végrendeletét a báránykára bízza, mondja el meggyilkolását a világnak, s tapintatosan közölje az *édes anyókával* is — Kányádinál a táltosnak, tudósnak, költőnek is vérét veszik, a bűn elkövetése, a história az eléneklés által nem tudódhat ki, az ölésről emlék sem marad.

A *Visszafojtott szavak a Házsongárdban*, Kacsó Sándor sírjánál elimádkozott nekrológ szövegén is a *Bárányka* motívumai szövődnek át, a *prédikátor* elvesztésén érzett hiány fájdalma ezáltal emelkedik egyetemes és szakrális érvényűvé. A *Vae victis*ben az élet kioltása még látomás volt, itt jelen és múlt idejű.

A vers első része zsoltáros szavakkal a sírversek szokásos fordulatát követi, a halott az elmúlás örök törvényére emlékezteti a búcsúztatókat; majd nagyságáról, érdeméről szól, s a hiányról, melyet halálával az emberek között hagyott. A „Se imádság / se ének / feketét vett igékből / halotti beszédek / mormolunk rebegünk mi lesz velünk" versindítás már jelzi, hogy nem egyszerű halottat búcsúztat a költő, Kacsó Sándorral egy népcsoport vesztette el megmaradási lehetőségét, esélyét, halálakor ezért valóban nem rétori fordulatként „siratjuk magunk": „Ő volt a tisztesség fehér zászlaja / alatt a vezér / igéi ama tarpai esze tamás talpas / kurucai". A vers második szakaszában finom átvezetéssel a *Bárányka* motívumaival jelenik meg a jelen kozmikus számkivetettsége, az ítélet utáni katasztrófa: „A ki nem üvölthető félszek idején nekünk / nyomot vérzett" —, halálra sebzetten, hangjától megfosztottan, krisztusi vérhullatással, a vérré vált igével mutatja az utat. Ugyanakkor a vérhullatás már leheletnyi áthajlás a balladába is, ahol a megölt pásztor juhai „vércsöppet sirdogálva" siratják. A „mindenség süket a harangok / lenyelték nyelvüket / csupán a bárány rázza az akol sötétjében / csengőjét valahol" —, a bűntett elkövetése, megtörténte utáni időről van szó, nyomatékul itt vált át az igeragozás múltból jelen idejűvé, a ballada mitikus báránykája akolba záratott, nem tudja a pásztor végrendeletét sem beteljesíteni. A pásztor megöletett, a nyáját elrabolták, tanú, históriás énekmondó nincsen. A vers e rövid része különösen sokrétű, a balladamotívumok és az enjambement-ok által sokirányú jelentésvektorokból összegződik, megengedve távolabbi és többféle asszociációt, értelmezést, de nem kizárólagossá téve egyiket vagy másikat. Kacsó Sándor, a nyomot vérző vezér egyszerre az Esze Tamás-i érvényű szabadságharcos, s sejthetően ő a gyilkost kiáltó bárányka, akinek hangját vették, s ezért vérével jelez a pásztornak. A komplex szimbólumrendszer a vers további részében is megtartja rendkívül eruptív kifejezőkészségét: „csupán a bárányka rázza az akol sötétjében / csengőjét valahol / a gyermekkor gyönyörű kék / egén pillog föl milliom gyertyafény / s egy-két a nyárból megmaradt tücsök cirpeg az öles hó alatt. / Se tárogató se harsona / föl nem riasztja álmából soha". Az egyszerű kifejezések rendkívül sűrű szövésű, súlyos nemzeti(ségi) tragédiát hordoznak magukban, éppen a ballada funkcionálisan megidézett szimbólumai révén. A balladában a pásztor halála utáni sorsáról így rendelkezik a báránykának: „Még csak egyet kérj: / legyen fejemnél / furulya, makkfa, / oly lágy a hangja, / furulya, csontból, / olyan búsan szól, / furulya, bodza, / szól tűzlobogva! / Ha majd fölkél a szél, / ha majd síromhoz ér, / juhom mind összeáll, / vércsöppet sírdogál, / meggyászol majd a nyáj. / Én gyilkosimról / pedig ne is szólj: / mondjad el fönnen, / esküdni mentem, / világszép mátkám / tündérkirálylány; / hogy összeadtak, / lehullt egy csillag, / a vőfélyem volt / a nap meg a hold, / volt a násznépem / fenyőfa szépen, / nagy hegyek papjaim, / s a muzsikásaim / ezer madárka, / s csillag a fáklya!". A *Visszafojtott szavak*...-ban az áldozatok temetési szertartása mitikus múlttá, a gyerekkor emlékévé vált. Akkor még az ég — a halottak napi gyertyákat magukba fogadó — csillagai (a fáklyák), a föld tücsökjei (a muzsikások), a kozmikus, egyetemes mindenség gyászolta meg az erőszak áldozatait, az akkori nyarat a mostani tél (vö. Vörösmarty Előszavával) hava, a teljes leveretés, a bűn elhallgatása borítja be. Oly jeltelenül és emléktelenül történik meg a pusztítás, a gyilkosság, hogy a végítélet harsonájára sem ébredhetnek a holtak — a föltámadásra(?), az utolsó ítéletre(?) —, az utókor megmérettetésére. A vers befejező részében — ez után a múltat, jelent, jövőt, a nemzet sorsát, lehetőségét számba

vevő szorongattatott panoráma után — visszatér a költő Kacsó sírjához, s érte és a túlélőkért egy Miatyánk elmondását ajánl. A ballada hagyományának vállalása, átlényegítése, a vele való szembesülés így válik *anyanyelvűvé*, egy népcsoport létlehetőségének egyetemesen érvényes, mitologikus kifejezőjévé, új hagyományává.

A kötet (a *Visszafojtott szavak a Házsongárdban*t követő) záróverse, a *Sörény és koponya* Kányádi (újabban megszaporodó) nagy, összegző verseinek látomásos sorába tartozik. Nem terjedelménél fogva, mint (újfent) összetett, sokrétű szimbólumrendszere révén különösen jelentős. Ez is leszámolás egy *„képzelt szertartással"* (Baconsky), az egyéni létezés értelmének mítoszával.

A vers epikusan konkrét: egy ló karambol következtében elpusztul, az út szélén hagyott tetemét a sörény és koponya, illetve a csontok kivételével a dögevők eltakarítják, a látványban a költő önnön sorsára, halálára vél ismerni. Az időmegjelölés konkrétan pontos és szimbolikus: a harmadnap alkonyatán látja meg a tetemet. A harmadnap a keresztény hagyomány szerint Jézus föltámadásának napja, de a *harmadnapon* versindító kifejezés megidézi Pilinszky versét is, együttesen pedig az erőszakos halált (a megváltó megfeszítését és a zsidóság lemészárlását), ezért valószínűsíthetően a ló karambolnak álcázott gyilkosság áldozata lett. A harmadnap mindenütt másutt az erőszak, a halál legyőzésének, a föltámadásnak a napja — itt a jeltelenséggé, emléktelenséggé válás brutalitásaként jelenik meg. A vereség totális, az embernek nemcsak testét, de a létéről való tudást, emlékét, hagyományát is megsemmisítik, visszamenőlegesen is nemlétezővé deklarálják. Nemcsak föltámadás nincs, de meghalás se. Ahogy *Baconsky* írja a *Vae victis*ben: „Magatokra s harc nélkül ölnek le az erdőben, / senki sem üli meg menyegzőtök, / csillag se hullt, fáklya se gyúlt, / sötétben bolyong az emlékezet, / elrothadnak a furulyák — szél / se fog zenélni / soha sírotokon!". A *Sörény és koponyá*ban ez a feltétel történik meg, a tanúk nélkül, alattomban elkövetett ölés — nem tudni, szándékolt-e az áthallás — az erdőben. Erőszakos halál, bűntett áldozata a ló, ezt mutatják a „zabálás sürgette anyagcsere-nyomok", a *holttest* eltüntetésének — „szocialista" társadalmakból általánosan ismert, emlékezetes — mechanizmusa, s a megfélemlített, néma tanúk, a kortársak gyalázata: „s a csönd a tehetetlen lombok szégyene / miért itt kellett megtörténnie".

Elpusztíttatik nyom nélkül *a ló, aki* Kányádi költészetének egyik meghatározó kulcsszimbóluma: a korlátokat nem ismerő szabadságé, az el nem érhető álmok, vágyak sorsvezérlő rendező elvéé. Emlékezetes versekből lép élő a *Sörény és koponyá*ba a ló, Kányádi költészetének magánmitológiájából. A *Függőleges lovak*ból (1967), a *Lovak a porondon*ból (1965), a cirkuszi parádévá kényszerítettek fájdalmából. Az *Elszabadult, fut a lovam*ból (1958), s még inkább a *Fától fáig*ból (1968), a lovait az alkonyi erdőben kereső kisfiú helyzetéből. Ami a *Fától fáig*ban a gyermek félelemtől szorongó látomása („Száraz ágon csüng a csengő / lovad farkas tépte széjjel"), az itt fenyegetően, valóságosan megtörténhető alternatíva: „mint akire önnön halála alkonyul / úgy állok oly vigasztalanul / s a dögre settenkedő farkasok / szájuk szélét nyalva lesik hogy zokogok".

KRAUSZ TIVADAR

„Csinálj magadnak bárkát"

Mivelhogy a föld erőszakoskodással telt meg, az értékeinket a legmagasabb hegyeknél is magasabbra kell emelni, hogy el ne boríttassanak az árral. Erre a mentésre vállalkozott Pomogáts Béla. Noénak lenni kegyelmi állapot. Magyar Noénak lenni különösen kegyetlen kegyelem. Nem akármit kell *megúsznia*...

Mi vitetett be a bárkába? Minden lényeges? Ellenőrizzük. A „mindent". Az irodalom, az értelmiség, a nemzet, a Kárpát-medence, s Európa sorskérdéseit korszakos pillanatban megfogalmazni = jövőt írni. Emlékezve, átérezve, tárgyilagosan, tisztázva, alaposan, módszeresen, arányérzékenyen, célirányosan. Az egyes írásokban, s a kötet szerkezeti egészét tekintve is. Igenek és nemek, igazságos vagy igazságtalan ítéletek nélkül. Megmenteni a nélkülözhetetlent. A minőséget. Érteni lélekhez, világhoz, történelemhez, politikához, Európához, magyarsághoz, a „szakmához". Népihez, urbánushoz, avantgárdhoz, itthonihoz, külhonihoz. Ismertetéssel nem helyettesíthetőn. Kötelező olvasmányként. E munkával való találkozásomról csupán felelősségen túli felelőtlenséggel, túlterhelten, túlszabadon írhatok.

— — — — — — — — —

Bevezetőm után a szükséges „Bevezetés". Megtudjuk, az értelmiség, mint *Noé bárkája* Németh László-i gondolat. Aki őt követi, annak valóban *mindenhez értenie* kell, mert a tényleges hatalommal bírók, a pártkatonák, a funkcik, a menedzserek, a „szakértők" hozzáértése egyelőre csak korbácsolta a hullámokat. Az időnk pedig minden előzetes elképzelést meghaladva gyorsul. Várni, bízni, függni nem lehet többé. Ezért mutat rá szerzőnk a „Korszakhatáron" ciklus első darabjában, az „Egy korszak végén"-ben arra a végzetesség jegyeit mutató, nagy valószínűséggel szándékos félreértésre, miszerint külön „politizáló", s külön „értékteremtő" irodalom létezne.

— — — Mosolyra fakadunk, mikor egy párthatározat idézése rábizonyítja a tudományos materializmusra az idealizmust. „Bebizonyosodott, hogy ahol a párt *eszméi* (kiemelés: K. T.) háttérbe szorulnak, ott a szocializmus ügye kerül veszélybe." Milyen igaz, és bármilyen valódi értékkel behelyettesíthető tétel. Ugyane párthatározat alább folytatja az önárulkodó butaságát. „A nemzeti sajátságok; a »nemzeti út« egyoldalú hangsúlyozása lényegében a proletár internacionalizmus elvetését jelentette. Logikus folytatása volt ez a magyar revizionisták antimarxista nézetének az »egységes magyar nemzeti kultúráról«." A hazaárulók természetesen kirekesztik magukat az egységes magyar nemzeti kultúrából, mert demagógiájukkal az egész nemzetet rekesztenék ki a saját hazájából. *Komonistázásból* itt és egy darabig ennyi. — — — A „Felelősségünk hazánk szellemi jövőjéért" nyitánya: „Történelmünket vad szakadékok tagolják, nem minden ok nélkül érez zavart, sőt félelmet az, aki ezeknek a szakadékoknak mélyére néz." Pomogáts ritkán ragadtatja el így magát. Fogalmi gondolkodását elvétve színezik ilyen érzékletes képek. A fájdalom hangja érzelmi befogadást igényel. Eme ízeinkben izzó érzés megléte, illetve hiánya a magyarságpróba. Azé a gyerek, aki nem engedi „igazságosan" feldarabolni.

Pomogáts Béla Noé bárkája c. könyvéről *(Széphalom, 1991.)*

A szívnek ez a valódi igazsága okos, szelíd tapintattal fogalmazva: „Ne a nemzeti elv szabja meg az értékeket, hanem a felismert és vállalt nemzeti értékekre alapozva szülessen újjá a nemzeti identitás." Így legyen. Mindenütt. A romantikus „kultúrnemzeteknél" így van. A felvilágosult „államnemzeteknél" nincs így. A kettő, mármint „kultúr-" meg „állam-", rendszerint egy. Az álmodozó jobbik ént elhallgattatja a haszonelvű másik. A kínált feloldás: „kiengesztelődés és együttműködés." Kicsit papos. Az áldozat megbocsát, a bűnös közben dühöngve takarítja el a tanúkat, terhelő bizonyítékokat, hullákat. Közben tolvajt, rablót, gyilkost kiált. Mire kijön a pártatlan rendőrség, és elhurcolja, megbünteti a félholt áldozatot. Trianon és megismételt Trianon. „A magyar kisebbségek önrendelkezése minden valószínűség szerint csak Kelet-Közép-Európa szellemi és politikai egységének helyreállításával oldható meg." Az egység helyreállításának szép példáját napjainkban a szerbek fegyverei, s a románok Moldáviára irányuló, rövidesen teljesülő követelései mutatják. A kisebbségek önrendelkezése célzott pénzösszegek ellenőrzött felhasználásával, vagyis gazdasági nyomással lenne megoldható, de mikor volt az adósrabszolgának egyetlen garasnyi érve is, ami őt kiváltotta volna?! „A nagyhatalmak felelőssége" — ők osztják a zsugát; osztanak, szoroznak és uralkodnak. Nem képesek arra a magasabb matematikai műveletre, aminek segedelmével kiszámíthatnák, mennyit lenne érdemes befektetni — célzottan és ellenőrizetten —, hogy megelégüljenek végre az egyre éhesebben acsarkodók, no nem a sírók szép könnyes szemeitől elérzékenyülve, hanem a még nagyobb, hosszú távú haszonért. Mert mi lenne a legfejhetőbb tehénke, ha nem a békésen egyesülő Kelet-Közép-Európa? „Szerepünk és küldetésünk Európában? Ezek a múltban sem voltak üres szavak. Most, lehet, azt jelentik, hogy nekünk kell *megálmodni* (kiemelés: K. T.), megtervezni és megépíteni a régió szellemi egységéhez vezető utat." Küldetésünk, az, hogy megértessük a hatalmakkal, ezen régió szellemi egységéhez vezető egyetlen út az, ha elégtételt adnak népünknek, mert egyedül mi, az egyre garantáltabban jobbik énünkre hallgatók tudnánk biztosítani ennek az „álomnak" a megvalósulását. Azonban az erőből politizálók a kisebb, de azonnali hasznot hajszolják, így hát szép álmokat, „keresztény szolidaritás". Az egyház, a valódi ugyanúgy egyre láthatatlanabb, ahogyan egyre virtuálisabb a hazánk. A keresztény és szabadelvű Európának katasztrofális működése maga a látható történelem, a látható politika. Világháborúk, szörnyű békék, atombomba, népirtások, ökológiai agónia; tűz, vas, vér, könnyek. Ez elegendő a jogos bizalmatlansághoz. Hogy „a fejlett nyugati civilizáció és kultúra valóságos értékei jussanak el hozzánk", nem elégséges a szenny befogadására hajlamosak „meggyőzése"; a direkt moralizálás a meggyőzendőkből ellenhatást vált ki, édesíti a mérgeket. Az jut hozzánk, amit ide vágyunk, ide hívunk, de még inkább, amit ide juttatnak. A kölcsönhatások gerjedésének törvénye. „Flusztrált állapot", „mentális zavarok", „a családi élet általánosan tapasztalható válsága", „a meredeken lefelé haladó népszaporulat", „tömeges abortusz", „példa nélkül álló öngyilkossági hullám", s ami kimaradt a felsorolásból: alkoholizmus, narkománia, mind, mind-mind európai válságtünetek. Ezekben elsők vagyunk? Abban vagyunk elsők, ami Európa járuléka. — — — Írónk „országos" gondjaink közé sorolja a túlpolitizáltságot, politikai gyűlölködést, karrierizmust, korrupciót. A „szakértő" pártbürokraták kritikáját következőleg adja: „A politika nem csupán a társadalom, az állam vezetésére, a hatalom megszerzésére és megtartására irányuló tevékenység." — — — A „Nyugati magyar irodalom hazai szemmel" megbízható, kimerítő ismertetése

a témának. — — — A második fejezet: „Közép-európai láthatár". A „Nosztalgia és/vagy feladat" címével is jelzi, vigyázzunk az illúziókkal. Keserű pirula az első mondat: „Közép-Európa ma nem létezik..." Léteznek tehát gazdag nyugati államok, és keletebbre szegény, kint rekedt álmok. Európa kulturális fogalom. Nem fedi a földrajzi Európát. Az angolok, németek, spanyolok, franciák sikeres kisebbségirtás után — „a francia állam, a 18. század elején még lakosságának felében nem franciául beszélő etnikai csoportokból állt (bretonokból, occitánokból, provanszálokból) — értetlenkedve, bosszankodva tekintenek ránk, a „Kisebbségek Európájára"; ez már a következő gondolatkör. „Az európai államhatárok sok esetben nem esnek egybe az etnikumok és kultúrák határaival... a konfliktusokat is a nemzetek és kultúrák kontinentális szolidaritásának kell megoldania." Vagyis annak, ami nincs. A liberális humanizmus szokásos, indokolatlan optimizmusa. „A nyugat-európai fejlődést, ahogy a politológiai irodalom általánosságban hangsúlyozza, az önkormányzatokra épülő „civil társadalom" kialakulása és megerősödése alapozta meg, ezzel szemben..." — esszéistánk mondatát tőle eltérően fejezem be — ... az autonómiák kiteljesítéséért küzdő csoportokat, radikálisokat, zöldeket, anarchistákat, anarcho-punkokat stb. nyugaton is gumibotozza a rendőrség. Szinte említenem se kellene az írek, baszkok reménytelen, de ennek ellenére szakadatlan harcát. A nyugat-európai fejlődést nem a „civil társadalom", hanem a *kapitál* alapozta meg. „... az erdélyi népek és kultúrák egyetértésének, együttműködésének záloga a közös európai örökség és felelősség vállalása lehet." Ez az a jóhiszemű „kisebbségi humanizmus", mellyel a birtokon belüli többség cinikusan él visszza. Remek szövegrészletet használ Pomogáts Kuncz Aladártól: „Előbb össze kell törni a műegységnek a lehető legkisebb darabokra, hogy egy új és összegző szellemi áramlat megcsinálja belőlük a valódi egységet." Az összetört Magyarország kész a kompromisszumokra, melyeket akkor tudunk majd megkötni, ha azok is összetörnek, akik összetörtek minket. Hosszas, kényszeredett mosolygás fogja megelőzni az első valódi, barátságos mosolyt. — — —

A „Régiók Európája" cím alatt a regionalizmus elméletét, történetét és lehetséges jövőjét kapjuk. Ez a nézet is a kényszerből igyekszik szabadságot csiholni. „Végül is: a Kárpát-medence, mi több, Közép-Európa és egész Európa ilyen kulturális régiókból épül fel..." Van, ki örül neki, van, ki nem, van, aki beletörődik, van aki nem. „... a szellemnek és a hagyományosnak a színes és gazdag mozaikjából alkotni meg a Régiók Európáját" defenzív gondolkodással nem lehet. Aki az offenzív gondolkodást pártolja, örömmel olvashatja az „Irodalmunk egysége" c. esszét. — — — A legelhanyagoltabb régiók egyike, nyílt seb, melyen keresztül egész Európa kivérezhet, Erdély. A kötet centrumában a neki szentelt háromtételes „Erdélyi magyarság" c. fejezet áll. A „Psalmus Hungaricus" elismétli, összefogja a fontos tényeket. „... a gyulafehérvári román Nemzeti Gyűlés többségi szavazással — tehát nem egyhangúan..." döntött, de sem ez, sem az „1916-os londoni titkos megállapodás" nem lett volna elegendő Erdély elrablásához, ha a bolsevik Tanácsköztársaság nem uszít minden korabeli hatalmat véglegesen Magyarország ellen. „Romániában tekintélyes erőt képviseltek a magyar gazdasági... intézmények..., így a gazdálkodókat egyesítő Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Bankszindikátus..." A Román Királyság magyarsága ezért nem volt oly végletesen kiszolgáltatott, mint a kommunista és posztkommunista *modern nyomorban*. „Addig is mindent meg kell tennünk azért, hogy legalábbis a frissen ütött sebek orvoslást kapjanak, s az a „Psalmus Hungaricus", amely most Erdélyben oly fájdalma-

san zeng fel, legalább testvéri együttérzéssel találkozzék itt Magyarországon és szerte a nagyvilágban." Tegyük hozzá: Magyarország a mégoly csekély gazdasági erejét, karöltve a nyugati magyarság tőkeerős rétegével, vesse be, mert ez az „együttérzés" leghathatósabb formája. — — — „Egy visszatérő gondolat" a transzilvanizmus. „Kőváry László ugyancsak a liberális eszmék általános hatásában jelölte meg az erdélyi társadalomnak a magyarországitól eltérő jellegét." A '18-ban hatalomhoz jutott, az erdélyitől *eltérő jellegű* pesti liberalizmus elárulta Erdélyt; lemondott a haza jogos önvédelméről, és előkészítette a terepet a magyarság sorsát megpecsételő kunbéláknak, a soha meg nem bocsátható bolsevik rémuralomnak. — — — „Sorra léptek fel azok az irodalmi mozgalmak — az ír, a skót, a wales-i, a flamand, a katalán, a provanszál, a baszk, a breton mozgalom —, amelyek már szinte elfeledett nemzetiségi, illetve regionális kultúrák újólagos kifejlődését szorgalmazták." Nagy intés ez; a magyarok jámbor defenzívájának olyan vége is lehet, amit teljes asszimilációnak nevezhetünk; majd századok múlva akad néhány erdélyi román, akinek eszébe jut, ősei székelyek voltak. Román nyelven írott, szép, szabadelvű művek fogják dicsőíteni az erdélyi regionalizmus, a transzilvanizmus egykori bajnokait, a székelyeket. A székely transzilvanizmus mai román partnerek nélkül mit se ér. A „szükségből csinált erény" önámító voltára rá kell ébredni; a „hídszerep" hídján egyirányú a forgalom. „A kisebbségi irodalmakban alakul az elkövetkezendő Európa lelke — hirdette Kuncz Aladár. — Amíg mindenütt másutt a hatalmi pozícióért folyik a harc, s a gondolatnak szárnya a földi tusákban megtörik, addig mi a szemünket csak az eszmék világára függeszthetjük." Csak aztán nehogy test nélküli lelkekként bolyongjunk az egykor hazánknak ismert tájak éjszakájában. Ennyi óvatos bölcsesség után, az „Erdély jelene és jövője" tanulmányban váratlan, bátor kérdésbe botlunk: „Lehetséges-e újratárgyalni Trianont?" Érkezik is rá a borúlátó válasz: „Erre a kérdésre, ha az »újratárgyaláson« valamiféle szerződéses területi rendezést értünk, minden bizonnyal elutasító választ kapunk." Pedig van történelmi precedens arra, hogy offenzív gondolkodású és magatartású nemzet közel 2000 év után szerezte vissza elveszett hazáját. Tanulmányozandó a cionisták hősi küzdelme Izraelért. „... nem a határvonalakat kell újratárgyalni, hanem az idegen kormányok hatalma alá kényszerített nemzeti kisebbségek alkotmányos státusát..." Tárgyalni, azt lehet, bármiről. Eredményt elérni! Autonómiát, s kollektív jogokat még az igen gazdag és szabadelvű Ausztria sem adott kisebbségeinek. A Lajtabánság magyarjainak szó szerint csak írmagja maradt. Az osztrákok voltak a legprofibbak... „Rónai András 1989-ben megjelentetett *Térképezett történelem* című könyve" felvet minden Erdéllyel kapcsolatos jövőképet. Ezeket, szám szerint négyet, ismerteti Pomogáts Béla is. 1. Erdély Magyarországhoz tartozik. 2. Romániához tartozik. 3. Független. 4. Megosztott. A dolgok mai állása alapján a függetlenséggel kapcsolatos elképzelések a legszimpatikusabbak Pomogáts, s az én számomra is. A függetlenség gyógyhatásától megerősödött Erdély eldöntheti, jó neki egyedül, keleti Svájcként, vagy unióra lép Magyarországgal vagy Romániával, avagy mindkét állammal. Lehet, ez volna a valódi európai egyesülés kulcsa! A magyarság részarányának drámai csökkenését a népirtáson, elüldözésen, asszimiláláson kívül a „regáti románok nagymértékű betelepülése (kolonizáció)" okozta, okozza. „... (a kolonizáció)..." A kolonizáció! A gyarmatbirodalmak összeomlása után hazatértek vagy alkalmazkodtak a bennszülöttekhez a gyarmatosítók. Így csinálták ezt a nagy európai nemzetek fiai, s még csak meg se sértődtek miatta különösebben. A tengeren túli gyar-

matok felszabadultak. Az európai gyarmatbirodalmak még tartják magukat; bár némelyik igencsak bomlásnak indult. A regáti románok, ha Európát akarnak maguknak Romániában, kénytelenek lesznek követni francia, spanyol, portugál testvéreik példáját, amint Ceauşescu is követte Mussolinit. A független Erdélyt nem képzelhetjük el szánkba repülő sült galambnak: „az Erdélyben többségben élő románok nem adnák rá szavazatukat." Azonban szavazhat-e egy település hovatartozásáról az, aki a temetőben nem tudja megmutatni ősei sírjait? Szavazhatnak-e a regátiak Erdélyről? Mit szólnának a franciák — nem a Le Pen-isták, hanem a liberálisok — ha Marseille hovatartozását a rövidesen többségbe kerülő afrikai bevándorlók döntenék el, „demokratikusan"? Hogy reagálnának a zsidók — még a New York-iakat és budapestieket is megkérdezném —, ha Jeruzsálem státusát a palesztinok szavaznák meg? Bár lehet, hogy a lehetetlenségeken nem lepődne meg az igazságtalanságokhoz edződött világ. Mint ahogy az is lehet, hogy a trianoni gyalázatot szentesítő hatalmak soha nem fognak jóvátételt adni Magyarországnak. A Balkán egyelőre akadálytalanul terjeszkedik. Hiába írja szerzőnk: „a regionális tudatot ismét kifejleszthetik bizonyos események, így például a román görög katolikus egyház helyreállítása, amelynek kizárólag az erdélyi (és bánsági) területeken van bázisa, talán Erdély gyorsabb ütemű gazdasági fejlődése, szemben a Kárpátokon túli körzetek erősebben balkáni típusú gazdálkodásával." Az 1902-ben Kissebesen született nagymamán görög katolikus volt, de román nem akadt felmenői között; ma pedig román görög katolikus egyházról vagyunk kénytelenek beszélni. Nem volna érdektelen ennek az egyháznak teljes történetét tisztázni. — — — „Erdély sorsát fegyverek döntötték el, és ezt a döntést *szentesítette* (kiemelés: K. T.) a trianoni szerződés." Kíváncsian várjuk, az újabb szerb fegyveres terjeszkedést miként szentesíti a vágyaink netovábbja, Nyugat. Amennyiben a balkáni dühöngők demilitarizálására nem kerül sor, nem lepődhetnénk meg azon sem, ha a Váci utca sorsát nemsokára szerb és más szomszédaink fegyverei döntenék el. A fizikából tudjuk, minden mozgás energiát feltételez; változtatni csak erőből lehet. Az igazságba vetett hiten kívül nincs más erőnk; a gazdaságira még várni kell, katonai erőnk pedig soha ne legyen! — — — Az osztrák szociáldemokratáknak tulajdonított „nemzeti kataszter" gondolata kapcsán idézi Pomogáts Karl Rennert: valamely nemzetet „nem területi testületként, hanem tisztán személyek szövetségeként" kell meghatározni. Ószövetségi példát mondok: Valószínűsíthető, hogy az ókori Izrael élére Istentől rendelt királyok kizárólag az őket királyként elismerő törzsszövetséget uralták, s nem a pásztortörzsek teljes szállásterületét, melyen, ha a föld eltartott más népességet is, mások is legeltettek, éltek. A katonai és számbeli fölényt első ízben Salamon használta ki arra, hogy a teljes terület királyaként uralkodjon. Ez a törzsi villongásokon, legelőkért folytatott csetepatékon, s egymás sarcolásán túl erősebb ellentéteket eredményezett. A gazdag és erős (az általános adóztatás eredményeként) Salamon halála után bomlásnak is indult Izrael. A történelem végén jutottunk el arra a felismerésre, hogy a történelem előtti, autonóm „törzsi" az az emberi léptékű kötelék, ami elég kicsi, hogy azon belül teljes legyen az összetartozás, de elég nagy, hogy a szomszédaival szemben eredményesen képviselje önmagát. Ezt a politikai igazságot már a gyakorlat szintjén is magukévá tették egyes autonómiát kivívó csoportok, s egész köre gondolkodik így a jövőt meghatározó szellemi áramlatoknak. New Age. Amit a politikának meg kell teremtenie, az a keret: „nemzeti kataszterre épülő kulturális autonómiák és a széles körű területi: megyei, járási, városi, községi önkormányzatokat." Az ilyen

egymásra épülő autonómiahálózatok többszörösen átfedhetik egymást. A keret tartalmát az egyes „törzsek" lelkülete tölti meg a szerveződés érdekei szerint. Pl.: újnomád kozmopolitizmussal; fiatalok százezrei élik ezt a mobilis életformát, illetve szülőföldhöz ragaszkodó hazafisággal, vagy bármivel. A társadalmak feltartóztathatatlanul fokozódó mobilizálódásával számolni kell. A szegény dél tehetősebbjei, akiknek futja repülőjegyre, máris megindultak a gazdagabb észak felé. Ezeknek a tömegeknek az egyik útvonala éppen Románián és Magyarországon át vezet Nyugat felé. — — — „Románia útja Európához Erdélyen át vezet, és ha Erdélyt, mint közvetítőt nem kívánja figyelembe venni, az »európai ház« kapujához sem érkezik el." Így igaz. Más lapra tartozik, hogy a sokat emlegetett „európai ház"-ban személy szerint ugyanúgy nem hiszek, mint a kommunizmusban vagy a mennyországban. — — — Hiányolom, hogy Pomogáts a Kárpátokon túl őshonos csángó magyarok kérdésével még érintőlegesen se foglalkozott. Egy helyen leírja a csángó szót, ahol az erdélyi magyarokat félti az „elcsángósodástól". Csángónak lenni nem romlott minőségű lét. Igaz, a csángókat a románok erősebben asszimilálják a székely magyaroknál vagy magyaroknál, de ezért könnyeden lemondani róluk, annak ellenére, hogy ők nem mondanak le csángóságukról, magyarságukról, azt a veszélyt hordja magában, hogy idővel hajlunk a további lemondásokra; a jogtalan igénylők készek a meggyőzésre. — — —

A szinte elviselhetetlen súlyú sorsot általában lelki kötelességből tárgyalják esszéistáink; ehhez képest írói portrékat fogalmazni üdítő szakmai feladat. A „Magyar írók napkelettől napnyugatig" szellős fejezet elárulja, így van ezzel Pomogáts is. — — — A százéves Áprily Lajoshoz írottak végére egy szinte tökéletes definíció került: „... a műgond ezen a fokon már nem egyszerűen mesterség, inkább lelkület és magatartás. Az összhang, a tökéletes forma igénye mögött egy költő mély embersége, lelki nemessége áll fedezetnek, magyarázatnak egyaránt." — — — Márai Sándorról olvasva a következő merész kijelentésen meditáljunk el egy kicsit: „... az az Európa, amit sajátjának ismert el, ma már aligha létezik, talán sohasem létezett." Egy kultúrfogalom sajnos nem azonos földrajzi, politikai, gazdasági és más vetületeivel. Idézet a Márai-naplóból: „Az időszerű globális fegyverkezés hírei felidézik a látomást: az emberiség bolyong egy nukleáris sárkánytojások megatonjaival megtömött labirintusban, amelynek nincs központja és ahol nincs kijárat." Erre a reflexió: „Vajon e rémálmok következtében fordította végül önmaga ellen a fegyvert, vagy csak..." Reflexióm a reflexióra: Ez a „rémálom" valóságos látomás. Én persze nem magamra fordítanám a fegyvert; hanem valamelyik atomtojást tojó sárkányra. Elképzelem, ha megérem a Márai korát, esetleg tekintélyét, egy nagyon durva politikai gyilkosságot fogok elkövetni. — — — A Cs. Szabó László hazai éveit tárgyaló esszé elégszer nem leírható gondolata: „a nemzetnek a nyelv, a kultúra és a hagyomány a meghatározói, nem a hatalom." Az a torzítója. Pomogáts idézi Cs. Szabót: „Erdély... Aki ezt a szülőföldet szereti, a legnehezebb emberi sorsot szereti." — — — Szabó Zoltánnak, akiről apámtól hallottam először, a legfontosabb szavait olvashatjuk: „a Szellemi Honvédelemnek három iránya van: egyrészt, ami a múltat illeti: meg akarja a magyart tanítani az emlékezésre és a régiek példájának követésére, az azon való okulásra. Ami a jelent illeti, meg akarja tanítani a magyart a könyörtelen önismeretre, mely láttatja jelen helyzetünket, az álmodozás fátylai és a problémáktól való menekülés ábrándjai nélkül. Ami pedig a jövőt illeti, föl akarja ismertetni a magyarral jövőbeli hivatásunkat, nagy céljainkat, melyek méltók nagy múltunk-

hoz és ahhoz, hogy meg kell mutatnunk Európa többi népeinek, mit tudunk, és a népek nagy családjában mennyire fontos hely a miénk." — — — A Jékely Zoltánra emlékező sorok között bukkanhatunk erre a Babits-idézésre: „rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára, holott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot... Magyarország áll előttem megint, de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, mely gyermekkorom óta belém idegződött, melyet oly természetesnek, magától értetődőnek éreztem, mint egy egészséges test sziluettjét... S amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmet, megint elfog a kínzókamrák hangulata. Az egész világ egy roppant kínzókamra, amelyben a legszebb előket megcsonkítják, fölnégyelik, tapossák, láncra fűzik..." A mágus hit szerint, amiről képzetet alkotunk, azt a világra idézzük, igézzük. A tibeti misztikusok belső fényként az ibolyántúli tartományt rögzítik, hogy halálukkor tévedhetetlenül kerüljék ki a köztes lét tündér tüneményeit, démoni káprázatait. A keresztény misztikusok szemei előtt szüntelenül Krisztus arca ragyog. Babits Magyarországot látta a Kárpátok karéjával, mely barázdált agy formájára teremtetett, a Tátrával, a legmagasabbal, a homlokszem, a tobozmirigy helyén, s Erdély hegyeivel, mint agyalapi miriggyel; mert ezek a helyek a mágusok szerint a legmagasabb szellemi képességek forrásának szervszerű megjelenései, és a Dunával, ami gerincvelőt mintázva hagyja el a Kárpátokat. — — — Takáts Gyula 80. születésnapjára „Költő klasszikus tájban" címmel íródott ajándék. — — — Határ Győző Golghelóghiját Pomogáts a mester fő művének tartja; „... a Krisztus utáni első évezred végének chiliasztikus tébolyát idézi fel... a második évezred végén az emberiséget próbára tevő atomháborús pszichózist is kifejezi. Bölcseleti pesszimizmust sugall, a manicheus eretnekség világképét fogadja el, sajátos „negatív teológiája" szerint a teremtett világon nem Isten, hanem a Sátán uralkodik, és az ember, az emberiség végzetét is a sátáni akarat jelöli ki." Határ filozófiájának foglalatát pedig ebben látja: „Már eleve vissza akarta állítani a gondolkodás »ősállapotát«, amelyben az író egyszersmind filozófus is, aki a világmindenségről, az emberi létről és a történelemről gondolkodik. ... Határ Győző szerint a világban és a történelemben a rossz uralkodik, s az emberi erőfeszítések nem tudják ennek a rossznak az érvényesülését megakadályozni." — — — Somlyó Györgynek költészetén kívül a modern líráról vallott nézetei is elemzésre kerültek. „Személyiségváltás és -sokszorozás végtelenségig ismétlődő tükörkor." Hogy bemutassam: Pillanatnyilag Krausz Tivadar idézi Pomogáts Bélát, aki írja: „Ahogy Szentkuthy Miklós állítja (és Somlyó idézi): »A Márkus-templom — egy konstantinápolyi templom utánzása. Tehát a város lényege egy másik város: ami legszemélyesebb 'ő'-je, az nem ő...« Ezzel máris megvilágítottuk Határ Győző szélsőségesnek tűnhető másságának lényegét is. — — — Juhász Ferenc mítoszairól *méretéhez képest* meglepően rövid, kortársi kötelességből írott tanulmányt olvashatunk. — — — „Magunk revíziója" címet kapták a Csoóri Sándor Készülődés a számadásra művéről írottak. Pomogáts, aki nagyon tud idézni, Csoóritól is a legfontosabbakat emeli ki: „valami babonás belátásból megszoktuk, hogy mindig *kevesebbet* mondjunk annál, amit érzünk, tudunk, gondolunk: kevesebbet a mindenkor valóságnál, mert ha csak egy fél szóval is többet mondunk a megengedettnél, veszélybe sodorjuk a lehetségest. A lehetséges jót, a közepesen elégségest, amely talán még gyarapítható is lehet. [...] És ebből a szokásból mára történelem lett." Vagy: „Az értelmiség zöme: a meghátrálás szakembere lett." Avagy: „A sokáig használaton kívülre

helyezett sorskérdésekről egyszer csak kiderült, hogy léteznek. Kiderült, hogy amit romantikus és nacionalista tajtéknak véltek bennük, az se feltétlenül az, de újragondolandó gond." — — — Bakucz József „Mítoszok Költőjének" aposztrofáltatik. Pontos megszólítás, mert Bakucz valóban a világ mágikus újjáteremtésén munkált; író esetében ez mítoszírást jelent. „... Az orientális, archaikus és primitív hagyaték nemcsak szokatlanságában (egzotikumában) különbözik a klasszikus, illetve bibliai tradíciótól, hanem abban is, hogy az európai kultúra racionális hagyományaival ellentétben egy irracionális, nem egyszer démoni világ létmagyarázatát és életérzését idézi fel. A modern ember apokaliptikus félelmeit és szorongásos közérzetét, úgy tetszik, hívebben fejezik ki az irracionális és démonikus jellegű primitív és archaikus mítoszok, mint az antikvitás antropomorf mitológiája és az evangéliumok megváltásban reménykedő szelleme." Pomogáts Bakuczot Szabó Lőrinc és Weöres Sándor követőjének érzi, ennek a „humanista" mítoszok helyére „démonikus" mítoszokat állító költői magatartásnak alapján. — — — Keszei István aszkétaköltőtől a legszebb szövegminta: „A kötetben sorjázó versek már születésem előtt éltek, láthatatlan tiszavirágokként ringtak, úsztak a levegőben. Születésem után már alig történt valami: csak kinyújtottam a kezem, tenyeremre halásztam a verseket, most papírra bocsátom őket..." Ezek az élet és költészet misztériumába avató szavak. A jövő eleve kész. Isten felénk nyújtja kezét, karnyújtásnyira van tőlünk. A jövőt egyetlen karnyújtással vehetjük magunkhoz. — — — Gömöri György, az író barátja is helyet kap a bárkán. — — — Utolsóként, ám nem utolsósorban Szilágyi Domokos utolsó verskéziratát ismétlem meg: „Megvert az Isten / élettel. / Megvert a szerelem: / élnem kell. / Meg a halál is: / félnem kell. / Megvert az Isten élettel." Pomogáts töredéknek nevezi, pedig tökéletes egész. — — —

A bárkába, ha már ő építette, Pomogáts Béla is beszáll a „Személyes ügyben" zárójelklussal. Hegyi Béla Vigiliában megjelent, írónkkal készített interjúja a maga idején bátor, feltáró „glasznosztyos" beszélgetés volt. Erre következik az „A macska szeme" c. kisesszé, amit a macska metafizikájának is lehetne nevezni. Itt csillan meg először a humor: „... Cirmi most tizennyolc éves: mit mondjak róla, ha ember volna, százéves öregasszony, már felköszöntötte volna a kerületi tanács." Pomogáts, panenteista szemlélettel, a macska helyett beszél. „Bevallom, tizennyolc esztendő leforgása alatt nem sokra tudtuk megtanítani. Nem azért, mert nem volt tanulékony, hanem mert „mindent" tudott: „mindent", amit egy macskának tudnia kell. Mondom, én bizonyára többet tanultam tőle..." Ismert, hogy a mágushit egyik alapeleme, állatot, növényt, tárgyat is tekinthetünk mesterünknek, ha az kiválaszt a maga számára. „Assisi Szent Ferenc »kisebb testvéreinknek« nevezte az állatokat." „Persze a macska nem csökkent értékű vagy a fejlődésben megrekedt értelmes lény, mértéke nem az ember, hanem önmaga." „... gépi civilizáció elől perifériára, rezervátumokba... elhagyott telkek szeméthalmai, üres pincék limlomjai" közé menekült cicák helyett is beszél az írás: „Nem lehetetlen, hogy egyszer ilyen áldozat lesz maga az ember is." Az ausztrál bennszülöttek, Amerika indiánjai, a világ hajléktalanjainak szaporodó millióí immár ilyen áldozatok. Cirmi nagyon is jó tanító; Pomogáts is szinte „mindent" tud, amit egy értékmentést vállaló értelmiséginek tudnia kell. Ellenőrizve. — — — Az utolsó írás, „Kívül", emlékezés, nagyjából azt ismétli meg, amit az interjúból már megtudhattunk, csak sarkosabb fogalmazásban, azt, amit érdemes tudni Pomogáts Béláról. A nagyapa alapította Pestújhely, az ottani gyermekkor kertje: „amely egyszerre volt ápolt és vadregényes: kaviccsal felszórt utakkal, hatalmas platánok-

kal és vad bozóttal, egyik sarkában mesterséges barlang, előtte hajdani tavacska medre..." A háború és a béke szörnyűségei, államosítás, újjáépítés helyett rombolás, Rákosi, a család hatósági zaklatása, iskolák, Mikszáth Kálmán tér, egyetem, forradalom, újpesti tanárkodás, Gyorskocsi utca, Thököl, amnesztia, tudományos tevékenység, személyes kapcsolatok az élő irodalom valamennyi szereplőjével, Erdély, Nyugat, Lakitelek, s a jelen. Átérezhető sors. Ismerős állomások ezek. Nekem, az alig felnőttnek is. Volt vadregényes parkom; láttam szovjet tankoszlopot, hallottam fegyverdörgést (68); családunk is megkapta a magáét; laktam egy nyarat a maradék, lepusztult, lumpenizálódott Pestújhelyen; újpesti lakásom idején „gépipari technikum"-hangulatot éltem át; Meloccóval volt szerencsém néhányszor gyerekszagú tornateremben kosarazni, mit az író bizonyára gyakrabban tehetett; a Mikszáth térre a Tilos az Á-ba jártam (míg ki nem tiltottak — a hozzám hasonló alakok miatt panaszkodott az iskola a kávéházra a tanácsnál). Így változnak és nem változnak, silányulnak és javulnak az idők. Ha megengedi a tisztelt kolléga, én már csak egyre szebb jövő után visszamaradó múltra szeretnék emlékezni; ha nem lesz szükségem bárkára, akkor azt Pomogáts Bélának is köszönhetem.

SZEREDI PÁL

„Leírt" törekvések

A PETŐFI PÁRT TÖRTÉNETÉBŐL

Harmincöt esztendő. Sok vagy kevés? Az emberi átlagéletkornak több mint fele. Innen nézve nagyon sok! Egy nemzet életében pusztán egy pillanat. Kevés a távlatos értékeléshez, az indulatmentes ítélkezéshez. Ezerkilencszázötvenhat benne él a magyarság zsigereiben, idegeiben, csillapítatlan fájdalmak forrása az elveszettek utáni fájdalomban, a számkivetettek mardosó honvágyában. De ugyanakkor szívszorító félelmek forrása is a felelősség, a bűnösség kiölhetetlen idegszorítása által.

Tőlünk Nyugatra ennyi idő után nyílnak meg a levéltárak, s kerülnek napvilágra az eddig rejtve maradt tények, dokumentumok, hozzájárulva egy *„Tisztító vihar"* forgószelének megvilágosító fuvallatához. Nálunk azonban minden másképpen van. A levéltárak még mindig zárva vannak, s jó néhány tény dokumentuma tőlünk még keletebbre alussza remélhetőleg nem végleges álmát. Így ezen a tájon, a régi szokásoknak megfelelően az emlékezés, a megbocsátható legendateremtés helyettesíti a még meg nem írható történelmet. Hősök és hőstettek merülnek fel az emlékezés homályából, részletek, amelyek a nagy egészből kiragadva fontossá, meghatározóvá válnak. S ez így van rendjén. Az akkori szemlélő feladata, hogy beszámoljon, az akkori résztvevőé, hogy emlékezzen. A történész kötelessége pedig, hogy megkeresse a folyamatokat, összeillessze az eseményeket és elemeket. Ha bármelyik elmarad ezek közül, nem lehet teljes a kép, torzó marad a szellemi építmény.

Így van ez a magyar Ezerkilencszázötvenhattal is. Gyűlnek az ecsetvonások a teljes képhez, ám néha az az érzésem, hogy egyes piktorok jobban mártják ecsetjüket a festékbe, s erőteljes vonalakat húzva eltakarnak fontos részleteket.

Ugyan ki vonná kétségbe a *„pesti srácok"* — *Pongrátz Gergely* szavaival élve —, avagy *Nagy Imre* és követőinek meghatározó szerepét a dicsőséges felkelésben. Hasonlóképpen a fegyveres ellenálló csoportok tagjainak, a nemzetőröknek, a nemzetükhöz hű katonáknak hősies magatartását. Emlékek és tények, fényképek és filmfelvételek, jegyzőkönyvek és röplapok igazolják ezen állításokat. Csakhogy ezek az ecsetvonások túlságosan határozottak, erőteljesek, s néha-néha mintha előtűnne haloványan mögülük valami más, kevésbé harsány színárnyalat is.

Jómagam ezekhez a nem „rikító", s éppen ezért a háttérbe vesző színekhez szeretnék néhány tény és kevéssé ismert adat felelevenítésével vizsgálódásra, mögétekintésre késztető ecsetvonást húzni.

*

Ezerkilencszázötvenhat októberének előzményei több szálon is felfejthetőek. Egyik ilyen vonulat az a szellemi-irodalmi kör, amelyről *Aczél Tamás* és *Méray Tibor* az emlegetett *Tisztító vihar* című könyvében szólt. Méltán tekinthető ez a kötet alapvető, meghatározó összefoglalónak, ám megszületése pillanatában (először angol nyelven jelent meg 1959-ben, majd magyarul Londonban, 1960-ban) számtalan adat még ismeretlen, feldolgozatlan volt. Maguk a szerzők is bevallják az angol nyelvű kiadás előszavában: *„Meg kell említeni, hogy a könyvben, amikor a szerzők az 'írókra' hivatkoznak, általában mindig a fiatal kommunista írókra gondolnak. Természetesen nincs szándékuk azt állítani, hogy csak ilyen írók éltek és küzdöttek Magyarországon. (Ellenkezőleg: a magyar irodalom legjelentősebb egyéniségei nem voltak kommunisták.) De e könyv fő célja az, hogy leírja a kommunista írók küzdelmét, azokét, akik részt vettek a forradalmat megelőző nagy irodalmi mozgalomban. S noha ezek az írók bizonyára nem az egyedüliek, s nem is éppen a legjelentősebbek voltak Magyarországon, mozgalmuk a forradalom lelkévé és testévé vált."*[1]

Mérayék valóban a kommunista írók szervezkedését írták le, ám emellett — mint ahogyan említik is — a nem kommunista írók is csatasorba álltak. Egy író-költő számára a kenyeret írásainak, műveinek megjelenése, kiadása jelenti. Keveset tudunk arról, hogyan élt például *Féja Géza* békéscsabai számkivetettségében, avagy *Sinka István, Ignácz Rózsa* már-már az éhhalál küszöbén, *Németh László* önként vállalt száműzetésében. Nem is *Illyés Egy mondatát*, *Németh László Galileijét* akarom én szembeállítani a kommunista írók műveivel. Nem is lehetne. Ám a nem kommunista írók más területen mozogtak. Számukra a megjelenhetőség, a megszólalhatóság cenzúra- és követelménymentessége volt a cél. Ez volt a szervezőerő, nem pedig a politikai presszionálás. Az alkotásokon keresztüli hatás. Kétségtelen, hogy ez nem volt olyan látványos, de ők ehhez értettek. Ezért született meg 1956 augusztusának végén az a levél, amelyet *Püski Sándor*, a népi irodalom egyik elhallgattatott kiadója és szervezője készített, s juttatott el tíz íróhoz: Féja Gézához, Illyés Gyulához, *Kodolányi János*hoz, Németh Lászlóhoz, *Remenyik Zsigmond*hoz, Sinka Istvánhoz, *Szabó Lőrinc*hez, *Szabó Pál*hoz, *Tamási Áron*hoz és *Veres Péter*hez. A levél önálló félhavi folyóirat megjelentetését és könyvkiadó-vállalkozás létrehozását kezdeményezte saját erőforrásokra támaszkodva, az állam és a mindenható párt bábáskodása és segítsége nélkül. Érdemes a levélből hosszabban idézni, mert megvilágítja ezen nem lebecsülendő szerzőnévsor álláspontját az akkori jelenről és a lehetőségekről:

„... a nemzet számára, akár művészi, akár politikai szempontból csak akkor van értelme és haszna a megszólalásnak, ha ki-ki a saját hangján beszélhet. Az aztán, hogy ez a hang hol kisebb, hol nagyobb mértékben elütne a kormányzatétól, lehet az írók, vagy lehet az éppen aktuális kormányzat hibája, de hogy kié, az csak a nyílt fórumon tisztázódhatik, s segíteni is csak akkor lehet rajta. Egy biztos: a múltban valamennyien egyéni karrierünket is feláldoztuk a népünk sorsára figyelő szellemi és politikai meggyőződésünkért, s most sem egyéni sorsunk, a bennünket ért sérelmek határozzák meg elsősorban magatartásunkat, mert ezen még a legsúlyosabb esetben, Sinkánál is könnyű volna segíteni, hanem az ország és benne a magyarság állapota. Nem voltunk, és ma sem vagyunk reakciósak, s nem sírjuk vissza a régi rendszert, de engedjék meg a politikusok, hogy ne örüljünk a diktatúrának, a mezőgazdaság és a kisipar lerontásának és a szövetkezeti mozgalom lejáratásának, hogy csak a legfőbb bajokat említsem. ... Felnőttek vagyunk, s tudjuk, hogy a valóságos helyzettel kell számot vetnünk, s azt is tudjuk, hogy ezt a valóságot lehet jobbítani. Tiszta vizet kell azonban önteni a pohárba. Nem vagyunk kommunisták, s csak a magunk módján tudunk ebben a jobbításban részt venni. A magunk módja pedig: önálló lap- és könyvkiadó."[2]

A címzettek mindegyike támogatta ennek formai keretét, a *Magyar Írás Írószövetkezet* létrehozását, így küldöttséget menesztettek az akkori miniszterelnökhöz, az engedélyezés elnyerése érdekében. S ez is egy fontos elem! Az író számára az illegalitás, a nemhivatalosság, a suttogva elhangzó szó ugyanúgy a halált jelenti, mint a földművesnek a lesepert padlás. Nyilvánvaló volt számukra, hogy a hivatalos utat betartva, a legális működés feltételeit kívánják megteremteni. Vállalva magukat, s helyzetüket. *Hegedűs András* akkori miniszterelnök ígéretét — az engedélyezésre vonatkozóan — azonban elsodorta az októberi orkán.

A felkelés lendülete, a szabadság mámorító érzése magával ragadta a népi írókat is. Ez azonban számukra ismeretlen terület volt. Mégis nyilatkozataikkal, a megfelelően megválasztott hanggal mindvégig jelen voltak a politikai életben, s befolyásolták az események menetét. Mivel az eddigi történetírás szűkösen mérte ezeknek a cselekedeteknek bemutatását, talán nem érdektelen, ha hosszabban időzünk e témánál.

Az egyetemi mozgalmak, s a *Műszaki Egyetem* október 22-i felhívása minden, a politikai folyamatok iránt fogékony szemlélő számára egyértelművé tette, hogy egy olyan szolidaritási hullám veszi kezdetét az egyetemistáktól kiindulóan, amely nem áll meg az oktatási intézmények falainál, s nem pusztán a lengyelországi változások támogatását, hanem a hazai reformok meggyorsítását is gerjeszti. Természetesnek tekinthető, hogy ezt elsősorban az írók fedezik fel, s az is nyilvánvaló, hogy nemcsak erkölcsi, hanem cselekvő támogatásban részesítik az egyetemi mozgalmakat. Az *írószövetség* október 23-án két nyilatkozatot is nyilvánosságra hozott. Az egyik a *Lengyel Írók Szövetségének* szóló nyílt levél, a másik pedig egy, a magyarországi változások irányát rögzítő *kiáltvány*. E kiáltványt Veres Péter olvasta fel október 23-án az egyetemisták felvonulása során, a Bem-szobornál. Az írószövetség fogalmazta meg ekkor még a legkonkrétabban a kialakuló helyzet felelőseit: *„Történelmi sorsfordulóhoz érkeztünk. Ebben a forradalmi helyzetben csak akkor tudunk helytállni, ha az egész dolgozó magyar nép fegyelmezetten, egy táborba tömörül. A párt és az állam vezetői mindeddig nem adtak életképes programot. Ezért azok a felelősek, akik a szocialista demokrácia kibontakoztatása helyett konokul a Sztálin-*

és Rákosi-féle terror-rendszer visszaállítására szervezkedtek és szervezkednek."[3] E nyilatkozat október 23-án délelőtt született, tehát jóval a felvonulást megelőzően. Kiváltó okai között valószínűleg szerepelhetett az a tény is, hogy midőn az írószövetség értesült az egyetemisták felvonulását betiltani szándékozó MDP-döntésről, azonnal küldöttséget menesztett a pártközpontba, hogy a döntés megváltoztatására bírja a párt vezetését. A felvonulók között természetesen jelen voltak a Budapesten tartózkodó népi írók is. Bár a fegyverek dördülése, a kijárási tilalom bevezetése bénítólag hatott rájuk, az elsők között ismerték fel, hogy legfontosabb az öldöklés meggátolása, a polgárháború kirobbanásának elkerülése. Ennek értelmében többször is küldöttség kereste fel az MDP központját, s ennek hatására született meg október 24-én a déli órákban a következő felhívásuk: *„Mi, magyar írók, mélységes fájdalommal éljük át a nemzet mostani véres óráit. Leghőbb kívánságunk, hogy szűnjék meg a vérontás. Ennek érdekében a kormánynak azt javasoljuk, hogy a karhatalom ma 14 órakor szüntesse be hadműveleteit. Lőfegyvert ez időpont után csak akkor használjon, ha támadás éri. Mondja ki a kormány mind a polgári, mind a katonai személyekre az általános és teljes amnesztiát. Az amnesztia terjedjen ki azokra, akik eddig fogságba estek, vagy megadták magukat, akik a harcot abbahagyták, vagy ma délután hat óráig abbahagyják. Ugyanakkor javasoljuk a karhatalom ellen harcolóknak; nemzeti létérdekeinket tartsák szem előtt, és szüntessék be a harcot, tegyék le a fegyvert. Tegyék ezzel lehetővé, hogy a szovjet fegyveres erők visszavonulhassanak állomáshelyükre, és a kormány tárgyalásokat kezdhessen a Szovjetunió kormányával a szovjet hadsereg hazánkból megfelelő időpontban történő kivonására. Javasoljuk továbbá a kormánynak: adjon azonnal világos, nemzeti programot. E programban legyenek benne a következők: Biztosítsuk a teljes nemzeti függetlenséget! Állítsuk fel a munkásönkormányzatot az üzemekben, és gyökeresen változtassuk meg bér- és normarendszerünket! Állítsuk végre talpra a magyar mezőgazdaságot, mégpedig úgy, hogy engedjük szabadon fejlődni az egyéni parasztgazdálkodást is. Biztosítsuk a teljes demokratizmust, a tömegek önkormányzatát és ellenőrzését az állami élet minden területén. E program végrehajtásának politikai feltétele a magyar írók véleménye szerint: Gerő Ernő lemondása az első titkári tisztségről. Alakuljon meg a széles nemzeti összefogás kormánya, minden demokratikus erő bevonásával, Nagy Imre elvtárs vezetésével..."*[4] Ezek a követelések, bár a felvonulás első pillanatától kezdve megfogalmazatlanul szerepeltek a kitűzött célok között, de ez a nyilatkozat tartalmazza először a „nemzeti összefogás kormánya" kitételt, amely „minden demokratikus erő bevonásával" alakulna meg. Ez gyakorlatilag a többpártrendszer megfogalmazása. S mindez október 24-én délben.

Az írószövetség követelései 25-én nagyobb részben megvalósultak. Gerő Ernő távozott, Nagy Imre rádióbeszédben tett ígéretet a kormány átalakítására, s bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok kivonásáról. A fegyveres harc csitulni látszott, s október 27-én Nagy Imre nyilvánosságra hozta új kormánya névsorát, amelyben *Tildy Zoltán* és *Kovács Béla* a *Független Kisgazdapárt* képviselőjeként kapott helyet. A 23-án megfogalmazott célokért folytatott küzdelem tehát áttevődött a politikai pártok közötti tárgyalások területére. Nyilvánvaló volt, hogy a következő napokban-hetekben a jövő politikáját a pártok közötti egyezkedés fogja meghatározni. Így az írószövetségben munkálkodó írók is keresték a pártokhoz való kötődés lehetőségét. A népi írók számára önként adódott a lehetőség, hogy az 1939-ben megalakult, s 1945-ben

kormánykoalíció-tagként működött *Nemzeti Parasztpárt* keretén belül fejtsék ki álláspontjukat.

A Nemzeti Parasztpárt újjáélesztésére meglehetősen későn, csak október 31-én került sor. Ez egyrészt az írók járatlanságának, másrészt a már akkor jelentkező feszítő ellentéteknek volt köszönhető. Nagy Imre újjáalakított kormányában ugyanis szerepelt — miniszterelnök-helyettesi funkcióban — az az *Erdei Ferenc*, aki a Nemzeti Parasztpárt utolsó főtitkára volt, s így azt a látszatot keltette, mintha a Parasztpárt képviseltette volna magát Nagy Imre kormányában. Erdei tagja lett az október 30-án létrehozott szűkebb kabinetnek is, s ezen a napon egy rádióbeszédében ő hívott fel a Nemzeti Parasztpárt szervezésének elindítására. Erdei azonban a Parasztpárt azon csoportjához tartozott, amely szorosan együttműködött a kommunista párttal, s a volt parasztpártiak *„társutasságáért"* nem ismerték el a Parasztpárt képviselőjének. Mindazonáltal Erdei miniszterelnök-helyettesi jogkörével élve, hozzájárult a Parasztpárt újjászervezése technikai feltételei megteremtéséhez. Ő írta alá azt a felhatalmazást — október 31-én —, amely feljogosította a Parasztpárt volt vezetőit, hogy a Dorottya utcai utolsó székházukat ismételten birtokba vehessék. Ezen felhatalmazás birtokában az Erdeihez közel álló *Nánási László* és Szabó Pál megkezdte a Parasztpárt szervezését a Dorottya utcai épületben. Október 31-én már meg is jelentették a Nemzeti Parasztpárt központi lapját, Szabad Szó címmel.

Nánási Ferencék nyilvánvalóan nem képviselhették azt a népi gondolatot, amelyet a népi írók és a Nemzeti Parasztpártban a népi mozgalom eszméi mellett következetesen kitartók vallottak. Bár Nánásiéktól függetlenül, de ekkor már szerveződött ez a csoport is. A pártszervezést előkészítő megbeszélések Illyés Gyula lakásán zajlottak. Október 30-án délelőtt megszületett Illyés lakásában a döntés, hogy 31-én délutánra parasztpárti nagygyűlést hívnak össze a *Mezőgazdasági Múzeumba*, a Vajdahunyad várba. Ezeken az előkészítő megbeszéléseken a következők vettek részt Illyés mellett: Veres Péter, Németh László, Tamási Áron, Remenyik Zsigmond, *Farkas Ferenc*, *Bibó István*, Püski Sándor, *Kelemen Sándor* és a Nemzeti Parasztpárt volt államtitkárai, *S. Szabó Ferenc*, *Jócsik Lajos* és *Zsebők Zoltán*.

Október 31-én délután a Mezőgazdasági Múzeum előtt tartották meg az összejövetelt, mert az összesereglett mintegy háromszáz ember nem fért el az épületben. A gyűlést S. Szabó Ferenc, volt földművelésügyi államtitkár nyitotta meg, majd Veres Péter bejelentette, hogy lemond a Parasztpárt elnöki tisztéről. Veres Péter sokak szemében volt szálka, mivel az '50-es évek első felében az írószövetség elnöki tisztét töltötte be, s ezáltal a Rákosi-féle hierarchia egyik tagjának tartották. Ő maga is érezte ingatag helyzetét, s sírva vallotta meg a résztvevők előtt, hogy véglegesen vissza kíván vonulni a politikától, *„... soha többé nem leszek senkinek a politikai balekja"* — mondotta. A parasztpárti gyűlés új vezetőséget választott. A párt ideiglenes főtitkárának Farkas Ferencet, a Nemzeti Parasztpárt egykori gazdasági szakértőjét választotta meg, az ideiglenes vezetőségbe pedig a következőket: Bibó Istvánt, S. Szabó Ferencet, Jócsik Lajost, *Zsigmond Gyulát*, *Kurucz Jánost*, *Hódi Sándort*, dr. Zsebők Zoltánt, *Szigethy Attilát*, *Kanyar Józsefet*, Kelemen Sándort és *Kondor Imrét*. Farkas Ferenc beszédében azt javasolta, hogy az elnöki tisztet ne töltsék be, hanem a párt „fölé" úgynevezett *Irányító Testület*et szervezzenek, amely szellemi útmutatással járul hozzá a Parasztpárt irányításához. Illyés Gyula javaslatára a gyűlés elfogadta az Irányító Testület tagjainak Féja Gézát, Illyés Gyulát, *Keresztury Dezsőt*, Kodolányi Jánost, Németh Lászlót,

Remenyik Zsigmondot, Sinka Istvánt, Szabó Lőrincet, Szabó Pált, Tamási Áront és Veres Pétert. Az Irányító Testület titkára Püski Sándor lett. Ez a szokatlan és különleges képződmény sem kapott eddig helyet az 1956-os értékelésekben. Pedig elvi és gyakorlati politikai jelentősége is van. A *Petőfi Párt* (a gyűlésen ugyanis, elvetve a bizonyos értelemben 1949-ben kompromittálódott Nemzeti Parasztpárt nevet, Petőfi Pártra változtatták a párt elnevezését) két síkon látott hozzá a politikai élet átalakításához. Egyrészt a pártszervezés s a mindennapi pártpolitikai munka területén, másrészt az elméleti-elvi típusú feladatmeghatározásokban. Ez egy új jelenség volt a magyar pártpolitika-történetben. Nyilvánvalóan nemcsak az akkori felgyorsult időszakban, de később is sok esetben az volt a pártok egyik legnagyobb hibája, hiányossága, hogy a mindennapi ügyek közben elmaradt, jelentőségét veszítette az elméleti-elvi kidolgozómunka, a pillanatnyi eseményeken való felülemelkedés, a távlatos szemlélet és programalkotás. A Petőfi Párt Irányító Testülete e feladat megoldására jöhetett volna létre. Biztosíthatta volna azt a gondolatilag kidolgozott utat, amelyet a pártszervezők, a politikai képviselők a pillanatnyi politikai harcokban-megegyezésekben megjeleníthettek volna. A magyar politikatörténet egyik tragédiája, hogy a szovjet katonai megszállás ennek a kísérletnek a kipróbálását is lehetetlenné tette.

Mindazonáltal néhány eredménye látszik ennek az együttműködésnek, e pár nap története során is. Idézzük fel tehát néhány gondolat erejéig, hogy hogyan nyilatkoztak azokban a napokban az Irányító Testület tagjai — természetesen írásaikban —, s hogyan a Petőfi Párt politikusai.

Németh László *Emelkedő nemzet* és *Pártok és Egység* című írását már sok helyen idézték, így ezek már aránylag ismertek. Lássuk, mit írt Tamási Áron: *„Azt vallom tehát, hogy a magyarság egysége legyen szellemi és erkölcsi törvény. Legyen gondunk arra, hogy se a politikai életbe, se a szellemi életbe ne térjenek vissza az osztályjellegű harcok. Természetes, hogy érdek és színeződés dolgában társadalmi rétegek között különbségek vannak. De ezek a különbségek nem ferdülhetnek annyira el, hogy a nemzet egységes képét megzavarják."*[5] Féja Géza: *„Mutassuk meg, hogy az igazsággal áthatott, az igazságra épülő rend hívei és katonái vagyunk. Hallgassunk a forradalmi bizottságra, amely forradalmi szívvel és a legteljesebb forradalmi felelősséggel irányít minket ezekben a sorsdöntő napokban. A nemzeti egység most lett élő valóság."*[6] Szabó Lőrinc: *„Magyarország felszabadult. Hadd kérdezzem azonban magamtól és mindenkitől: igazán felszabadult-e?! Felszabadult-e a további lidércnyomás lehetőségétől, felszabadult-e a megismétlődés veszélyétől?! És még valamitől! Amit a magyarság most művelt, azt nyolc napon át lángoló glóriaként csavarta maga körül a földgolyó, glóriaként, melyben soha ki nem hűl a visszanyert tisztelet, a szeretet és a csodálat. Sehol a szabad világban. Sőt talán még másutt sem. Nem szabad csökkentenünk ezt a fényt, nem szabad ezt a ragyogást. Ész, erő, készenlét és minden szent akarat fogjon most össze és őrizze és emelje végső diadalra benne céljainkat, az igazság, az okosság, az emberiesség, a nemes hagyományok és az életképes haladás munkálását, abban a — semmi harcnál nem kisebb — másik feladatban, ami most következik, az új, az igazi országépítésben."*[7]

A népi írók nem haladtak a politikai események frontvonalában, mégis néphez való kötődésük segítségével megérezték a legnagyobb veszély közeledtét. Az egyre hevesebben feltörő politikai ellentétek nem pusztán a helyzet pillanatnyi megítélésében gyökeredztek, hanem mögöttük a hatalom kizáróla-

gosságáért folyó acsarkodás sejlett fel. Elvi-elméleti-ideológiai hasadások tördelték szét a forradalom első napjainak a szabadság köré fonódó egységét.

Márpedig a népi mozgalom célkitűzéseinek központi eleme volt, hogy a politikai harcok, a pártok léte ne veszélyeztesse a nemzet egységes cselekvését.

Erről Farkas Ferenc — a párt politikai vezetője — szólt a Petőfi Párt megalakulását bejelentő rádióbeszédében; *„A párt, bár politikai célokat szolgál, ebben a nehéz időben nem pártpolitikai keretek között jelentkezik. Úgy érezzük mi — Petőfi Pártiak —, hogy e győzedelmes forradalom és szabadságharc után nem lehet és nem szabad pártpolitikai keretekkel szétszabdalni a nemzetet. ... Bár győzött a szabadságharc, célját még nem érte el."*[8] Farkas Ferenc e beszédét november 1-jén mondta el a Kossuth Rádióban, és három pontban foglalta össze a Petőfi Párt javaslatait a helyzet konszolidálására: Egyrészt népszavazás megtartását a Varsói Szerződés azonnali felmondásáról, mert a munkabeszüntetés elsősorban ennek elérésére, a nemzeti függetlenség teljes helyreállítására vonatkozik, s a további fejlődés megköveteli, hogy a munka minél előbb elinduljon. Másrészt népszavazást arról, hogy az ország a továbbiakban semmilyen nagyhatalmi érdekcsoportosuláshoz ne tartozzon, semlegességét kimondja. Harmadrészt pedig kezdeményezte Farkas Ferenc a különböző politikai és nem politikai csoportok közötti összehangolás, valamint a jogállamiság intézményének helyreállítása érdekében, hogy alakuljon egy Nemzeti Főtanács, amely az államfői jogokat gyakorolja átmenetileg. Ennek elnökéül Kodály Zoltánt javasolta.

Farkas Ferenc második rádiómegnyilatkozására november 3-án este került sor, s ekkor már mint Nagy Imre ismételten átalakított kormányának tagja, vagyis mint miniszter szólalt meg: *„... a pártok szervezkedése jogcímén az intézmények és a hivatalok jogos kritikát kihívó, de mégis működő tevékenységét pártoskodáson alapuló civódások kezdik veszélyeztetni. A magunk részéről a nemzet nagy erőfeszítését minden tekintetben és minden vonalon előtérbe kívánjuk helyezni, s igyekezni fogunk, hogy a pártarányosítás elve helyett a szaktudást, a rátermettséget, a tapasztaltságot, de mindenekelőtt a forradalom vívmányaihoz való hűséget vegyük figyelembe. A nemzet e komoly próbatételénél igyekezni fogunk helytállni, úgy, ahogy a nemzeti szabadságharc határainkon messze túl is világító példamutatása ezt tőlünk megköveteli."*[9]

Úgy gondolom, ha röviden is, de talán sikerült felvillantani, hogy a szellemi nemzetépítés terén a népi írók, s a Petőfi Párt e szűkre szabott időben is próbált valamit elérni. Magam részéről az 1956-os nemzeti felkelés fegyveres harcainak-kormányváltozásainak-függetlenségi törekvéseinek sorában nem lebecsülendő szerepet tulajdonítok ennek a ténynek is. A nemzeti egység nemcsak a szinte teljesnek mondható fegyveres ellenállásban, a sztrájkhullámban, s egyáltalán nem a pártosodásban mutatkozott meg. 1956 egyik nagyon lényeges mondanivalója és tanulsága lenne, hogy elindult egy új Magyarország gondolati-elméleti előkészítése, amely egy, a nemzeti karakternek megfelelő szociális biztonságot nyújtó, gazdaságilag, politikailag és katonailag független, osztály- és ideológiai hierarchiától mentes, népi-demokratikus jogintézményekkel kiépülő, az egyéni és a közösségi szabadságjogokat érvényesítő, az egymásért érzett szolidaritást megbecsülő országot és társadalmat kívánt megalapozni. Azaz, egy független, önálló nemzetállamot. *A minőség forradalmát követő minőség társadalmát.* Kétségtelen tény, hogy ez nem a kormányzati hivatalokban, s nem is az utcákon folyt, s nem tudott kellően megnyilvánulni, de zajlott, s bár csekély mértékben, de jelentkeztek eredményei is. El nem halvá-

nyítható eredményei. El nem hallgatható eredményei. Tanulságul szolgáló eredményei. Még akkor is, ha ezeket a tanulságokat évtizedeken keresztül nem lehetett, majd mostanság nem szándékozunk felismerni.

Az elmondottak a felkelés 13 napjával kapcsolatos tapasztalatokról szóltak. November 4-e után egy teljesen más helyzetben, de hasonlóképpen történtek kísérletek ezen elvek lehetőség szerinti megvalósítására. Ám az már egy másik történet.

JEGYZETEK

1. Aczél Tamás—Méray Tibor: The Revolt of the Mind. A Case History of Intellectual Resistance Behind the Iron Curtain. New York, 1959.
2. A Püski Kiadó története emlékező kiállítás katalógusa. Budapest, Petőfi Múzeum, 1991. február 4—27. (Szerk.: Szeredi Pál) Budapest, 1991.
3. Irodalmi Újság különkiadása, Budapest, 1956. október 23.
4. Magyar Írók Szövetsége. Gyorsírói jegyzőkönyv az 1956. december 28-án megtartott taggyűlésről. (Erdei Sándor titkári beszámolója.) Szivárvány (Chicagó) 13. 1984. május.
5. Új Magyarország, 1956. november 2. Tiszta beszéd.
6. Új Magyarország, 1956. november 2. A Duna völgyében csoda történt.
7. Irodalmi Újság, 1956. november 2. Ima a jövőért.
8. A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.—november 9. A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közos kiadása. Budapest, 1989. 368. oldal.
9. A forradalom hangja. I. m. 470. oldal.

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

Nádas Péter: Az égi és a földi szerelemről

Már a második esszékötetet olvashatjuk Nádastól az Emlékiratok Könyve óta — s ez, az égi és a földi szerelemről szóló, bizonyos vonatkozásban folytatása is az előzőnek, a *Játéktér* címűnek, amelyben a szerző a nyelvi kifejezés, a megszólalás lehetőségét, módjait, körülményeit járta körül, eredeti és kísérletező módon: személyes tapasztalat és elvont, geometrikus gondolkodás módszereinek együttes alkalmazásával.

Folytatás ez a kötet, hiszen ugyanerről szól — a megszólalás témáját, tárgyát szűkíti le csupán, amikor a szerelemről beszélve mindenekelőtt a szerelemről való beszéd körülményeit, lehetőségét, történeti és társadalmi meghatározottságát elemzi. Ezekről a kérdésekről szólva tehát egyszerre beszél általános, filozófiai szinten és az írói műhelygondok szintjén. Hiszen a szerelem, az égi és a földi, Nádas regényeinek egyik legfontosabb témája. Különösen az *Emlékiratok könyvé*ben találhatunk lenyűgöző példatárat az emberi kapcsolatokról. Két ember kapcsolatának, lehetőségeinek és korlátainak, e kapcsolatok fiziológiai, biológiai, pszichológiai és társadalmi vonatkozásrendszerének olyan árnyalt és szinte már a lehetetlent ostromló leírásait tartalmazza ez a könyv, mely szinte egyedülálló a modern irodalomban. Lehetetlent ostromló: hiszen a szerelmi kapcsolat leírása itt is a nyelvi kifejezés határainak szisztematikus tágítása irányába hat; a leírásokban a szerző szívós kísérletet tesz a megközelíthetetlennek vélt tartományok visszahódítására a nyelvi kifejezés által, a „kimondhatatlan" — illetve egyezményesen annak tartott — dolgok kimondására és megnevezésére.

Nyilván a Nádas-művek eme adottságai is motiválhatták a Fidesz-akadémia szervezőit, amikor azzal a kéréssel fordultak a szerzőhöz, hogy tartson előadást a nemi szerepekről és a nemek princípiumairól. „Ezt a könyvet az alkalom szülte, mint a tolvajt" — írja a mű születését, eredetét megvilágító jegyzetben. Maga az előadás, melyet végül is *Az égi és a földi szerelemről* címmel tartott meg, csupán kis hányadát teszi ki a kötetnek; az első — rövidebb —, s a középső — testesebb — tanulmány az előadás megszületéséhez vezető szellemi utat világítja be. Az „élénk fogadtatás", valamint a barátok heves elutasítása vitte rá a szerzőt, hogy a tárgyhoz kapcsolódó gondolatait bővebben kifejtse. „A bővebb kifejtés érdekében sem szerettem volna olyan területekre tévedni, ahol műfajomnak nincsen kompetenciája, vagy olyan módszerekhez folyamodni, amelyek távol állnak eddigi gyakorlatomtól. Ezért inkább visszafelé haladtam. A rendelkezésemre álló eszközökkel igyekeztem körülhatárolni szemléletem bázisát [...] és ez a munka kényszerített arra, hogy kidolgozzam azokat a jegyzeteimet, amelyeknek az alapján azokhoz a megállapításokhoz jutottam, amelyeket az előadás szövegében tettem. Ez olyan volt, mint egy utólagos ellenőrzési művelet, s abban reménykedem, hogy mások számára is világosabb lesz, hogy mit, miért gondolok így, és nem másként."

A kötet gerincét a *Jegyzetek az égi és a földi szerelemről* című, meghatározhatatlan műfajú írás képezi. Előtte, bevezetésként az „ősképek képmásai"-ról szól, s

végül maga az előadás szövege zárja a kötetet — létrehozva ismét azt a hármas tükörszerkezetet, mely az *Emlékiratok*nak is alapformája volt. „Magam is szerettem volna mindig ilyen egymás tükreként viselkedő mondatokat írni — írja az *Ősképek*ben, Teilhard de Chardin általa választott mondatával kapcsolatban. Úgy vélem, a kötet egésze ezt a (formai) szándékot teljesíti be: a két, egymás tükröződéseként is felfogható, hosszú mondat az *emberről* szól — közrefogva a szerelem téma kidolgozását.

A *Jegyzetek*... a szerelemfogalom gyökeréig hatol — a fogalom mibenlétének elemzését összekötve a róla való beszéd lehetőségeinek elemzésével, mely önreflexió és objektív elemzés egyszersmind. Nádas megközelítése rendkívül sokoldalú: egyszerre tartalmaz nyelvészeti, antropológiai, szociológiai és pszichológiai elemeket, s nem nélkülözi a kultúrtörténeti, irodalomtörténeti kitekintést sem. Feltett kérdései: hogy *mi* az ember, hogyan viszonyul a szerelemhez, és miért épp így viszonyul hozzá, történeti megközelítésben válnak plasztikussá, s e történeti megközelítésben is elsősorban az ókori görög, és a modern európai ember mentalitása és szerelemfelfogása, illetve praxisa közötti ellentét, szakadás rajzolódik ki élesen. Megállapításaihoz, következtetéseihez szaktudományos szempontok szerint hozzászólni nem tudok — hogy ezt jó szívvel tehessem, el kellene olvasnom mindazon műveket, melyeket a szerző névvel vagy névtelenül idéz, s melyekkel kimondva-kimondatlanul vitatkozik — közöttük például Michel Foucault háromkötetes művét a szexualitás történetéről. Erre e pillanatban nem vállalkozhatom. Nádas következtetései — így például az, hogy a szerelemnek és a szexualitásnak semmi köze sincs egymáshoz, sőt, a szexualitás még csak részét sem képezi a szerelemnek, illetve, hogy az ember neme, férfi- vagy nővolta másodlagos, az alkathoz viszonyítva — az adott gondolatmenetet végigjárva logikusnak és hihetőnek tűnnek fel számomra. Ám az a gyanúm, hogy szakemberek (szociálpszichológusok, filozófusok, szexológusok stb.) más, hasonlóan meggyőzőnek tűnő gondolatmeneteket állíthatnának fel, szemben ezzel, s e gondolatmenetek végpontján másfajta, ezzel alkalmasint homlokegyenest ellentétes végkövetkeztetések adódnának. Nádas fejtegetése (noha szakember a legkisebb mértékben sem vagyok, ennyit talán megkockáztathatok) azért érdemel figyelmet, mert széllel szemben halad: megtöri, megpiszkálja gondolkodási sémáinkat, módosít a közmegegyezés által szentesített fogalomhasználat jól beolajozott automatikáján.

Nyilván ez is az előadás, illetve a tanulmány egyik célja. Rámutatni jelenkori állapotunk minden nyomorúságára — a szerelemhez való viszonyunk változásának leírásával. Annak plasztikus megmutatásával, hogy mennyire más volt a szerelem az ókorban, mint a modern, mentálisnak nevezett korban; mennyire mást jelentett Szókratésznek, mint — Nádas példájánál maradva — Teilhard de Chardinnek. A mitikus kor embere a szerelemben a mindenséggel találkozott, istenekkel társalkodott — míg a mai koré „a kölcsönösséget csupán lehetőségként tartalmazó viszonossági relációkban helyezi el, s így a halandósággal találkozik". A mentális kultúrában a „szociális dresszúra", a nevelés és szoktatás nemcsak a mimikát, a mimikrit, a gesztust és a nyelvhasználatot határozza meg (ez utóbbi miatt lehetetlenül el a szerelemről való beszéd) — hanem az érzékeket is hatalma alá vonja — bizonyítja Nádas érzékletes „példamondataival", azaz, példázatszerű, a mindennapi életből merített esetekkel.

Meggyőző és továbbgondolkodtató megállapításokat fűz a szerelem irodalmi megjelenési formáihoz is, amennyiben megvilágítja, hogy az európai irodalmak szerelmi történetei voltaképp nem magáról a szerelemről szólnak: „azokat a tárgyakat nevezik meg, amelyeken a szerelmi érzés valójában áthatol, mondjuk, az egyik szerelmes szempontjából beszélnek a másik szerelmesről, vagy mindazokat az összefüggéseket és kapcsolatrendszereket nevezik meg, amelyeket a szerelmesek megérintenek." A szerelem nemcsak az irodalmi ábrázolás számára megfoghatatlan a maga valóságában, s csupán viszonylataiban érhető tetten — mint *fogalom* is kisiklik a gondolkodás korlátai közül: „a fogalmak világában a szerelem működésképtelen", puszta szó marad, ellentétben a szeretet fogalmával, melyről sok minden egyértelműen és bizonyossággal elmondható.

Bármilyen tanulságosak is a kötet kérdésfeltevései, bármilyen érdekfeszítőek s a meghökkentésig újszerűek okfejtései és következtetései — az egész mű olvasása kielégítetlenséget és kétségeket kelt az olvasóban, s bizonyosfajta idegenkedést a mű módszere és nyelvezete iránt. Eme idegenkedés forrását (lehet persze, hogy ez csupán egyedi reakció — ám itt csak saját tapasztalatomat tudom felhasználni) ugyanott vélem megtalálhatni, ahol azt Beck András tette a szerző előző, *Játéktér* című esszékötetével kapcsolatban: Nádas „beszédmódjában" és nyelvhasználatában, s ezzel összefüggésben a kötet műfaji tisztázatlanságaiban. Személyesség és tudományosság az esszé műfajában kapcsolódhatna össze harmonikusan — Beck András találó kifejezésével: az esszé a „gondolat mozgása a személyesség áramában". Beck András szerint Nádasnál ez az együttmozgás nem valósul meg, illetve „gondolatnak és személyességnek azt a fajta hasadását, melynek meghaladására a voltaképpeni esszé vállalkozik, Nádas inkább *leképezi*". (Kiemelés az eredeti szövegben.) E „leképezésre" több, tudatosan megszerkesztett jelenet is példaként kínálkozik a kötetben. Nádas a magányos futás, illetve a barátjával való séta leírásában gondolat és test együttmozgását, dinamikus összhangját és egységét érzékelteti — megcsillantva e pontokon szépírói erényeit is. A kötet *egészére* azonban szükségszerűen a gondolat és a személyesség szétválása jellemző. Ez a hasadás magából a tárgyból fakad, s maga is tárgyát képezi a gondolkodásnak. Hiszen az ókori szituációval ellentétben, amikor Szókratész nyilvánosan, barátai között dialogikus beszédhelyzetben szólhatott saját szerelméről, a jelen helyzetben, a mentális kultúra körülményei között „ilyen jellegű, tudományos érvényű személyes vallomás ma nem tehető". A szerelemről szólónak tehát választania kell — vagy a tudományos, vagy a személyes szférában mozoghat csak, a kettő kölcsönösen kizárja egymást. A szerző, noha pontosan érzékeli és regisztrálja ezt a kényszert, melyet a „szerelemről való beszéd praktikus nehézségének" nevez, mintha nem mindenben vonná le annak konzekvenciáit. Nyilvánvaló, hogy választása nem a személyes, a vallomásos megközelítésmódra esik, hanem a tudományosra, „melynek semmit sem szabad közvetítenie a tárgyához fűződő személyes viszonyáról". Amennyiben ő maga, mint személy jelenik meg, az mindig *külső nézőpontból* történik — önmagától mintegy elidegenített és példaként körülrajzolt tapasztalat, illetve történés formájában. A témához való tudományos közelítés sem ellentmondások nélkül kap formát: Nádas elsajátítja a tudományos szaknyelv, vagy inkább zsargon — olykor meglehetősen taszító és fárasztó — használatát; nem tesz eleget viszont, szándékosan, a tudományos értekezés bizonyos módszerbeli, technikai kötöttségeinek. Erre vonatkozó érvelése számomra nem meggyőző. A források megjelölése — bármilyen formában — megkönnyítette volna az okfejtések, bonyolult és gyakran igen körülményesen felvezetett gondolatmenetek megértését a „járatlanabb" olvasó számára is — akiket Nádas így kizár a mű felismeréseinek mentális örömeből. *(Szépirodalmi, 1991.)*

ERDŐDY EDIT

„A szeretet nemtelen kegyelme”

Nádas Péter: Az égi és a földi szerelemről

Nehéz lenne megmondanom, mit is gondolok, érzek, élek át, amikor Nádas Péter új könyvét olvasom. Van-e nekem egyáltalán valami szerepem abban, hogy azt gondolom, amit, vagy csak én vagyok a magam semmi létéből fölbukkanó Echo, aki Nárcisszosz, azaz Nádas Péter csakis önmagának elmondott mondatait öklendezem bárgyún vissza, mert nem értem, mert meg nem tudom emészteni, mert nem tudom, hogy ezt magamba is fogadhatom akár, nem kell ellöknöm, pedig ahhoz szoktattak. De természetesen a kritikus biztosítja Nádas Péternek a kibúvót, akár arról

is lehet szó, hogy írt egy könyvet, amelyben beszél valamely Nárcisszosz, akivel én, az olvasó úgy vagyok, ahogy leírtam az előbb. Csakhogy, íme a visszakozz: megtudjuk, hogy a könyvben foglaltak egy valóban elhangzott előadást és annak a kommentárjait tartalmazzák, ami viszont az alkotót ide szegezi a mi sótlan itt és mostunkba, ahol aztán a beszélő valósága megengedi, hogy egy konkrét emberért rajongjunk vagy egy konkrét emberre mutogassunk, hogy ni, miket mond!

Azonban bármit is szólnék a könyvről, annak előtte ki kell jelentenem, hogy olvastam Nádas Péter neve alatt az *Emlékiratok könyvét*, illetve az *Évkönyvet*, és eme két szöveg — abban az esetben, ha azt a nevet látom, hogy Nádas Péter — aktívvá válik tudatomban, és amit pedig épp olvasok, vagy az előbbi két szöveg folytatása lesz, vagy az előbbi két szöveg kommentárja; illetve, ha nem tudom, hogy mit is vettem a kezembe, akkor a két könyv válik kommentárrá, azzá a tudássá, amely *dialogizálja*, újabb tudás lehetőségévé teszi a jelen szöveget. Az *Emlékiratok könyve* és az *Évkönyv* történet, olyan történet, amely meghatározó — mármint minden további Nádas Péter-szöveget meghatározó. Mindegy, hogy verset, esszét vagy interjút olvasunk is a *név* alatt, a név *már* eleve tartalmazza a történetet, amely misztériumként mondja rá magát minden újabb szövegre, így az új szöveg akár még üressé, fölöslegessé is válhat — „Ezt minek írta meg?", kérdeznénk —, vagy válhat akarata ellenére egyszerű parafrázissá.

Első olvasásra bizony nekem is állandóan az járt az eszemben, hogy ezt minek írta meg az alkotó, hiszen minden gondolatára visszaemlékezhetünk az *Emlékiratok könyvében*. Ráadásul, ott még sűrűbbre metaforizálva vagyon minden. Nem azt mondom, hogy *Az égi és a földi szerelemről* lazább szöveg, sőt: ennek a könyvnek az egyik baja az, hogy sűrített diskurzusa megfájdítja az olvasó fejét, elidegeníti magát a sok lehetséges Echótól. Ugyanis ezt a könyvet vagy nagyon lassan kell olvasni, vagy kétszer, de akkor se gyorsan. Én az utóbbit javaslom a kegyes olvasónak, mivel először sok olyan motívum fogja lekötni a figyelmét, amelyek csak díszek ebben a diskurzusban, s ha megint elolvassa a könyvet, meg fogja látni, hogy ott a történet — ami annál izgalmasabb, mert hogy ez a könyv nem elbeszélés, hanem valami köztes az esszé és a „szépprózа" között, nevezzük hát szép szövegnek, vagy még inkább *az elbeszélés lehetetlensége elbeszélésének*.

Persze vissza kell térjek ahhoz, amiről már szóltam, hogy az olvasóban akár eleve elmondattatott a történet, a Nádas Péter-misztérium.

Egyszer egy fiatal irodalmár azzal kommentálta az Emlékiratokat, hogy vannak emberek, akik úgy beszélgetnek, hogy az *Emlékiratok* egy-egy fejezetének a címét említik a másiknak, és az viszont ezt teszi. Csak akkor lepődött meg az ifjú ember, amikor meghallotta, hogy bizony vannak olyanok is, akik oldal- és sorszámmal kommunikálnak. Majdnem ide írtam egy számot, talán majd később.

Úgy gondolom, hogy Nádas Péter két nagy könyve kánon, amelyhez képest olvasom a többit és a többiekét. *Az égi és a földi szerelemről* azért is van nagyon kényes helyzetben a befogadás szempontjából, mert nagyon valószínű, hogy nem olvasták annyian az *Emlékiratok könyvét*, hogy a számok közönségre utalnának. Ha pedig az olvasó nem ismeri azt a történetet, amely eredetként szolgál ama tudáshoz, amivel *Az égi és a földi szerelemről* megérthető, illetve amit az bővít, akkor ez a könyv nehéz, és attól tartok, hogy fölösleges olvasmány lesz.

Ám annak sem ajánlom ezt az újabb szöveget, akinek bármely kifogása volt az *Emlékiratokkal* kapcsolatban. Szidni ugyan nem szidták, de bizony sokan igyekeztek gyorsan egy másik történettel helyettesíteni, olyannal, amely összeegyeztethető a köznapi létnek a történetével, amelyet nem kell kitisztíttatnom az *én kis mosodám*ban. Az Ágnes asszony típusú olvasónak figyelmébe ajánlom, hogy lapozzon a cím elolvasása után rögvest a 144. oldalra, és a 13—15. sorban meg fogja lelni azt, amire hivatkozva ezt a könyvet is leteheti, hiszen úgyis csak erre a három sorra emlékezne a másfélszáz oldalból.

A könyvet aktualitás keretezi, a könyv megalkotásának *története*. Fiatalok ösztökélésére, hogy mondaná el a *nő*ről és a *férfi*ról. Megrettentem, amikor ezt láttam,

talán csak nem Tamás apológiáját fogom olvasni?, gondoltam reményt és olvasásra hajtó vágyat vesztve. Kedvem és vágyam jó darabig nem is tért vissza, mert a könyv első része, a *Bevezető az égi és a földi szerelem témájába: ősképek képmásai* nem dolgozik az olvasó kedvéért. Nem szerencsés az *allegóriát* egy szövegnek rögtön az elején alkalmazni, vagy nem ilyen mértékben, vagy legalábbis nem értekező szándékkal írt műben. Nárcisz és Echo allegóriája kommentárral együtt szerepel ugyan, de Nádas Péter szövegében a kommentár sem a köznapi nyelv és tudás szintjén létezik, hanem annak metaszintjén, vagyis az olvasóra is marad feladat, nem kevés, hogy megfejtse magának a szöveget. Nárcisz és Echo allegóriája az önreflexió értelmezésére ad alkalmat, ahol is a tudás mikéntjét az egyén és a más, valamint a tér és az idő hálója szabja meg. Ezekből igazán a *más*, illetve az *idő* fontosak könyvünk első részében. Echo bárkinek a „mása", „Létének az a feltétele, hogy másnak legyen szavakkal kimondható fogalma ugyanarról a létről, amiről neki nincsen fogalma." (16:28—30) Nekem úgy fejlett föl az allegória, hogy magamat csakis Echo szerepében tudtam, ami engem, az olvasót az abszolút kiszolgáltatott, saját létét (az olvasás ideje alatt) nem birtokoló űrré tett, aki számára a könyv, jelen esetben Nádas Péter *Az égi és a földi szerelemről* című könyve a mindenséget jelenti, amely akkor ad nekem létet, amikor visszhangként mondom újra azt, amit ő mond. Az olvasás létet kölcsönöz nekem — azért csak kölcsönöz, mert mihelyst leteszem a könyvet, eltűnik annak mindensége, meg akkor nincs is szükségem ilyen kölcsönökre. De meg is fordíthatjuk: a könyv is tekinthető Echónak, és imígyen a szavak úgy nyernek jelentést, hogy keresztülfolynak tudatunkon és lelkünkön, és ebben a kettős kohóban a mi életünknek megfelelő anyaggá ötvöződnek. De úgy is mondhatjuk, hogy a szavak az olvasó lelkének visszhangjai. Ha ez utóbbi megoldást választjuk, akkor az olvasás afféle időbeli utazás, amelyet belső térben, a lelkünkben teszünk, és az út állomásai azok a kultúrafokok, amelyekre Nádas Péter többször hivatkozik: a jelen mentális kultúrájából visszafelé megyünk a mitikus, a mágikus, majd végül az archaikus kultúraállapot felé. Mi itt ülünk, és most olvassuk a könyvet, de tudatunk és lelkünk utazást tesz azokban a tudatállapotokban, amelyek megismétlik az egyénben a faj történetének kultúraállapotait. Az olvasás beavatási szertartássá válik, ahonnan mint beavatottak, továbbjutunk a tiltás birodalmába, ahol istenekkel és szerelmekkel találkozunk (saját szerelmekkel), hogy aztán elérjük az Egyet, az egy-séget, *ember* voltunk lényegiségét. S ez a végső állomás maga az élet, amelynek leírására nem alkalmasak szavaink, mivel nem arra jók. Némán és iszonyodva tesszük le a könyvet, mert megjártuk a magunk varázshegyét és titkos barlangját. Beavattattunk. Csakhogy miért van az, hogy ezt a beavatást ugyan egy kitüntetetten más tudás kíséri, mégis mintha szándékosan akarnánk minél hamarabb elfelejteni azt, miután befejeztük a könyvet? Ezért is látom kiváltképp falra hányt borsónak Nádas Péter könyvét. Nem a megértés és az ember-lét lesz az olvasás eredménye, ha egyáltalán elolvassák, hanem az ember-lét felejtése. Létfelejtés. Ez persze nem ily hangzatos és filozófiai absztrakció formájában megy végbe, hanem egyszerűen vagy azt mondjuk majd, hogy Nádas (nem Nádas Péter) itt kicsit zavaros; vagy hogy az értekező próza oly mértékben lirizálódik (ti. nélkülözi az értelmezés megadott támpontjait), hogy nem tudni, mit akar Nádas; vagy ha netán irodalomtörténészféle az olvasó, gyorsan behelyezi a fejlődési sorba, a történész *tört*-én-etébe az opuszt, csak ne kelljen róla beszélni — csak ne kelljen megint elolvasni; vagy ha mégis ráadná fejét, hát bemutatja a párhuzamos motívumokat a többi Nádas-szöveggel, azaz helyettesít. Mindezek olyan történetek, amelyek szalonképessé teszik a mentális kultúrában a megelőző állapotok történéseit, netán meg nem történtté teszik azokat. Márpedig az olvasás soha nem a történet meg nem történtté tétele — vagy csakis az.

Nádas Péter könyve beavatás egy olyan *más* tudásába a létezésnek, amely a mi köznapi tudásunkat meglehetősen hiányosnak és előítéletesnek mutatja, amelynek az alapja az, hogy a mi köznapi tömeges méretű önszemléletünk (ez persze képzavar) a helyettesítésen alapul, mi szeretjük a metonímiákat és az eufémiákat, ame-

lyeket a lét *helyett* mondunk. Tulajdonképpen a nyelv mint olyan, afféle metonimizáló processzus, hiszen minden jele megegyezésen alapul, és csak szórványosan őrzik a nyelv egyes részei — a nevek és a káromkodások például — a mentális előtti kultúrák emlékeit.

Ha viszont beavatásként nézzük a könyvet, akkor a bevezető allegória szerepe az, hogy szerepébe helyezi az olvasót, aki választhat: Nárcisz vagy Echo. Tulajdonképpen mindegy, mert a végeredmény a lényeges, az pedig az *önszemlélet* állapota. Nárcisz *a más*ban határozhatja meg önmagát, Echót pedig *a más* határozza meg. Szertefoszlik az önazonosság mítosza. Hogy ki vagyok? Csak elmondani, pontosabban elbeszélni tudom, én a történet vagyok. Nevem jelzi azt a misztériumot, amelyen végig kellett menjek, hogy azzá lehessek, aki vagyok. Persze, a misztérium nem illeszkedik mentális kultúránkba, így azt el is felejtjük, mert nem tudunk vele mit kezdeni, és megelégszünk a megengedett történetekkel: Jézusával — ami *a* misztérium —, a hősökével, és azzal a történettel, amelyet készségesen elmondunk, mikor megkérdezik, kik is vagyunk. Csakhogy ez a történet és a misztérium nem azonosak. Az utóbbi ma esetleg a pap, de leginkább az elmegyógyász terrénuma. Bár ennek ellenére nem tűnik el nyomtalanul, ott van elszólásainkban, azokban az elírásokban, amikről nem tudjuk, hogyan is követhettük el őket. Embert elvételeiről, madarat tolláról. Nádas Péter a nyomdai szedő félreütésein mutatja meg azt, ami alapvetően, tényszerűleg általában igaz, hogy az ember leírható az általa elvételt hibák által — az ember a hibák rendszere. A hibák úgy keletkeznek, hogy valamely ősibb tudatrétegünk önkontrollunk pillanatnyi zárlata miatt sikeresen megnyilvánul, holott az ő sorsa a feledés, vagy „szebben": az elfojtás lenne. Megmutatkozik hát a másik szöveg. Ha szádba adom szavaimat, mikor azokat visszamondod, Echo, tudni fogom, ki vagy, mert mindig ott, illetve úgy rontod el, ahogy az rád *jel*lemző.

Tulajdonképpen a nyelv elleni vétek, amit ebben a könyvben az alkotó művel, hiszen megerőszakolt szavakkal ül szemben az olvasó, és azért nem tudja, mit is olvas, mert valaki fölrúgta a megállapodást, amihez képest valami az, ami, olyan, amilyen. Méghozzá úgy tette, hogy gyakorlatilag azt mondja; a nyelv erőszak szüleménye, amelyben az ember megfosztatik lehetőségeitől, vagy legalábbis korlátozódik azokban. Isten, ember, szabadság — mind-mind olyan fogalmaink, amelyeknek a lehetőségeiről fogalmunk sincs, mert zsinatok, anatómusok és pszichiáterek, politikai bizottságok ülései határoztak abban, egyeztek meg afelől, hogy ezek a szavak mit is *jelölnek*.

A könyv szerkezete természetesen értelmezhető retorikusan és poétikusan is. Az előbbi szempontjából a diskurzust kezdő allegória megígéri, hogy a könyv az *egyén* és a más kölcsönösségét tartalmazó *ember* fogalmát fogja tisztázni, ahol is az ember nem határozható meg férfiként és nőként, hanem „csak" emberként. Ezután pedig kitérők, epizódok sorozata szolgál arra, hogy példázza a kezdeti allegóriában ki (nem) fejtetteket, hogy aztán a meglehetősen egyoldalú érvelés konklúzióját megvonja a szerelem fogalmának meg (nem) határozásában. Poétikailag ez a szöveg keretes cselekményt tartalmaz, noha a záró keretben csak imolicit formában találjuk meg majd a kezdet tükröződését. A bevezető allegória Nárcisz és Echo idillje — az idill nem a mi korunk, nem a mi kultúránk műfaja! — amit aztán rövid átvezetés, az utazás a buszon köt hozzá a három eseményhez, a *lakomá*hoz, a *futás*hoz és a *beavatás*hoz. A lakoma és a befejező rész, a tulajdonképpeni előadás ismét egy keretet alkot, hisz témájuk a szerelem, a 144. oldal definíciója voltaképpen többször előkészítettek itt. A futás, amely ismerős az *Évkönyv*ből, a „kaland", önmagunkban megélhető. A beavatás pedig megmutatja, hogy a szeretet és az agresszió, a nyelv konkrét és mitikus rétege (a rámutató és a sugalmazó volta) hogyan teszi megélhetővé (vagy megélendővé?) az „életet". Az alantas nyelvi megnyilvánulások értelmezése nem alantassá, hanem nagyon is fönségessé teszi a nyelvet, imígyen azt, amitől iszonyodik az ember a fizikai realitásban, azt csodálja férfi és nő, mikor is káromkodnak. Ez a rész valamiféle Sanctus, amely előkészíti az előadás

szövegét, amelyben az *ember* fölemeltetik az „önismeret nyelvéhez", a nyelvhez mint lehetséges önismerethez. S ha ezen a nyelven elmondjuk életünk, beszélünk magunkról, meg fogjuk látni, hogy a szerelemről szóló diskurzus valóban Létezésünk siratásának a lezáró része. Mi vagyunk Isten fekete bárányai. Csakhogy itt mindenki önmagát feszíti meg, egyáltalán már azzal, hogy megszólal.

Nem örülök ennek a könyvnek. Nem jó ez a könyv. De a misztérium esetében nincs értelme annak jóságáról beszélni. Jó áldozópap nincs, vagy ha van, nincs áldozat! Mégis inkább arra kérem Nádas Pétert, hogy *a történetet írja*, mert a miénket nem jó olvasni — erre bárki ráébredhet, ha elolvasta a könyvet *Az égi és a földi szerelemről. (Szépirodalmi, 1991.)*

ZSÉLYI FERENC

Ezerkilencszázötvenhat, te csillag

A FORRADALOM ÉS A SZABADSÁGHARC OLVASÓKÖNYVE

Az idők gyors, szerencsére jó irányú változásainak köszönhető, hogy az 1956-os magyar forradalom többé már nem tabu. Kisugárzó hatását a korábbi rendszer sem tudta meggátolni — bármilyen üldöztetésben volt is része az *eszmének*, az *működött* —, de mindent megtett azért, hogy lehetőleg szó se eshessék arról a nagyszerű, nemzedékek bátor kiállását tanúsító összefogásról, amely végül is — paradox, a letiportatás ellenére — győzedelmeskedett.

El kellett hallgatni, száműzni kellett még a *forradalom* megnevezést is; hát még a történteket. Hogy mi hamisítódott így meg, s az állami rangra emelt hazugság évtizedek alatt mily mélyre szívódott, mindnyájan tudjuk. A történelmünket akarták ellopni tőlünk. Azt a *pillanatot*, amikor a nemzet tagjai, nemre, fajra, korosztályra, rétegre stb. való tekintet nélkül egymásra találtak. „...ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyar nép erkölcsileg mekkorát emelkedett — írja Németh László nevezetes cikkében, az Irodalmi Újság 1956. nov. 2-i számában.

Emelkedő nemzet?, miként Németh véli, természetesen figyelmeztetve a forradalomra leselkedő megannyi veszélyre. Az, emelkedő. Hiszen a „magyar történelemnek ezt a legnagyobb forradalmát", amely egyúttal az *első győzedelmes forradalom* is volt, a *népakarat* hajtotta végre (Déry Tibor). Mámorban. A túlerővel harcolván már-már önkívületben. Ez a tizenegy nap — „A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben" (Albert Camus) — végig lobogás. Sinka István: „Üdvözlégy magyar nép!" *(Üdv néked ifjúság);* Jankovich Ferenc: „S uralkodunk! Magyar nép más urat / ne ismerj el magadon: csak magad!" *(Forradalom);* Kárpáti Kamil: „Jöttöd bár volna gyermekistené" *(A szabadsághoz);* Tamási Lajos: „valami szálló ragyogás kél, / valami szent lobogás készül" *(Piros a vér a pesti utcán);* Fekete István: „egy hét óta ünnep van a szívemben" *(Levél Bécsbe);* Dutka Ákos: „Ha kell még én is Veletek halok / Ha engedtek, Ti szent fiatalok" *(Ember és magyar);* Márai Sándor: „Angyal, vigyél hírt a csodáról" *(Mennyből az angyal);* Vas István: „És boldog vagyok én, hogy láthatok, / És elmondhatom, hogy »Feltámadott!« / Feltámadtál, sírbatett nemzetem, / A hét sebedet látta két szemem, / És kezeden a vasszögek nyomával / Megjelentél a zárt ajtókon által. / A nyűvek között megmozdult a tested, / A sziklakövet félregördítetted, / És eljött közénk a pünkösdi lélek, / S értelme lett értelmetlen igéknek" *(Az új Tamás).*

Korabeli (egy kivételével) versekből idéztem. A hang, főképp, ha az egész költeményt vesszük, más-más erővel szól bennük, de mindegyikben közös: a poétikai

megformáltság — Vas azért kivétel! — írójuk számára szinte csak másodlagos volt. A legfőbb szándékuk: azonnal akartak hatni. Ez a patetikus, akarva-akaratlanul a reformkort idelopó beszéd, több „irányú", hiszen Dutka Ákos halk, Ady felől jövő, de azért már akkor is *tegnapi* hangja teljesen más, mint Tamási Lajos agitatív, a történést is híven visszaadó pesti körképe. Mint ahogy Sinka „üdvözlégye" is — „vérrel és vassal tanítja zsarnokát" — érthetően különbözik Márai Sándor meszsziről elsuttogott fohászától, jóllehet, mindkettejük megszólalását behatárolta az *ima* mint alaphelyzet. A remekléseket tehát nem „az ifjú nemzedék kezébe" adott olvasókönyvtől kell várnunk, bár — mint Vas István mély megrendültségről, magyarságélményének kivallásáról tanúskodó „bibliai" helyzetképe tanúsítja — előfordulhat ilyen is: a külvilág történései apropóul szolgáltak egy sokáig érlelődő, a megfelelő alkalmat várván szinte „kirobbanó" belső hang (lélekállapot) megszólaltatásához.

Ennyi talán elég annak illusztrálására, hogy az *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* című közhasznú gyűjtemény szerkesztőinek, Pomogáts Bélának és Medvigy Endrének (segítőik: Jeney Károly és Obersovszky Gyula) mivel kellett megküzdeniük. A válogatás — mert elsősorban a történeti hitelességű, ám érzelmileg sem közömbös *körkép* megrajzolása volt a cél — nem szorítkozhatott kizárólagosan az esztétikai értékre. Egy kicsit a forradalom történetét is kellett adniuk: a győzelemittas napoktól a „vér-illatos karácsonyfáig" (Nagy László), vagy még tovább, a *hernyótalpak* övezte utóéletig, ideértvén az országhatáron kívül jobban, itthon kevésbé megünnepelt évfordulókat is. S mindezeken túl meg kellett mutatniuk az érzelmek „történetét" is; amelyet legjobban talán a versek folyama reprezentál, de lehetetlen figyelmen kívül hagyni azokat a „költői" szövegeket — ebből a szempontból Tamási Áron poétikailag túldíszített *Magyar fohásza*, Déry Tibor *Philemon és Baucis* című, klaszszikus szépségű novellája, és Bibó István 1956. november 4-i, országházi magányában írott nyilatkozata édestestvérek —, melyekben a pillanat hevülete (Tamási, Bibó) éppúgy érzékeltetheti az ország sorsa fölötti aggódást, mint a bukás élményét *bukolikus* alakjaival csak még fájdalmasabbá tevő szépprózа (Déry).

A könyv szerkezetét némiképp az időrend is alakította; sőt a véletlen játéka bravúros, mondhatni hihetetlen szövegegyezéseket is felszínre dobott, hogy láthassuk: a már-már szikár, jobbára *politikai* irányultságú közlés miként lesz egy-egy versnek lényegi eleme; beépülvén a szövegkörnyezetbe, hogyan válik a montázsértékén messze túlmutató *saját* közléssé. Csak két példát. A nemrég Londonban elhunyt Siklós István nagy verse, a *CsöndErdeje előtt*, minden archaikus hangoltsága ellenére, jól tűri a már említett Bibó-nyilatkozatot és Nagy Imre nevezetes rádióbeszédének egy-egy részletét, s nincs az a jeremiád, amely emez illeszkedésből következő fájdalmat fölülmúlná. Az alaphang kétségkívül a magyarság romlásának siratása, *modern*, életrajzilag is hitelesített emlékképekkel — „így viszem bőröm alatt: tereken temetett / cafatolt tetemeket, földHalmok jeltelen / koporsóit, hajat vedlő koponyák világító / sokasodását / idegeim cipelem ébren" —, ezt, történelmünk sok száz éves vesszőfutásának pszichológiailag hiteles képét egészítik ki, a kontraszttal mintegy élesebbé is téve a tragikumot, a szikár, de érzelemmel áthatott politikusszövegek. András Sándor meg a *Gyászmise a Hattyú utcai kocsmában* című versében Nagy Imre kijelentésével saját groteszk fájdalomérzetét állítja szembe. Az így konstruált hívórímre most már rávághat ama másik, dacos jövővárással zárva a külön részek egymást erősítő, s ezzel egyúttal a feszültséget is fokozó harcát: „»Csapataink harcban állnak. / A kormány helyén van.« — A sírban. / S majd jön ideje a feltámadásnak — / így hisszük. S mert hisszük — így van."

A négy nagy fejezethez (*Piros a vér a pesti utcán, Emelkedő nemzet, Gond és hitvallás, Vannak magyarok*) — a címválasztás nem lehet véletlen — négy író adta a névjegyét: Tamási Lajos, Németh László, Tamási Áron és Tornai József. Közülük háromnak az írása, a gyújtó hangú röpirat szinte minden jellegzetességét magán hordozva, együtt lélegzett a dicső napok eseményeivel. Tornai pedig, számtalan változatot találván a különféle arcú, lélekállapotú, vérmérsékletű és gondolkodású magyarok történelem előtti és *alatti* jó, rossz stb. viselkedésmódjára, egy sajátságos

— forradalmi és nem forradalmi — karaktert rajzolt meg. Nyilván azzal a célzattal, hogy megmutassa: e „szeles ország" sokfelől jövő, vér, faj, vallás, az eseményekhez való hozzáállás tekintetében nagyon is különböző egyedei, vállalván történelmünket és sorsunkat, miként váltak közösséggé. A *Vannak magyarok* tulajdonképp a forradalom utóéletének úgy lett fontos rögzítője, hogy benne a költő szinte egy szót sem szólt 1956-ról. Csupán arról — arról is indirekt úton —, hogy *valami* megőrződött.

A *Piros a vér a pesti utcán* és az *Emelkedő nemzet* című fejezetben csaknem teljes egészében a klasszikusok uralkodnak. Érthető ez, hiszen erejük teljében ők voltak a forradalom motorjai. Szellemi előkészítésük nélkül — ennek érzékletes példája Illyés halhatatlan verse, az *Egy mondat a zsarnokságról* — nincsen forradalom. Mint ahogyan esetleg másfelé kanyarodtak volna az események, vagy legalábbis zavarosabb helyzet alakult volna ki, ha nem születik meg a *Magyar fohász* és a *Tiszta beszéd* (Tamási Áron), az *Emelkedő nemzet* és a *Nemzet és író* (Németh László), a *Zokogni szeretnék* és az *Emlékbeszéd Thykydidész modorában*... (Füst Milán), a *Barátaim*... (Déry Tibor), a *Fohász Budapestért* (Örkény István), az *Ima a jövőért* (Szabó Lőrinc), *A parasztsághoz* (Szabó Pál), *A Duna völgyében csoda történt* (Féja Géza) stb. Mindegyik a pillanatnyi lélekállapot tükre, dokumentumértékük vitathatatlan. Leginkább a *tiszta hang* közös bennük, a nemzet iránt érzett felelősségérzet.

Írók — némelyikük már-már megrendítő módon (Füst, Ignácz Rózsa) — főt hajtanak a fiatalok előtt, s miközben a forradalom nagyszerűségét konstatálják, figyelmeztetnek az innen-onnan fenyegető veszélyekre is (Németh László, Szabó Lőrinc, Féja Géza). „A magyarság egysége legyen szellemi és erkölcsi törvény" — fogalmazza meg Tamási Áron mindőjük óhaját az *Új Magyarország*ban. Az Angliában élő Szabó Zoltán október 29-i naplórészlete („a magyar név Londonban többet jelent, mint a honfoglalás óta bármikor") ugyanazzal az eufóriával íródott, mint amilyennel Budapest-szerelmét papírra vetette Örkény: „Budapest, minden nyelvén a világnak azt jelenti: hűség, önfeláldozás, nemzeti becsület." De még a politikával közvetlenül csak ritkán foglalkozó Szabó Lőrinc is fölhevül. Nemrég előkerült három részből álló verse, a *Meglepetések* a mámortól megkeseredett, a *csak azért is*-ig húzódó lélekállapot hű tükre, befejezésében nagyon is direkt, klasszikusoktól csent felhangokkal: „De csak szájon csókol a perc / s jó remény némítja a jajt: / Nem! Rabok tovább nem leszünk! / És: Isten áldd meg a Magyart!" Igaz, az idézett *megemelt* tónus a Szabó Lőrincnél kisebb költőket, volt néhány, gyakran elbizonytalanította. Nem véletlen, hogy Kónya Lajos *(A magyarokhoz)* sem tudott fölnőni, összes jó szándéka ellenére, Vas István vagy Szabó Lőrinc mellé.

A *Gond és hitvallást*, bár *A magyar írók nyilatkozata*ként született 1956. dec. 28-án, ugyancsak Tamási Áron jegyezte. Egyik legkeserűbb mondata tudatja, hogy minden elbukott, sőt, az okot is megnevezi: „...a szovjet kormányzat történelmi tévedést követett el, amikor vérrel festette meg forrásunk vizét." Tamási remek publicisztikája azért is kerülhetett címnek az olvasókönyv újabb ciklusa fölé, mert higgadt érvelését nem a gyász, az elkomorulás szegélyezi, hanem — még most is — a ki tudja honnan, milyen mélységből táplálkozó hit. A fölemelkedésben? Aligha. Inkább a tudomásulvétel szándékával közli a dolgokat, az eseményeknek krónikáját praktikus tanácsokkal tűzdelvén („Győzzük meg együtt a politika vezetőit" stb.); azt akarja, hogy mindenki: az agresszor és a vezető politikus előtt megvilágosodjék a forradalom *értelme*. A hit tehát onnan van, hogy a *győztes* is *meggyőzhető* arról, hogy rosszul cselekedett. Naiv ábránd.

Érthető, hogy a könyvnek miért ez a fejezete a legkeserűbb. *Nagy Imre utolsó szózata*, az 1956. nov. 4-én a rádióból elhangzó beszéd és *Bibó István nov. 4-i nyilatkozata* vezeti be az írói és költői megnyilatkozásokat. Buda Ferenc már versének címével közli, hogy milyen is az a *Rend*, amely az ország érdekében uralomra tör: „Minket meggyaláztak, megöltek, / hernyótalpak halomra törtek, / töltött ágyúcsövekkel vártak, / tízszeres vasgyűrűbe zártak, / bombáztak, lőttek, aprítottak, / fegyvert letenni szólítottak / hazug szavakkal, fenyegetve, / hivatkozván békére, rend-

re [...] Hazánk zúzott szívén a vér / görcsös, sajgó csomókba alvad. / Rőtcsillagos, komor, kövér / tankok teremtenek nyugalmat."

Ennek a fejezetnek ugyancsak van átütő ereje, ám a meglepetést az adja, hogy benne remekmű (Déry Tibor: *Philemon és Baucis;* Juhász Ferenc: *Egy éposz első sorai*) esztétikailag kétséges (Krassó György: *Májusi hajnal*), már-már dilettáns írásokkal keveredik (Németh Emil: *Üllői úti siralom;* Obersovszky Gyula: *Kik vagytok ti* stb.; Fónay Jenő: *1958. június 16;* Hegedős László: *Születésnapomra*). Ha némileg érthető is a szerkesztők szándéka: azok is kapjanak teret, akik hosszú börtönbüntetést elszenvedve, szinte csoda, hogy megmenekültek az akasztófától, az efféle *hígításra* alig van magyarázat. A rossz versnek nincs dokumentumértéke; nem csupán az olvasót zavarja, hanem megtéveszti szerzőjét is, költőként láttatva őt, holott erre semmi fedezet.

Márai Sándor *Mennyből az angyal*a, Vas István *Mikor a rózsák nyílni kezdtek* című, valójában szerelmes versnek álcázott, '56-os „körképe", Nagy László *Karácsony, fekete glóriája* itt is nagy hatású, s meglepően jó az elsősorban nem költőként ismert Aczél Tamás bibliai történetre épülő *Feltámadása*. Kibédi Varga Áron *Fohász 1957-ben* című verse sokkal többet mutat, mint a költő egész lírája, viszont a nálunk sajnos alig ismert Fáy Ferenc Brantfordban írt (1956. nov.) nagy poémájából, a *Jeremiás siralmai*ból most csak részlet szerepel — megállapítható: így is kitűnő költő, de a kiemelés akarva-akaratlan csonkítással járt. (Mint ahogy nehéz volna azt is elképzelni, hogy Siklós István korábban már említett verse értékvesztés nélkül földarabolható.)

Ebben a részben található Veres Péter naplórészlete is. Az íróban az idő tájt sok, egymással gyakran ellentétes érzés birkózott. Az *ifjúság sodrását* — amely őt is magával vitte — ugyan lelkendezve dicséri, de a későbbiekben, látván a vér folyását, így fakad ki: „Drága magyar népem, ó, hallgatag, gyermeteg magyar népem, sokáig aludsz, és aztán elveszíted a fejed." A félelem görcse, a rosszul fölismert helyzetből adódó fölösleges aggodalom? A későbbiekben kedélye már annyira elkomorul — nem kevésbé az állandóan gyötrő szégyenérzet miatt —, hogy november 14-én már csupán ennyit jegyez naplójába: „Szégyellem a pennával való »harcot«, amikor másoknak a vére hull." Ha az előzőekért lélekben megfeddtük volna, most azonnal következhetnék a bocsánatkérés. S az azt követő töprengés: ilyen időtávolból van-e joga valakinek is ítélkezni; egyáltalán fölidézhető-e az a sajátságos lélekállapot, amely a kompromisszumoktól ugyan vissza nem riadó, de alapjaiban tisztességes írót ily *feddés*re sarkallta?

Az *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* című rendhagyó antológiának-olvasókönyvnek talán a *Vannak magyarok* címmel jelölt zárófejezete a legizgalmasabb. Ez az izgalom természetesen egészen másféle, mint amit a forradalommal egyidejűleg született irodalom dokumentálása ad *(Piros a vér a pesti utcán, Emelkedő nemzet)*. Nem kevesebbről van szó, mint 1956 utóéletéről: a megőrzendő s továbbviendő eszméről, a történelmi tudatot meghatározó — alakító? — neves és névtelen hősökről, s azok mai szerepéről stb. S nagy áttételekkel arról is, mit ér — egyáltalán ér-e valamit — az úgymond *politikai költészet* manapság. Nem túlságosan teher-e rajta — évtizedekig így kellett „táncolnia" — a képekbe való burkolódzás; s most, hogy a ránk zúduló szabadság föltört minden gátat, a *nyílt beszéd* hatása, ereje fölér-e a korábbi versek, némelykor a sejtelem által is megemelődött szintjével?

A jól mondható, *pódiumra* termett költemény — ünnepi gesztusával, a formaérzékenységet szinte mindenek fölé emelve — ma is nagy tömegeket vonz. Hangzásvilága csak segíti a befogadást. Klasszikus példa erre a Petőfire visszhangzó Faludy György-vers, az *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag*. Élményszerű sodrása, melyet a vallomásosság: a lírába oltott *történet* alapjaiban meghatároz, letagadhatatlan. Utassy Józseftől *(Pohárköszöntő)* Tollas Tiborig *(Mindszenty)* sokan élnek ezzel a megszólalási formával. Van, aki a régi vers ízét teszi magáévá, hogy még borzalmasabbá váljék az oroszokkal tárgyaló magyar küldöttség letartóztatása (Kemenes Géfin László: *Hódolat Tinódi Lantos Sebestyénnek*), a másik — élve a balladisztikus épí-

téssel — mintha históriás éneket mondana a kobzosok, regösök hangján (Máté Imre: *Nagy Imre*). A tipográfiai jel (Siklós István: *CsöndErdeje előtt*) és a meghatározott helyen nagyot robbanó monogram (Nagy Gáspár: *Öröknyár: elmúltam 9 éves*) ugyancsak hatásos eszköz az érdeklődés fölkeltésére (az utóbbinál a rejtőzésnek szinte egyetlen formája is volt). A groteszk épp sajátságos: a világot és történéseit egy kicsit felülről szemlélő látásmódjával (Petri György: *A kis októberi forradalom 24. évfordulójára*), melyet mindvégig filozofikus fintor kísér, éri el a megfelelő hatást. Ha ez döbbenet, akkor az ember azt sem tudja, hogy sírjon-e vagy nevessen.

A távoli múltba költözés, a téma kényszerű *elidegenítése* ugyancsak hatásos eszköz volt addig, amíg a cenzúra működött. (Nagy Gáspár *Két nyárfa a hódoltságban* című, 1981-es, tehát a forradalom negyedszázados évfordulóját ünneplő verse nem véletlenül vonzotta magához az „elterelő" alcímet: *föllelt janicsárnapló 1556—57-ből.*) És akkor még hol vannak a számtalan variációt fölmutató portréversek: Nagy Imre (Faludy György, András Sándor, Petri György), Bibó István (Csoóri Sándor, Nagy Gáspár), Maléter Pál (Szepesi Attila), Mansfeld Péter (Kiss Dénes) és Angyal István (Balaskó Jenő) megidézése! Ágh István, a valamikori Kossuth téri sortűz résztvevőjeként-elszenvedőjeként, *Magyar Katalin* című versét „első lelőtt szerelméhez" írja (*Hulló levelek vére* című prózája szintén erre az életét meghatározó élményre épül), míg a hősökre emlékező Döbrentei Kornél, már a szabad szólás körülményei között, anélkül, hogy egy csöppet is lefokozná mérhetetlen fájdalmát, a forradalmat kísérő visszás jelenségekről is beszél. Éppen az ő *Halottak napi verse* a legjobb példa arra, hogy a líra — legalábbis annak egyik válfaja — ma sem hagyhatja figyelmen kívül a politikumot. „mennyi sír fejfa nélkül, / menny a rögbe leszédül, / hány sír földdel egyenlő, / hősökre uszult bendő, / kiknek betiltva dombjuk, / sejtjeinkből a dómjuk — [...] hej, mindig az a nóta —: / a vigéc Európa / száját tépve buzdított, / s eladta, mint gyarmatot / barikádnyi jövőnket..."

A kötet eme részében szereplő verseket, sajnos, nem erősítik a prózaszövegek. Csurka Istvánnak a Dióbarna Asszonyhoz (aki tulajdonképp a *haza*!) intézett fohásza (*Modern szüreti ima*) szép, érzékeny írás, ám Határ Győző *A torony* című pillanatfelvétele, megindító témája ellenére, eléggé esetleges, nem is szólva Fekete Gyula gyöngére sikeredett emlékezésrészletéről (*Későszülött történelem*). A próza ily látványos háttérbe szorítását valamiképp magyarázza, hogy a szerkesztők — bevallottan — antológiájukban inkább a versekre helyezték a hangsúlyt. Viszont akkor hol maradt Határtól *A léleknek rengése*, Tűz Tamástól a *Lázálom*, hogy csak két jellegzetes '56-os verset említsek? Nagy Lászlónak ugyancsak hangsúlyosabb szerepet szántam volna (*A falak négyszögében*), és Thinsz Gézának is itt volna a helye (*Monoton októberi ének*); különösen azért, mert több *alig-költő* is helyet kapott a gyűjteményben. (*Püski Kiadó, 1991.*)

SZAKOLCZAY LAJOS

Az önpusztítás küszöbén

Burány Nándor: Margit-híd

Burány Nándor valamennyi eddig megjelent regényében az értelmiségi lét lehetőségeit keresi, s már a címekből is sejteni lehet, vállalkozása során milyen eredményre jut. Az *Összeroppanás*, a *Csőd*, a *Cserbenhagyott* című művei az önmegismerés, az önfeltárulkozás és a személyiség kibontakozásának szomorú lehetőségeiről — illetve lehetetlenségéről szólnak, a hőseit elnyelő rettenetes szakadékot pedig a kisebbségi lét történelmi mélységei nyitják meg. Aki önmagát keresve e szakadék mélyére tekint, az menthetetlenül bele is zuhan. De belezuhan akkor is, ha — mint

a középkorban játszódó *Kamanci Balázs* című regényének hőse — az erkölcsi tanítást tartva szem előtt, mást akar, *mást kénytelen akarni*, mint amit szennyes kora reákényszerít. Burány Nándor valamennyi hősére jellemző, hogy amint elkezdik önmaguk identitásának lényegét kutatni, „a bizonytalanságból egy egészen bizonyosan még nagyobb bizonytalanságba" sodródnak, hiszen — akarják vagy sem, vállalják vagy lekicsinylő legyintéssel utasítják el — önmagukat is csak „történelmileg" kénytelenek meghatározni; látniuk kell, hogy elveszettségük és kitaszítottságuk okait a történelmi múltban kell keresniük. Panaszosra fordul valamennyiük élete, mert hetedíziglen is sújtja őket a múlt minden átka és öröksége. Bűnös és bűntelen, az örökségét számon tartó és a kötődéseitől szabadulni igyekvő egyaránt szenved az idők súlyától. *Történelmünk elviselhetetlen hatalma, hogy számvetéseinken túl a megbékélés és a feloldás töprengő kínjait is reánk kényszeríti.*

Margit-híd című új regényének hőse a bácskai kisvárosi értelmiségi, aki megsejt valamit a hamis hitek zsákutcáinak tragédiájából, ezért szeretne végre őszintén szembenézni önmagával. A családi emlékezet — inkább titokként, mintsem bevallott és tisztázott tényként — számon tart fájó igazságtalanságokat és sérelmeket, melyeken — így, homályos kísértéseikben — lehetetlennek tűnik átlépni. Tehetetlenségének, majd egyre világosabban felismerhető szerencsétlenségének okait azonban mégsem leli. Egy ideig történészként a tanári pályán is érvényesül — bár a tanítható ismeretek egyre nagyobb kételyt ébresztenek benne —, s családi élete is rendezettnek tűnik, annak ellenére, hogy szerb feleséget választva az identitászavar is megkísérti őt. Mégis a külső, s a még ezeknél is fájdalmasabb belső jelek arra kényszerítik, hogy afféle lelkiismereti vizsgát tartson, s hogy egyre szaporodó kudarcainak okát visszafelé nyomozva a múltban, közössége történelmileg determinált sorsában keresse. Közérzete egyre rosszabb, s mintha a talaj is süppedőbb lenne a lába alatt. Egyre szaporodnak a súlyos kérdések: „hogy juthattam ilyen gyorsan és végérvényesen a szakadékba?" Mi az a végzetes erő, amely megfosztja őt a jövő ígéreteitől, miért nem lehet leszámolva túllépni az egyre hatalmasabb kínokon? „Ez az, amit nem lehet a végtelenségig bírni — fogalmazta meg egyik számvetésében a regény hőse —, megpróbálja újraéleszteni magát az ember, mindig erősebb és erősebb élményinjekciókkal egy ideig sikerülhet is, azután, mint az elnyűtt gumiszalag, kinyúlnak és nem rándulnak össze az idegei, beadja a derekát, beismeri, hogy hiába volt minden küszködése..." Mindössze annyit tud, hogy jó érzéssel tölti el, ha történészként a nemzeti történelem eseményei felé fordul, s hogy megmagyarázhatatlan lelkesedés tölti el a magyar himnusz hallatán. Ám tudja, erről hallgatnia kell!

De miért is kell erről hallgatnia? S miért nem tudhat meg semmit régen halott apjáról, anyjáról? Miért nem lehet hazamenni a szülői házba, s milyen sírok azok, amelyeket nem lehet az emlékezés pillanataiban felvirágozni? Ez a titok „valami igazságtalanságra, sérelemre, megaláztatásra, kiszolgáltatottságra emlékeztet", s emlékezetként immár számvetésre kényszerít. Van-e valami köze a rejtegetett síroknak az egyre súlyosabb, egyre nyilvánvalóbb megbélyegzettséghez? A történelemtanár lelkében felébred a legrettenetesebb kétely, amelyet nem lehet többé elcsendesíteni.

Nem lehet elcsendesíteni, mert újabb és újabb gyötrelmeket szül, s ahogy a tekintet egyre messzebb jut a múltba, úgy nő a megválaszolhatatlan kérdések árnyékot vető tornya is. A vallatóra fogott családi emlékezet, a fülbe súgott vallomások, s egy féltve őrzött és rejtegetett fénykép egyre többet árul el az egykori tragédiáról, amely az utódokra ma is felszámolhatatlan kínokat szabadít. Egyre sejthetőbb lesz az a régi történet, amely egy „kakastollasról" szól, akit az iskola előtt lőttek agyon, s akinek a halálát azóta is mélységes mély hallgatás övezi. A regényhős érzi, ahhoz, hogy életéből eltűnjön az a „bántó, fájó hézag", amely nyugalma elveszítésének is legfőbb okozója lett, tisztáznia kellene a régi történetet. „Tisztáznom kellene a kakastollas ember életével (életének utolsó két évével) és halálával kapcsolatos, egyre elviselhetetlenebb (de létfontosságú), gyötrődést okozó kételyeimet" — áll a töprengésekben. Mi több, immár nem elég azt tudni, hogy az apját egyszerűen lelőtték az utcán, de azt is ki kell derítenie, hogy kik ölték meg. S hogy miért kellett anyjának is meghalnia? Hogy a legalattomosabb és legközönségesebb gyilkosság

után kik foglalták el a családi házat, s hogy miért nem lehet visszatérnie még neki sem a szülőfalujába? És a kérdések közül a legrettenetesebb: bűnös volt-e az apja?, jogos volt-e a bosszú?, *s bűnös-e ő, az akkori kétéves gyerek, a túlélő?* „...érezzem bűnösnek magamat?" — hullik az alaptalan önvád a saját fejére, s ha meg is lelné a feloldó-megbocsátó választ, lelki egyensúlyát, belső békéjét soha többé nem szerezhetné vissza. Egyre többet sikerül megtudnia az 1944—1945-ös szerb megtorlás részleteiről, arról, hogy „némely falvakban családokat irtottak ki, minden ok nélkül ártatlan emberek, anyák és gyermekek életét oltották ki", s hogy később „a féktelen bosszúvágytól fűtött oktalan és jogtalan megtorlások sokasága oltotta belénk a félelmet..." A történelemtanár eszmélésének pillanatában azért fordul a múlt felé, mert a történelemtől helyzete — s talán sorsa — tisztázását remélte, ám a történelem homályos tényeivel az egyéni és a közösségi — ha úgy tetszik: nemzeti — tisztaság és erkölcsiség gyanúját és kételyét szabadítja rá. Ettől kezdve csak a menekülésre, csak a végső megoldásra gondol. Az a bizonyos, gyanús szakadék egyre csak mélyül, egyre végzetesebben kísérti meg az önmegsemmisítés fenyegető sötétsége. Felismeri, hogy aminek immár ő is áldozata lett, az nem más, mint a *kisebbségi sors*, a sehová sem tartozásnak ez a lehetetlen állapota, a morális és szellemi gyötrődések kimeríthetetlen kútforrása, a tiszta ésszel fel nem fogható bizonytalanság, amelyen belül semmire sincs megnyugtató válasz, s amely mérgeivel elpusztítja maradék jussát, emberi méltóságát is. A kisebbségi sors elvitathatatlan valósága, hogy puszta létezésünkre is folyton magyarázatokat keresünk, mentegetőzésre kényszerülünk. Kisebbségi sorsban „még szeretteink sírjának a meggyalázását se tudjuk megakadályozni", s hogy mindezek ellenére a legembertelenebb körülmények között kell az erőseknek helytállniuk. A kisebbségi sors kifejleszti az emberben a „gyanúeloszlatás ösztönét", s lojalitása szakadatlan lobogtatására kényszeríti. Görög tragédiába illő konfliktus: *hűségünkről kell biztosítani apáink gyilkosait, hogy mi magunk túlélők lehessünk!*

A regényhős képtelen együtt élni ezzel a súlyos felismeréssel, s anyja megkínzatására gondolva kimondja: „Nem, ha valamit, akkor ezt nem bocsáthatom meg magamnak, azt, hogy ennek a tudatában is, eddig is (beletörődve) élni tudtam." Ekkor dönt úgy, hogy öngyilkos lesz. Szándéka szerint a budapesti Margit-hídról vetné magát a halálba, s búcsúként, utolsó éjszaka levelet ír a fiának. Ez az utolsó számvetése lesz maga a regény, mely egy mindinkább mélyülő tudatfolyamatot, a felismerés egymást követő szakaszait kíséri nyomon. A szöveg képi megoldásaiban maga is töredezett, mintha széthullott üvegcserepekből kellene összerakni az önmagunk arcát is megmutató tükröt.

A történelemtanárt persze nem csak saját életének feltárulkozó kudarca taszítja a halál felé; felismeri, hogy az egykori gyilkosok rettenetes „törvényeiket" a mába is átmentették, hogy hatalmuk ma is határtalan, s hogy a tudatosan szított erkölcstelenségük a társadalmi élet legapróbb sejtjeibe is beivódott, megfertőzve azt is, amit európaiságunk ránk testált: emberi méltóságunkat. Felismeri, hogy a kisebbségi magyarságot puszta létében is megalázták, s hogy győztes-gőggel „kitörölnek bennünket a vidék múltjából". Személyes bosszú nem fűti őt, de a halálba indulva, hátrahagyott üzenetében elmondja: „észre kellett vennem, hogy amit meg akarnak etetni velem, az nem az igazság, csak annak a fele, az igazság meg csak teljes lehet, aki a felét elhallgatja, letagadja, az hazudik..." Ezért volt hazugság egész eddigi élete — valamennyi kisebbségi sorsba kényszerített ember élete — s mivel ezt kénytelen tudomásul venni, a végső következtetések előtt áll. A legfájóbb, hogy mire felismerte az igazságtalanságot, a megalázottsága már jóvátehetetlen gyötrelemmé nőtt.

Burány Nándor azonban az utolsó pillanatban mégis haladékot ad hősének — íróként minden bizonnyal maga is megijedt a végső következtetés kimondásától. Mintha a *„nem lehet"* helyett az *„ahogy lehet"* mellett tenne hitet, mert mintha mégis lenne bennünk valami elpusztíthatatlan, valami fönségesen ünnepélyes: a túlélés méltósága. Igaz, hogy a bácskai történelemtanár sorsa megmutatja, *a kisebbségi ember számára az önmegismerés az önfeladással jár együtt*, túlélő csak az erkölcsi-

leg elviselhetetlen s árulásnak számító lojalitás vállalásával lehet, a kálmánpéterekhez hasonlóan a hatalom kegyeltjeként lesve az alamizsnát. Mégis, lennie kell tisztességesebb megoldásnak, és emberileg a legszebb feladatok egyike meglelni azt.

Mostani regényében a szerző az 1968-ban megjelent *Összeroppanás* című művének témáját folytatja, s a magyarságon elkövetett egykori atrocitások és a tömeggyilkosságok máig ható következményeivel igyekszik számot vetni. Majd negyedszázaddal ezelőtt elsőként fordult a történelmi tragédiánk felé, szomorú, hogy máig nem akadt követőre. Pedig látni kell — s ezt a *Margit-híd* is egyértelműen bizonyítja — mindennapi életünket mélységesen meghatározza, át- meg átszövi a népirtás emléke, ott rejtőzik önvédelmi gesztusainkban, ott lapul tudatunk mélyén, ösztöneink legfájdalmasabb meghatározójává vált, s mindaddig nem lesz nyugalmunk, amíg a kérdést megnyugtatóan nem tisztázza a történelmi jószándék. Addig azonban rejtegetett félelmekkel kell élnünk, s ezek a félelmek elborítják a láthatárt, akár előre tekintünk, akár hátra. S hogy mik lehetnek a következményei e sötétedésnek, azt a szerző *Margit-híd* című regényében (is) megmutatta. Valami nagy-nagy hit kell ahhoz, hogy hősét visszaszólítsa a szakadék széléről. *(Forum, 1991.)*

MÁK FERENC

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA

Alföldi festészet — kelet és nyugat szorításában

Szinte lélegzetet sem lehetett venni a 38. hódmezővásárhelyi őszi tárlat és a békéscsabai 27. alföldi tárlat termeiben, akkora anyagot kellett összezsúfolniuk a rendezőknek — s oly népes közönség vett részt az októberi, illetve decemberi megnyitókon. A hagyomány tehát él, a vonzás működőképes, kiállítani szükséges, így hát az érdeklődés hátára veszi a művek áradatát, s átlendíti mindkét tárlatsorozat folytonosságát a nehézségeken.

Mégsem „megnyugtatni jöttem" (igaz: temetni sem!), inkább nyugtalanságaimmal szeretném az alföldi festészet-jelenséget óvni, s egyben felizzítani a művészeti közgondolkozásban.

A kiállítástermek zsúfoltsága persze nem helyi és egyedi tünet. A kiállítások általában kinövik a termeket (az országosak különösképpen), s a művészeti élet kinövi a kiállításokat (különösen az országosakat, úgy, ahogy ez az országos kiállítási szerkezet az elmúlt évtizedekben kiépült). Pedig bizonyára valamennyi nagyon hasznos (volt), főleg azok az egy-, két- vagy háromévenként ismétlődő szakmai felmérések, amelyeken egyetlen ágazat, például a textilművészet, a kerámia, a táblakép, az akvarell, az alkalmazott grafika vagy a tűzzománc stb. művelői néznek körül ilyenkor saját műfajuk országossá tágult műhelyében. És persze kiváló selejtező/önselejtező alkalmak ezek az ágazati szemlék a megfelelő nemzetközi textil-kerámia-grafikai stb. biennálék, triennálék és pályázati tárlatok távlatában, amelyek immár a szakma elitjét természetszerűen nagyobb erővel vonzzák, mint a hazai szereplés.

De sajnos, a szellemi piacgazdaság éppoly kíméletlen (lesz), mint az anyagi piacgazdaság. És egyszerűen ki fogja selejtezni — művészeti alap, szövetség, lektorátus, főosztály, műkritikusok nélkül, nélkülünk — az életképtelen tárlatokat, irányzatokat, csoportosulásokat, műfajokat stb., és ki fogja jelölni a túlélés esélyeit és módozatait az arra érdemesek számára. És akkor felbomlanak, de legalábbis meglazulnak a régi kiállítási szerkezet eresztékei, s az új szükségletek és kényszerűségek létrehoznak egy sokkal képlékenyebb, rugalmasabb, változóbb alakzatot, olyat, amely hívebben idomul majd a társadalom szociális és szellemi domborzati formáihoz. (Egyébként a kiállításokon való jelentkezés máris sokat veszített értelméből, hiszen az állami mecenatúra akár végleges, akár átmeneti megszűntével, s majd nagyon árnyalt/árnyaló újrajelentkezésével a magánvásárlások lépnek előtérbe, az viszont bizonyos, hogy belátható időn belül a polgár nem fogja felvenni a versenyt a hajdani közületekkel; s a mind Hódmezővásárhelyen, mind Békéscsabán máris nagyon nehezen kiküzdött díjak, munkajutalmak csakis a mindenkori kiállításrendező művészettör-

ténészek elszántságától, áldozatvállalásától, tehát hajszálon függenek.) A művészet „társadalmi hasznosságának" az új ismérvei, a beilleszkedés egy haszonelvű (ráadásul egyelőre meglehetősen szegény) polgári életforma keretei közé — olyan próbatétel, amely nem biztos, hogy a minőség és az igazi értékek érvényesülésének kedvez.

Viszont a nem ágazati, műfaji, regionális stb., hanem eszmei, esztétikai, stiláris, művészetszemléleti alapon szerveződő témás vagy gyűjtő kiállítások körében (amelyek száma egy ideig egyre gyérült, majd most az avantgarde és posztmodern csoportosulások révén, teamszerű szövetkezések formájában újra gyarapodik) a hódmezővásárhelyi őszi (1953) és a békéscsabai alföldi tárlatok (1957) egyrészt a legállandóbb, leghosszabb életű sorozatoknak számítanak, másrészt egy olyan festői-művészeti hagyomány folytatásába, nyomaiba illeszkednek, amely hosszú időn át egyszerre, áttűnésesen hordozta, testesítette meg a népi és nemzeti, a realista és a haladó (korszerű) jellegeket a 20. századi magyar művészetben.

Éppen ezért nem lehet közömbös számunkra e két kiállításfajta sorsa, amelyek maguk köré vonják (Hódmezővásárhely évenként, a tiszántúli művészek évi szemléjéből kinőtt alföldi tárlat pedig kétévenként) az egész országból azokat, akiket akár személyes, akár szemléleti kapcsolat fűz a magyar paraszti és táji valóság festői-grafikai-szobrászi értelmezéséhez.

Valaha erős (bár értékei mértékében talán sohasem reklámozott) vonulata volt ez a század magyar festészetének, aztán egy idő után, a hetvenes évek közepétől egyaránt túlhaladottnak, szerepét és jelentőségét vesztettnek ítélte mind a szocialista, mind a liberális magyar műbírálat.

Nos, hát az a társadalmi-természeti világ, amit az alföldi ember, életforma, szokásrend, etika, környezet, légkör jelentett, s amely hatásos témalehetőségekkel kecsegtetett, a múlté, valóban nem létezik, akárcsak az a drámai töltet, amely valaha a népi irodalmat és festészetet létrehozta és feszítette. (Persze, merőben más, megváltozott viszonyok és problémák köntösében tovább él máig ez a mikrokozmosz — csak éppen megfesteni nem lehet, vagy nem érdemes.)

Mivel maguk a kiállítók is érzik a stiláris és tematikai megcsontosodás veszélyét, mostanában szinte egyszerre vettek fel egyféle nosztalgikus és elégikus hangvételt. (Igaz, e szellemi tájegység megteremtőinek — például ez évben: Illyés Gyula, Kiss Lajos, Kodály Zoltán, Kohán György, Pákozdy Ferenc és mások — emlékét az esztendő összes magyarországi tárlatain nem idézték fel oly tömören, mint például a Tornyai János Múzeum egyetlen termében.)

És persze az is hagyomány már Hódmezővásárhelyen, hogy fenn, az emeleti termekben a „fauves"-ok, az őszi tárlattal szolidáris „Vadak", tehát a középnemzedékbeli és fiatalabb művészek is leadják a maguk szavazatát az időszerű szociális és erkölcsi dilemmák, a szenvedők, a talajvesztettek, a magyar falu mai magánya, magárahagyatottsága, és egyáltalán mindenfajta magyar életérzés, ború és tragikum művészileg is köteles érvényére, festői, grafikai vagy (szórványosabban) szobrászi ihletforrására. (Nem véletlen, hogy egyre több, Erdélyből áttelepedett művész érzi otthon magát az alkatához, beidegződöttségeihez egyaránt közel álló „hódmezővásárhelyi őszben" csakúgy, mint az idén a télbe csúszó békéscsabai „alföldi nyárban".)

Az alföldi tárlat viszont mindig is nyitottabb volt (az elszármazottak révén) az avantgarde, és egyáltalán az elvontabb, intellektuálisabb kifejezési rendszerek felé, s noha az 1991-es kiírásban azokat hívták (idézem a kiírást), „akik ugyanazzal az intenzitással gondolkoznak s álmodnak ezúttal az egész

nemzet, a jelenkori nemzeti sors, a magyar forma és szellem időszerű feladatairól, mint tették azt a paraszti-alföldi világ egyszemélyes, illetve szűkebb, helyhez kötöttebb szegmentumai kapcsán Tornyai, Rudnay, Nagy István, Kohán György, Medgyessy Ferenc és a többiek; [...] azokat a művészeket, akikben a jelenkori alkotói attitűdre joggal jellemző keserűség, lázadás, kiábrándultság, egyetemes Én-központúság mellett a felelősség tudata és az eszméltetés kényszere munkál; [...] akik úgy hiszik: a művészetnek ma is, mint mindenkor, van közösségalakító varázsa [...] s akik hisznek a 20. század végi magyar művészet nemzeti karakterisztikumaiban [...]" — nos, természetesen a zsűri azokat sem utasította vissza, akik nem vettek, vagy nem akartak tudomást venni erről a megváltozott igényről.

Mindenesetre: akármelyik oldalról, tehát akár a hajdani szocialista, akár a mai liberális művészetszemlélet felől közelítünk az 1991-es magyar művészeti állapotok kórterméhez, az őszi és az alföldi tárlatok beteglapján semmi esetre sem a túlhajszolt témák, motívumok, vagy a gyógyíthatatlanul mélyre ült realista képletek ismétlése tűnik a legaggasztóbb tünetnek, hanem a láz hiánya, ami megnehezíti a szervezet védekezését a járványokkal szemben.

A felelősséggel, hittel, szerelemmel, konstruktív tudattal művelt, és persze korunk egyetemes jel- és képteremtő törvényeivel, mechanizmusaival számot vető, azokhoz csatlakoztatható jelenkori magyar művészet nem regionális vidéki fórumaivá ez a két kiállításfolyam akkor válhat (és kell válnia, fontos, hogy azzá váljanak, mert hagyományaikat, folytonosságukat, földrajzi-szellemföldrajzi helyzetüket tekintve a legalkalmasabbak erre), ha — akárcsak például a Makovecz Imre, Csete György és mások által fémjelzett „magyar organikus építészet" — nem a formátlanítás, hanem a formaképzés, formaalkotás etikáját serkentik, s nyíltan azoknak az alkotóknak nyújtanak megnyilvánulási, együttsugárzási lehetőséget, akik „a világ új művészi képének" (Kepes György) az alakításában képesek megtalálni a sajátosan magyar elemek szerepét.

Attól meg ne féljen senki, hogy ez majd „hivatalos" művészetté merevedik, hiszen Magyarországon hosszú időre még egyetlen nemzeti szellemű irányzat sem válhatott hivatalos, államilag támogatott és ösztönzött művészetté...

BANNER ZOLTÁN